



Institut pro kriminologii  
a sociální prevenci

Michael Benes a Brad Astbury

# Problémy trestního soudnictví: evaluace programů, prevence kriminality, strach z kriminality a recidiva

*– pohledem australských kriminologů*

**Problémy trestního soudnictví:  
evaluace programů, prevence kriminality,  
strach z kriminality a recidiva**  
*– pohledem australských kriminologů*

Michael Benes a Brad Astbury

Přeloženo z angličtiny z autorských textů australských kriminologů psaných pro IKSP *Criminal Justice issues: Program Evaluation, Crime Prevention, Fear of Crime and Recidivism*. IKSP děkuje také nakladatelství Routledge a Emerald za poskytnutí písemného souhlasu s přetištěním kapitol, jejichž autorem je Brad Astbury.

**Autoři:**

Michael Benes (editor)

Brad Astbury (editor)

Michael Montalto

Ray Carroll

**Překlad:**

Daniel Soukup

**Předmluva:**

Miroslav Scheinost

**Technická spolupráce:**

Lucie Černá

*Tento text nemá charakter oficiálního překladu, neprošel jazykovou korekturou a je určen pro studijní účely.*

ISBN 978-80-7338-141-7

© Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2014

[www.kriminologie.cz](http://www.kriminologie.cz)



# Obsah

**Úvod**

***Miroslav Scheinost***

**Překážky při realizaci programů snižování kriminality**

***Brad Astbury***

**Psychologie v systému trestního soudnictví: teorie a důsledky pro praxi**

***Michael Montalto***

**Deset let prevence krádeží motorových vozidel v Austrálii prostřednictvím partnerství a celostátní spolupráce**

***Ray Carroll***

**Vyhodnocování programů v trestním soudnictví: teoretický pohled**

***Brad Astbury***

**Nový pohled na strach z kriminality – analýza strategií snižování strachu**

***Michael Benes***

# Úvod

Předkládaná publikace z ediční řady PRAMENY Institutu pro kriminologii a sociální prevenci se vymyká obvyklému charakteru této ediční řady. V řadě PRAMENY obvykle publikujeme překlady textů zákonů či dokumentů mezinárodních organizací nebo překlady studií již vydaných některými zahraničními institucemi, samozřejmě s jejich souhlasem. Tato publikace ale představuje soubor původních textů, publikovaných z větší části poprvé a připravených přímo pro edici Institutu.

Mohlo k tomu dojít na základě dlouhodobé spolupráce Institutu s Univerzitou RMIT v australském Melbourne, zejména s jedním z autorů a editorů této publikace, profesorem Michaellem Benesem. Tato spolupráce se datuje již od devadesátých let a díky ní byl např. realizován jak studijní pobyt pracovníka IKSP v Austrálii, tak opakované stáže australských studentů v ČR, jejichž odbornou náplň organizoval a zajišťoval Institut. Sluší se připomenout, že prof. Benes je také zakladatelem a donátorem Benes Award, ceny za nejlepší studentskou, resp. doktorandskou práci v oboru kriminologie, která je každoročně udělována na semináři sekce sociální patologie Masarykovy české sociologické společnosti.

Myšlenka připravit původní publikaci australských odborníků a vydat ji v edici Institutu zrála několik let a nyní je výsledek předkládán české odborné veřejnosti. Texty jsou zaměřeny na jednu ze stěžejních oblastí kriminologického zájmu – prevenci kriminality a prevenci strachu z kriminality. Brad Astbury se ve svých dvou příspěvcích zamýšlí nad trvalou otázkou preventivní práce: jak vyhodnocovat účinnost preventivních programů (při stručném připomenutí vývoje od doby velkých nadějí a očekávání přes období skepse vyjádřené ve známém úsloví „nothing works“ po dnešní více strážlivý pohled „what works“ – ovšem s otázkou proč něco funguje a jaké tomu stojí v cestě překážky). Astbury se zde snaží na základě vyhodnocení řady studií o formulaci principů, na nichž fungují programy, které při snižování recidivy přinášejí výsledky, ale také o formulaci problémů, na něž uskutečňování takových programů naráží. Druhý jeho příspěvek pak ukazuje na potřebu postavit evaluaci preventivních programů na teoretické základy.

Michael Montalto upozorňuje na význam uplatnění psychologie v trestním soudnictví; hovoří dokonce o psychoterapii v rámci soudnictví a tzv. „terapeutickém soudnictví“, což pro uši zvyklé na nesmlouvavou řeč trestního zákona může znít podivně. Nicméně jeho příklady z australské praxe, zvláště tzv. drogových soudů, by měly přimět čtenáře přinejmenším k zamýšlení. Ostatně individualizace trestu „na míru“ osobnosti pachatele by měla být jedním z nástrojů jak docílit větší účinnost trestání a prevence další kriminální kariéry.

Specifickým druhem prevence se ve svém příspěvku zabývá Ray Carroll, přední australský odborník na prevenci krádeží motorových vozidel. Prezentuje systematické úsilí australských odborníků a orgánů na poli prevence technické, organizační, situační, ale i sociální a dokládá, že komplexní a mnohostranné preventivní úsilí skutečně může vést k poklesu specifického druhu kriminality. Zde se samozřejmě vtírá otázka, když to jde u krádeží aut, proč by to nemohlo jít i u jiných druhů trestné činnosti. Z australské zkušenosti se nabízí se poznamenat, že dílčí či osamocené preventivní programy neprovázané do širšího celku a kontextu nemohou splnit očekávání.

Publikaci uzavírá příspěvek Michaela Benese, zabývající se fenoménem strachu z kriminality. Autor se nad ním zamýšlí z ne zcela obvyklého kritického pohledu, který je veden snahou o zpřesnění užívaných pojmů a kategorií, ale také o zpřesnění výzkumných postupů a nástrojů, jejichž nekritické používání může vést k tomu, že výzkumník zjišťuje něco jiného, než se domnívá. Zpřesnění pojmů, vztahů mezi faktory ovlivňujícími strach z kriminality a následně výzkumných nástrojů může vést k hlubšímu pochopení příčin i forem strachu z kriminality. A jak autor uvádí, jde nejen o prevenci strachu z kriminality, tedy o to, aby se lidé cítili bezpečněji, ale aby také bezpečnější skutečně byli.

Přečteme-li si tuto publikaci, zřejmě usoudíme, že Austrálie od nás není v mnoha ohledech tak daleko, jak by se mohlo zdát. Problémy, které řeší australští kriminologové, se až tolik neliší od našich. I my zápasíme s rostoucí recidivou, s nárůstem početnosti vězeňské populace a také



my jsme stavěni před problémy jak vybírat a formulovat účinné preventivní programy a jak je vyhodnocovat. Poznatky australských kolegů rozhodně stojí za to, abychom je sdíleli a nechali se jimi inspirovat.

Miroslav Scheinost  
Institut pro kriminologii a sociální prevenci

## O autorech

**Brad Astbury** je kriminolog, který nyní působí jako výzkumný pracovník v Centru pro evaluaci programů na Melbournském postgraduálním pedagogickém institutu (Melbourne Graduate School of Education) Melbournské univerzity, kde přednáší v magisterském programu Evaluace (Masters of Evaluation). Prováděl aplikovaný sociální výzkum v celé řadě oblastí, jako jsou například nápravná opatření, vzdělávání, podpora zdraví či různé prorodinné a komunitní programy. Řada těchto projektů se opírala o realistický, teoreticky podložený přístup a zahrnovala využití různorodých metod. Dříve učil několik předmětů na melbournské Univerzitě RMIT.

**Prof. Michael Benes** je kriminolog s více než čtyřicetiletou zkušeností na poli trestního soudnictví. Působil jako vysokoškolský pedagog a po 23 let přednášel na Univerzitě RMIT, kde se specializoval na prevenci kriminality, mezinárodní problematiku lidských práv, viktimologii, etiku a nápravná opatření. Je autorem celé řady studií a zpráv a mnohokrát přednášel v Evropě a v Čínské lidové republice. V roce 1997 získal celoživotní profesuru na Univerzitě veřejné bezpečnosti a soudní správy (Šen-jiang, provincie Liao-ning, ČLR) jako projev uznání svého mezinárodního působení v oblasti vzdělávání v trestním soudnictví. Je bývalým celostátním prezidentem a členem celostátního výboru Australské rady pro prevenci kriminality.

**Ray Carroll** je už 16 let výkonným ředitelem Národní rady pro snižování krádeží motorových vozidel (National Motor Vehicle Theft Reduction Council) v australském Melbourne. Často vystupuje na mezinárodních konferencích, je autorem několika recenzovaných článků a řady dalších publikací a je pokládán za odborníka na realizaci strategií a programů na snižování kriminality. V současnosti je členem celostátního výboru Australské rady pro prevenci kriminality.

**Michael Montalto** je kriminolog, který čtyři roky vyučuje v programu správy trestního soudnictví na Univerzitě RMIT. Specializuje se na etiku, mezinárodní problematiku lidských práv, mezinárodní právo a kriminologii.

# **Překážky při realizaci programů snižování kriminality**

*Brad Astbury*

V mezinárodním měřítku existuje dnes celá řada výzkumných studií ukazujících, jak vytvářet a vyvíjet programy na snižování kriminality a recidivy. Avšak zajistit úspěšnou realizaci těchto programů představuje pro trestní soudnictví značnou výzvu. Tato kapitola nabízí víceúrovňový pohled na překážky při realizaci programů, přičemž využívá příklad jedné australské nápravné služby jako ilustraci toho, jak náročné je převést výzkumná zjištění do praxe. Výzkumy ukazují, že opřít intervence o vědecké poznání toho, „co funguje“, je sice nezbytné, ale pro úspěšné fungování programů a služeb to nestačí. Je potřeba věnovat bedlivější pozornost tomu, jak by trestní soudnictví mělo k těmto výzkumům přistupovat a převádět je do praxe.

## Východiska

Během posledních 50 let se nápravné strategie i postupy střídavě zaměřovaly na represii a rehabilitaci. V 50. a 60. letech panoval značný optimismus ohledně toho, jak účinné nápravné programy navozují pozitivní změny chování. Avšak v závěru vlivného (byť podle některých dezinterpretujícího) srovnání více než 200 studií o programech zacházení s pachateli ve Spojených státech Martinson (1974) uvádí: „S nemnohými a ojedinělými výjimkami neměly dosud popsané snahy o rehabilitaci žádný podstatný dopad na recidivu.“ (25) Financování rehabilitačních programů se výrazně snížilo a autoři strategií kladli důraz na odstrašení a sankce coby prostředky kontroly kriminality.

Od té doby se ovšem filozofie nápravných programů opět změnila a nyní odráží opětovný důraz na rehabilitaci. Objevil se rozsáhlý a stále rostoucí počet studií zpochybňujících nadvládu postoje, že „nic nefunguje“. Komplexní metaanalýzy a další srovnání intervencí v trestním soudnictví ukazují, že některé věci přece jen fungují. Uvádí se, že účinné programy, tedy ty, které snižují recidivu, mívají mnoho společných rysů. Tyto rysy se obvykle označují jako principy toho, „co funguje“ (*what works*).

V pracích o tom, „co funguje“, pocházejících z různých zemí nyní podle všeho panuje široká shoda na rysech či principech účinných nápravných intervencí (Andrews et al., 1990; Andrews a Bonta, 1998; Gendreau, 1996; Lipsey, 1992; MacKenzie, 2000; McGuire, 2002; Motiuk a Serin, 2001). Jsou jimi:

**1. Klasifikace rizik** – opatření by měla odpovídat rizikovitosti daného pachatele. Na vysoce rizikové případy by se měly zaměřit intenzivní programy, kdežto málo rizikové případy nejvíce těžší z minimálních intervencí a služeb.

**2. Zacílit na kriminogenní potřeby (dynamické rizikové faktory)** – zacílit na dynamické rizikové faktory, které přímo přispívají k trestné činnosti a lze je změnit zacházením s pachateli (například protispolečenské postoje, závislost na drogách či kriminální společnost), a ne na nekriminogenní potřeby či statické rizikové faktory (například věk, nízké sebehodnocení či úzkost).

**3. Responzivita** – styl a způsob zacházení má odpovídat osobnosti a stylu učení daného pachatele. Obecně vzato mají programy využívat participativní přístup a být citlivé k různorodosti.

**4. Způsob zacházení** – založit intervenci na psychologické teorii lidského chování, která se zaměřuje na dovednosti a řešení problémů a vychází z kognitivně behaviorálních metod a metod sociálního učení. Intenzivně se zaměřit na celou škálu kriminogenních potřeb (multimodální přístup).

**5. Komunitní služby** – programy uskutečňované uvnitř komunity, a ne v uzavřeném prostředí jsou účinnější, jelikož nově naučené dovednosti lze ihned uplatnit v reálných situacích. Programy uskutečňované v institucích mohou být též účinné, pokud kladou důraz na podporu reintegrace v rámci komunity.

**6. Soudržnost programu** – programy by měly být náležitě řízeny a realizovány proškolenými pracovníky v souladu s deklarovanými záměry a cíli, které se postupem času nemění. Účinné

programy by měly ustavičně monitorovat realizaci (proces) a důsledně vyhodnocovat dopady (výsledek).

Tyto principy se široce prosazují v Kanadě, Spojeném království, Spojených státech, Austrálii a na Novém Zélandu jako „osvědčená praxe“ v posuzování pachatelů a zacházení s nimi a většina pracovníků řídicích nápravných programů je již zná. Metaanalytické výzkumy ukazují, že pokud se tyto principy stanou součástí nápravných programů, snížení recidivy dosahuje 10–50 %, přičemž průměrné snížení činí 26–30 % (Andrews a Bonta, 1998; Gendreau, 1996).

### **Aby to, „co funguje“, skutečně fungovalo: překážky v realizaci**

Uplatňování principů toho, „co funguje“, ovšem působí institucím realizujícím nápravné programy potíže. Kupříkladu výsledky evaluací nedávných rozsáhlých reforem trestního soudnictví, jako byl třeba Program snižování kriminality Ministerstva vnitra v Anglii a Walesu, dokládají, že problémy při zavádění nových nápravných programů a služeb významně ovlivňují jejich úspěšnost (Furniss a Nutley, 2000; Mair, 2004; Merrington a Stanley, 2000; Raynor, 2004). Zprávy o obdobných zkušenostech přicházejí i z Kanady a Spojených států (Bernfeld, Farrington a Leschied, 2001; Bourgon a Armstrong, 2005; Farabee et al., 1999; Ferguson, 2002; Petersilia, 1990). Tyto studie ukazují, že nestačí opírat nápravné programy o kvalitní výzkumy a teorie. Stejně snadno jako kvůli špatným teoriím mohou programy selhat i kvůli špatné realizaci.

Existuje bohužel jen nemnoho návodů pro ty, kdo chtějí „zmenšit rozdíl mezi tím, co od rehabilitačních programů chceme, a tím, co ve skutečnosti přináší“ (Bernfeld, Farrington a Leschied, 2001: xix). Gendreau, Goggin a Smith (2001) tvrdí, že se sice hodně píše o posuzování pachatelů a zacházení s nimi, ale existuje jen velmi málo výzkumů faktorů ovlivňujících úspěšnou realizaci nápravných programů:

„Působí jako ironie, že zásadnímu aspektu úspěšnosti služeb pro zacházení s pachateli, tedy samotné realizaci programů, se tradičně věnuje nejmenší pozornost. V literatuře o nápravných opatřeních najdeme jen něco přes deset studií věnovaných tomuto tématu, kdežto o posuzování pachatelů a zacházení s nimi jich existuje přinejmenším tisíc.“ (247)

Na tom, jak se programy uskutečňují, přitom evidentně záleží, a proto je důležité nahlížet na problematiku soudržnosti/realizace nápravných programů jako na samostatné výzkumné téma (Lowenkamp, Latessa a Smith, 2006). Důležitým úkolem proto je dostat se do „černé skříňky“ nápravných programů a identifikovat praktické obtíže, na něž příslušné instituce nejspíše narazí, když se budou snažit přenést odborné poznatky o tom, „co funguje“, do každodenní praxe.

### **Kontext studie**

Jako v mnoha zemích po celém světě i v Austrálii výrazně vzrostl počet vězňů. Údaje Australského statistického úřadu (2006) ukazují, že za posledních 10 let se počet vězňů zvýšil o 42 %, z 18 193 v roce 1996 na 25 790 v roce 2006. To převýšilo patnáctiprocentní nárůst dospělé australské populace, takže v daném období se počet uvězněných dospělých zvýšil ze 132 na 163 na 100 000 obyvatel. Jedním z přímých důsledků zvýšení počtu vězňů jsou s tím spojené náklady. Zpráva generálního auditora o státu Victoria (2003) uvádí:

„V období 1994–2003 se ve Victorii významně zvýšil počet vězňů. 10. října 2003 zde bylo 3 796 vězňů, kdežto 30. června 1994 jen 2 522 – nárůst tak činí 50,5 procenta. Při neexistenci strategických a programových intervencí předpovídá Corrections Victoria (Vězeňská služba státu Victoria) další silný nárůst počtu vězňů až na zhruba 4220 vězňů v červnu 2006. Jelikož průměrné roční náklady na vězně činí 66 530 australských dolarů, další zvyšování počtu vězňů bude mít pro vládu závažné rozpočtové důsledky.“ (Auditor General, 2003: 17)

Možná nepřekvapí, že tváří v tvář ekonomicky neudržitelné situaci, kdy do vězení posílaly stále více pachatelů, se australské soudy ze zkušeností v jiných zemích poučily, že problém přeplněných věznic se nedá vyřešit stavebním úsilím (Clear a Byrne, 1992). Tento finanční tlak na vlády spolu s obnoveným optimismem ohledně účinnosti rehabilitace pomohl v Austrálii rozšířit počet i škálu komunitních trestů.

Vězeňská služba státu Victoria (Corrections Victoria) je jednou z mnoha institucí na světě, která se snaží nové výsledky výzkumů nápravných opatření uplatňovat v každodenní praxi (Birgden a McLachlan, 2002). Pod Corrections Victoria spadá více než 50 poboček uskutečňujících komunitní nápravná opatření, zodpovídá za správu 11 veřejných věznic státu Victoria a dohlíží na fungování dvou věznic provozovaných soukromníky. V kterémkoliv okamžiku se její komunitní opatření dotýkají asi 8000 pachatelů.

Tento oddíl se opírá o údaje sebrané v rámci širšího vyhodnocení realizace a dopadu nedávných reforem komunitních nápravných opatření ve státu Victoria. Cílem této čtyřleté reformní strategie (2001–2005) bylo částečně snížit tlak na věznice pro dospělé posílením legitimity komunitních trestů. Předpokládalo se, že zavedením odborně podložené platformy pro programy zacházení s pachateli a poskytováním cílené péče vězňům před propuštěním i po něm se posílí schopnost komunitních opatření zvládat pachatele a v dlouhodobé perspektivě i snížit recidivu (Corrections Budget Briefing, 2001).

Vznikl komplexní evaluační přístup s cílem prozkoumat proces účinnosti strategie. Nejdůležitějšími aspekty metodologie byly: srovnání strategických dokumentů, literatury a existujících sekundárních dat o nápravném systému ve státě Victoria; ekonometrická analýza (s využitím metody *event study*) průměrné míry změn počtu uvězněných a komunitních trestů; návštěvy náhodně vybraných institucí uskutečňujících komunitní nápravná opatření ve státě Victoria; individuální a skupinové rozhovory s více než 100 řadovými pracovníky a 30 vedoucími pracovníky těchto institucí; rozhovory s malým vzorkem pachatelů; a rozhovory s pracovníky soudů.

Tyto činnosti přinesly zevrubné informace o problémech, k nimž dochází při snahách zavést změny v institucionálních strategiích a praxi, jež by byly v souladu s výsledky výzkumů o tom, „co funguje“ při zacházení s pachateli.

## **Víceúrovňový pohled na překážky úspěšné realizace**

Výzkumy organizací poskytujících služby lidem a modelů poskytování služeb ukazují, že je užitečné o realizaci uvažovat na čtyřech různých úrovních: klient, program, organizace a společnost. Realizační proměnné spojené s každou z těchto úrovní navzájem dynamicky interagují (Bernfeld, Blase a Fixsen, 1990). Na základě údajů z výše popsané studie tento oddíl identifikuje řadu překážek úspěšné realizace nápravných intervencí a rozebírá je z víceúrovňového hlediska. Níže uvedená zjištění nepředstavují vyčerpávající seznam, ale příklad konkrétních komplikací, které se při realizaci nápravných opatření mohou na různých úrovních vyskytnout.

### **Úroveň klienta: role charakteristik pachatele a motivace ke změně**

Ukázalo se, že charakteristika pachatelů a jejich ochota podrobit se opatřením a kontrole patří k nejdůležitějším aspektům úspěšné realizace. Pachatelé obvykle nedostanou na výběr, zda se chtějí, nebo nechtějí zúčastnit programů či kontrolních setkání. Jsou tudíž nedobrovolnými klienty. To v praxi znamená, že i pokud pachatelé plní právní podmínky soudních rozhodnutí a docházejí na kontrolní setkání, vykonávají tresty obecně prospěšných prací a absolvují programy, nemusejí se aktivně zapojovat. V podstatě tedy „jen zabírají místo“, anebo, což je ještě horší, narušují program tím, že ovlivňují schopnost ostatních zapojit se do nich.

Pracovníci institucí si uvědomují, že programy budou „fungovat“ jen v případě, že účastníci se rozhodnou, aby fungovaly. Zapojení do programu a jeho absolvování tedy nutně neznamená, že budou následovat změny ve znalostech, postojích a chování pachatelů. Jak řekl jeden pracovník v parafrázi starého přísloví: „Můžete sice koně přivést k vodě, ale to nutně neznamená, že se napije.“

Ve snaze odstraňovat tyto překážky pracovníci využívali techniky motivačních rozhovorů i své znalosti principu responzivity, který stanoví, že programy a služby zacházení s pachateli mají odpovídat jejich individuální povaze a stylu učení. To, jak různí pachatelé reagovali na různé typy programů, ovlivňovaly i demografické faktory jako věk, pohlaví, rasa a národnost. Zavedly se sice postupy posuzování pachatelů, jež měly zajistit uplatnění programů a služeb odpovídajících jejich rizikovitosti, potřebám a životním okolnostem, ale závažnou překážkou v praxi je, že neexistují specializované programy uzpůsobené rozličným potřebám jednotlivých pachatelů. Tento problém se nyní řeší v rámci další fáze reformy.

A konečně za další překážku úspěšné realizace programů se pokládaly i legislativní požadavky. Důvodem je, že legislativa může ovlivnit výběr pachatelů a jejich zařazování do programů. Respondenti vysvětlovali, že rozhodnutí o zapojení pachatelů do programů obvykle dělají pracovníci soudů před nástupem pachatele do nápravného zařízení. Tato raná rozhodnutí jsou někdy v rozporu s psychologickým posouzením, k němuž dochází až po odsouzení. Avšak jelikož rozhodnutí soudů jsou právně závazná, je potřeba usilovat o jejich změnu, což nějakou dobu trvá, nebo se pachatel musí podrobit podmínkám rozhodnutí a programu se účastnit.

### **Úroveň programu: význam náležitého přístupu pracovníků a řízení nábora, proškolení, dohledu a fluktuace zaměstnanců**

S úspěšnou realizací programů respondenti často spojovali problematiku personálu. Zvláště zdůrazňovali, že existují určité charakteristiky pracovníků nápravných zařízení, které zvyšují pravděpodobnost, že teoreticky fundované programy budou i dobře fungovat. Patřily mezi ně: náležité vzdělanostní předpoklady a akademická kvalifikace; dostatečné dovednosti pro práci s pachateli a zkušenosti s ní; profesní hodnoty, jako je empatie, tolerance, zásadovost, flexibilita a „tvrdý, ale férový“ přístup; a dobré komunikační dovednosti včetně schopnosti naslouchat.

Pachatelé při rozhovorech zdůrazňovali, že k náležitému přístupu pracovníků patří být „trpěliví“, „přátelští“, „otevření“, „angažovaní“ a poskytovat „podporu“. Pachatelé silně a ustavičně zdůrazňovali, že je nezbytné, aby měli pocit, že pracovníkům na nich opravdu „záleží“. To dále popisovali jako „udělat i něco navíc“, „nejenom kontrola a dohled“, schopnost zastat se pachatelů a pomoci jim posunout věci vpřed tím, že sami najdou řešení svých problémů. Mezi příklady tohoto vstřícného přístupu patřilo vzít pachatele ven na kávu, odvézt ho na důležitou schůzku, například do poradny nebo k potenciálnímu zaměstnavateli, a udělat si čas na návštěvu pachatele doma nebo v době, kdy vykonává obecně prospěšné práce.

Z toho vyplývá, že zcela zásadní je vybrat vhodné pracovníky. Klíčovou složkou reformního procesu byl hromadný nábor nových zaměstnanců včetně kvalifikovaných psychologů se zkušenostmi s prací s pachateli. Před těmito reformami komunitní nápravný systém ve státě Victoria neposkytoval „domovské“ psychologické služby. Narazilo se ovšem na obtíže při snaze najít psychology, kteří by chápali a přijímali principy efektivních nápravných programů, a byli by tak ochotní se nezaměřovat výlučně na individuální terapii, ale i vést skupinové programy založené na kognitivně behaviorální teorii a teorii sociálního učení. Zpočátku také tu a tam docházelo k třenicím a nedorozuměním ohledně role psychologů, které byly zapříčiněny odbornými neshodami ohledně přístupu k zacházení s pachateli.

V souvislosti s efektivní realizací programů hovořili respondenti též o významu proškolení pracovníků a dohledu nad nimi. Noví pracovníci jsou nejprve důkladně formálně proškoleni.

A když se zavádějí nové programy a strategie, vyžaduje to další náležité proškolení stávajících zaměstnanců prostřednictvím workshopů, konferencí a strukturovaných školicích programů. Avšak kvůli množství konkurujících si organizačních nároků nebyla školení vždy dostupná, což – spolu s rostoucím návalem případů – mělo dopad na schopnost vedoucích pracovníků patřičně dohlížet na nové zaměstnance.

S účinnou realizací nápravných programů je podle respondentů úzce spojena též fluktuace personálu. Tento faktor je podle všeho významný hned z několika důvodů. Vysoká míra fluktuace může mimo jiné způsobovat problémy s kontinuitou péče poskytované pachatelům. Pachatelé pokládají za ideální, když se jim po celou dobu trvání trestu věnuje jediný pracovník – někdo, s kým mohou navázat styky a vztah založený na „důvěře“. Mnoho pachatelů vyjádřilo frustraci z toho, když musí „vyprávět svůj [osobní] příběh zas a znovu“ stále novým pracovníkům. Vysoká míra fluktuace může také vést ke ztrátě odbornosti. Klíčovým rysem při rehabilitaci pachatelů je profesionální úsudek a respondenti uváděli, že i odborně podložené programy sotva mohou uspět bez stabilního, zkušeného a řádně proškoleného personálu: „Můžete mít nejlepší programy na světě, můžete mít úžasné zákony, úžasné projekty a postupy, ale když máte zaměstnance, kteří jsou rozčarování, kteří jsou špatně placení, kteří nejsou proškolení a kteří jsou pod takovým tlakem, že odsud odcházejí, tak si pod sebou podřezáváte větev.“

### **Úroveň organizace: potřebnost kultury vzájemné podpory, efektivní řízení změn a adaptace na místní podmínky**

Nápravná zařízení, která usilují o uskutečnění výrazných změn ve filozofii přístupu k vězňům a zacházení s nimi, musí brát ohled na existující organizační kulturu a návyky. Změna statu quo z mentality typu „nic nefunguje“ na zaměření na rehabilitaci byla podle respondentů relativně neproblematická. Jako průkopníci této vize jednaly klíčové postavy v rámci organizace. Navíc hodnoty rehabilitace ještě před změnami vyznávala většina pracovníků komunitních nápravných zařízení, neboť je už začal frustrovat kontrolorský styl dohledu. Organizace byla „připravena přijmout přístup typu, co funguje“.

Avšak časové nároky a omezené zdroje spolu se strukturálními změnami v širším institucionálním kontextu způsobily řadovým i vedoucím pracovníkům mnoho problémů – a připadalo jim, že se toho „mění příliš mnoho a až moc rychle“. Nové programy a služby se v komunitním nápravném systému zaváděly rychle kvůli tlaku na to, aby se určené finanční zdroje utratily už v prvním roce reformem. Reformní snahy se navíc rozvinuly v době, kdy se významně měnil způsob řízení a vedení. Operační a strategická složka nápravného systému dříve fungovaly relativně nezávisle. Konsolidace systému – ačkoliv ji respondenti pokládali za pozitivní krok k prolomení nekomunikace mezi strategickými orgány, věznicemi a komunitními nápravnými zařízeními – měla výrazný dopad na realizaci, jelikož vznikly zmatky ohledně rozdělení zdrojů a zodpovědnosti za plánování.

Další skupina problémů s realizací vzešla z rozhodnutí nahradit existující databázi informací o pachatelích novým systémem. Nová databáze měla zlepšit kvalitu a rozšířit škálu informací, a také propojit vězeňské, policejní a soudní údaje. Ustavičné technické problémy si však vyžádaly od pracovníků mnoho času navíc a výrazně ovlivnily jejich morálku. Několikrát v průběhu reformem došlo k vleklým sporům mezi vedením a odbory zaměstnanců v komunitních nápravných zařízeních, které se týkaly pracovního vytížení a výše mezd. To způsobilo značné problémy a zdržení v realizaci důležitých opatření.

Při reformách se uplatňoval centralizovaný přístup, aby se programy realizovaly rychle a splňovaly předem určené vládní cíle týkající se počtů a míry dokončenosti. Tento přístup se pokládal za nezbytný i kvůli snaze zajistit soudržnost a směřování programů. Tento styl řízení ovšem vyvolal u celé řady pracovníků pocit odcizení, jelikož pociťovali potřebu místní autonomie



a rozhodování, aby se programy mohly přizpůsobit lokálním podmínkám a odpovídat potřebám jednotlivých pachatelů.

### **Úroveň společnosti: společenské postoje, média a politická atmosféra**

Společenské postoje k trestání a politické prostředí, které podporuje nekompromisní přístup ke kriminalitě, představují významné překážky realizace přístupů k zacházení s pachateli založených na rehabilitaci. Podle Whitea a Tomkinse (2003) „to, co se děje v komunitních nápravných zařízeních, je mnohdy ovlivněno celkovou politickou atmosférou“ (2).

V našich rozhovorech pracovníci uváděli, že široká veřejnost toho o roli a funkci komunitních nápravných opatření ví jen velmi málo. Společně s negativními mediálními zprávami o kriminalitě to podle nich pomáhá posilovat mínění, že komunitní tresty jsou „měkká volba“. Tyto názory ztěžují tvorbu a realizaci komunitních rehabilitačních programů pro pachatele. Pracovníci kupříkladu zdůrazňovali, jak negativní mediální ohlas a soustředěná politická kampaň ohrožovaly zavedení programu domácího vězení tím, že posilovaly mínění, že tento program lokálně ohrozí bezpečnost. Po zavedení programu pracovníci soudů pachatele zpočátku do domácího vězení příliš často neposílali. To vedlo k obavě, že pokud se jako jediné měřítko úspěšnosti použije nákladová efektivita, potom třeba nebude možné obhájit existenci programu čistě na základě počtu odsouzených pachatelů.

### **Diskuse**

Na základě osobních zkušeností a literatury o transferu technologií Gendreau, Goggin a Smith (1999, 2001) sestavili seznam faktorů, které mají pomoci k úspěšné realizaci programů pro pachatele. Rozdělili je do čtyř obecných kategorií:

*1. Institucionální faktory:* Instituce už v minulosti vstřebala různé nové iniciativy, dokáže nové iniciativy účinně zavádět a je dostatečně decentralizovaná a flexibilní na to, aby se s problémy dokázala vypořádat zavčas a nekonfliktně. Instituce by také měla udržovat nízkou míru fluktuace zaměstnanců, nabízet náležité školení v oblasti posuzování pachatelů a zacházení s nimi a mít vazby na relevantní vzdělávací instituce.

*2. Programové faktory:* Potřebnost programu je empiricky podložena a klíčoví aktéři se shodují, že program je dobře načasovaný, relevantní a odpovídá rizikům/potřebám pachatelů. Program by se měl opírat o věrohodné vědecké údaje, mít realistické cíle, být nákladově efektivní a financovaný pořádající institucí. Program by se neměl zavádět v době, kdy instituce zápolí s jinými problémy/konflikty a realizace by měla probíhat krok za krokem.

*3. Faktory pracovníka zavádějícího změny:* Pracovník, který přímo odpovídá za zavedení programu, by měl důkladně znát instituci a její zaměstnance a mít podporu vedoucích i řadových pracovníků. Při zavádění změn by měl používat techniky, jako jsou motivační rozhovory, reciprocity, autorita, posilování, řešení problémů a přesvědčování a měl by vytrvat, dokud změny nejsou evidentní a udržitelné. Tento pracovník by také měl mít za sebou úspěšnou realizaci programů, měl by být odborně způsobilý a hlásit se k zaměření a hodnotám, které jsou v souladu s vizí a cíli dané instituce.

*4. Faktory personálu:* pracovníci by měli mít odborné/profesionální znalosti a dovednosti potřebné k realizaci programu a věřit, že ho dovedou efektivně uskutečnit. Měli by dostat možnost přímo se podílet na tvorbě nového programu, rozumět teoretickým východiskům programu a mít přístup

k pracovníkovi zavádějícímu změny. Efektivní realizace programu také vyžaduje pracovníky, kteří mají dostatek času a zdrojů, i mechanismy zpětné vazby.

Seznam faktorů realizace, jež sestavili Gendreau et al., poskytuje užitečný „checklist“, který může poskytnout návod těm, kdo usilují o uskutečnění nápravných strategií. Lze ho použít například v podobě posouzení vyhodnotitelnosti (*evaluability assessment* – Matthews, Hubbard a Latessa, 2001). Když seznam aplikujeme na výsledky přítomné studie, uvidíme, že relevantní jsou všechny čtyři kategorie. Mezi položky, které jsou podle všeho obzvláště relevantní, patří:

- Instituce, položka 7: fluktuační pracovníků na všech úrovních byla v posledních dvou letech nižší než 25 procent.
- Program, položka 9: program se zavádí v době, kdy daná instituce nečelí žádným dalším větším problémům/konfliktům.
- Personál, položka 3: pracovníci mají odborné/profesionální dovednosti potřebné k realizaci programu. Absolvovali aplikované kurzy zaměřené na posuzování pachatelů a zacházení s nimi.
- Personál, položka 6: aby mohli program účinně uskutečňovat, pracovníci mají k dispozici: (a) potřebný čas, (b) náležitý zdroj a (c) mechanismy zpětné vazby (např. skupinové rozhovory a workshopy).

Tato studie zjistila, že na úspěch realizace komunitních rehabilitačních programů a služeb pro pachatele mají vliv také faktory na mikroúrovni klientů (např. charakteristiky pachatelů a jejich motivace či připravenost ke změně) i faktory na sociální a politické makroúrovni (např. společenské postoje k postupům při trestání a odsuzování). Ty ovšem podle všeho chybějí v realizačních pokynech, které sestavili Gendreau et al.

Pochybnost vyvolává i to, že se tyto pokyny zdánlivě podobají „top-down“ modelům („odshora dolů“) úspěšné realizace, které vytvořili politologové jako Lewis Gunn (1978), Christopher Hood (1976) a Paul Sabatier a Daniel Mazmanian (1979). „Top-down“ přístup k realizaci se opírá o teoretický konstrukt „dokonalého řízení“, jenž se zaměřuje na zvládnutí podmínek nutných k řízení strategie či programu. Představuje normativní popis toho, co být má, nikoliv toho, co je.

Kvůli způsobu své prezentace by se doporučení sestavená Gendreauem et al. mohla omylem pokládat za další „ideální“ popis realizace, který předpokládá až příliš mnoho a neuvádí, co dělat, když k realizaci dochází v nedokonalých podmínkách. To je bohužel spíše pravidlem než výjimkou u většiny, ne-li u všech badatelů zkoumajících nápravná opatření. S tím podle všeho souhlasí Harris a Smith (1996) ve své studii o komunitních nápravných opatřeních z hlediska realizace:

„V seznamech aspektů úspěšné realizace chybějí informace o tom, jak je vytvářet za podmínek, kdy ještě neexistují, a co si mají reformátoři počít, když jednu nebo více z těchto podmínek nelze splnit.“ (195)

Vyplatí se tedy zamyslet se nad realizačním procesem v nápravných zařízeních také z opačného hlediska, „odspodu“ („bottom-up“ přístup). Mezi relevantní významné badatele patří Michael Lipsky (1980), Susan Barrettová a Colin Fudge (1981) a Benny Hjern (1982). „Bottom-up“ přístup se zaměřuje na činnost a bere v potaz, že je obtížné ovládat podmínky pro dokonalou realizaci. Hill (1997) to objasňuje zřetelně:

„Ve skutečnosti tedy nejde o nedokonalé ovládnutí, ale o činnost coby nepřetržitý sled interakcí s proměnlivým a měnícím se plánem, o komplexní interaktivní strukturu, o vnější svět, jenž nutně zasahuje do realizace, jelikož činnost státu zasahuje zase do něj, a o realizující aktéry, které lze z podstaty věci ovládat jen stěží.“ (139)

Odborně podložené programy zaměřené na chování pachatelů mívají detailní „scénář“; a kvůli starostem o soudržnost programů kladou nápravné instituce důraz na potřebu dbát na náležitou realizaci. Přísně se vyžaduje dodržování předepsaného programu, často prostřednictvím „programových manuálů“, a na zaměstnance, kteří nevykonali činnosti tak, jak program

předepíše, bývají uvalovány sankce. Za těchto okolností se může zdát, že zdůrazňovat potřebu lokálního rozhodování a přizpůsobování programů odporuje zásadám kvalitní realizace.

Avšak odklon od předepsaného programu může vést ke kvalitnější realizaci. Podle Harrise a Smithe (1996: 197) se „sice hodně mluví o opakovaných programových modelech, ale každé nové dějiště programu je odlišné..., čímž vzniká potřeba vnést odlišnosti i do samotného programu“. Tím vzniká možnost nahlížet na realizaci ne podle „top-down“ přístupu, ale spíše s využitím jiných, participativnějších konceptů. Mezi koncepty, které předložil Lane (1987, cituje Hill), patří:

- realizace jako vývoj,
- realizace jako učení,
- realizace jako spojenectví
- realizace jako zodpovědnost a důvěra.

Hlavním úkolem pro nápravné instituce, které se snaží uskutečňovat programy založené na zásadách typu „co funguje“, je podle všeho udržet křehkou rovnováhu mezi přísným dodržováním předepsaného programu a konstruktivním přizpůsobením se kontextu instituce, v níž se program realizuje. Významná je z tohoto hlediska starší studie autorů Musheno, Palumbo, Maynard-Moody a Levine (1989), jelikož pojmenovává místní institucionální podmínky nutné k provedení změn v různých typech komunitních nápravných zařízení. Jejich výzkum podtrhuje význam participativního stylu řízení, který pracovníkům poskytuje pravomoci a umožňuje jim výrazně se podílet na rozhodování. Výsledky výzkumu podporují názor, že programy lze přizpůsobovat místním podmínkám bez porušování základních zásad účinné rehabilitace pachatelů, a to procesem „transformativní racionality“, jež usiluje o vyvažování napětí mezi „top-down“ a „bottom-up“ přístupem k realizaci.

## Shrnutí a závěry

Na základě výsledků vyhodnocení realizace a dopadu reforem komunitních nápravných programů v Austrálii tato kapitola doložila, že přijmout zásady účinných nápravných opatření není jednoduchý úkol, ale vyžaduje to pochopení pro složitost úspěšné realizace programů i řízení institucionálních změn.

Navzdory pokrokům v identifikaci účinných nápravných programů se stále ví jen málo o podmínkách, za kterých tyto programy fungují nejlépe. Řada badatelů se pozastavuje nad tím, že se nevěnuje dostatečná pozornost otázkám realizace nápravných programů. Poukazuje se na to, že v domácích i zahraničních studiích o nápravných opatřeních chybějí praktická doporučení a že „tyto nedostatky představují problém pro instituce, které by chtěly uvádět do praxe výsledky výzkumů a poskytovat účinné nápravné služby“ (Ferguson, 2002: 476).

Výsledky představené v této kapitole nám připomínají, že komunitní rehabilitační programy a služby pro pachatele jen málokdy vypadají stejně na papíře i ve skutečnosti. Na různých úrovních působí a prolíná se široká škála překážek v realizaci: u klientů, v programech, v institucích i ve společnosti. Některé překážky lze předvídat a snadno zvládat „top-down“ stylem řízení, jiné se však objeví až při samotném procesu realizace. Má-li být realizace úspěšná, vyžaduje to proto od nápravných institucí jistou míru přizpůsobivosti vůči místním podmínkám – aniž by se tím nutně narušovala soudržnost programu –, aby se změny mohly provádět ve světle rozhodnutí a postupů, které se vyvíjejí na složitém rozhraní mezi tvorbou a uskutečněním programu.

## LITERATURA

Andrews, D. A., a Bonta, J. (1998). *The Psychology of Criminal Conduct* [Psychologie kriminálního jednání], 2. vyd., Cincinnati: Anderson.

- Andrews, D. A., Zinger, I., Hoge, R. D., Bonta, J., Gendreau, P. a Cullen, F. T. (1990). Does correctional treatment work? A clinically relevant and psychologically informed meta-analysis [Fungují nápravná opatření? Klinicky relevantní a psychologicky podložená metaanalýza], *Criminology*, 28(3), 369–404.
- Auditor General (2003). *Addressing the Needs of Victorian Prisoners* [Jak řešit potřeby vězňů ve státě Victoria]. Zpráva č. 52, Victoria: Auditor General.
- Australian Bureau of Statistics (2006). *Prisoners in Australia, Catalogue No. 4517.0* [Vězni v Austrálii, položka č. 4517.0], Canberra: Australian Bureau of Statistics.
- Barrett, S., a Fudge, C. (eds.) (1981). *Policy and Action* [Strategie a praxe]. Londýn: Methuen.
- Bernfeld, G. A., Farrington, D. P., a Leschied, A. W. (eds.) (2001). *Offender Rehabilitation in Practice: Implementing and Evaluating Effective Programs* [Rehabilitace pachatelů v praxi: realizace a evaluace efektivních programů]. Chichester, Spojené království: John Wiley.
- Bernfeld, G. A., Blase, K. A., a Fixsen, D. L. (1990). Towards a unified perspective on human service delivery systems: applications of the teaching-family model [K jednotnému přístupu k systémům poskytování lidských služeb: uplatňování modelu rodinného učení]. In R. J. McMahon a R. De V. Peters (eds.), *Behaviour Disorders of Adolescents: Research, Intervention and Policy in Clinical and School Settings* [Poruchy chování u mladistvých: výzkumy, programy a strategie v klinickém a školním prostředí]. New York: Plenum.
- Birgden, A., a McLachlan, C. (2002, revised 2004). *Reducing Re-Offending Framework: Setting the Scene, Paper No. 1* [Rámec snižování recidivy: vymezení pole, dokument č. 1], Melbourne: Department of Justice, Corrections Victoria.
- Bourgon, G., a Armstrong, B. (2005). Transferring the principles of effective treatment into a “real world” prison setting [Přenos principů efektivního zacházení do „reálného“ vězeňského prostředí], *Criminal Justice and Behaviour*, 32(3), 3–25.
- Clear, T. R., a Byrne, J. M. (1992). The future of intermediate sanctions: questions to consider [Budoucnost komunitních sankcí: otázky ke zvážení]. In J. M. Byrne, A. J. Lurigio a J. Petersilia (eds.), *Smart Sentencing: The Emergence of Intermediate Sanctions* [Chytré trestání: vznik komunitních sankcí], Kalifornie: Sage Publications.
- Corrections Budget Briefing [Briefing o rozpočtu na nápravná zařízení] (2001). *\$334.5 million to overhaul Victoria's Corrections System* [334,5 milionů dolarů na reformu systému nápravných zařízení ve státě Victoria], 15. května, Victoria: Minister for Corrections, State Budget.
- Farabee, D., Prendergast, M., Bartier, J., Wexler, H., Knight, K., a Douglan Anglin, M. (1999). Barriers to implementing effective correctional drug treatment programs [Překážky v realizaci efektivních nápravných programů pro uživatele drog], *The Prison Journal*, 79(2), 150–162.
- Ferguson, J. L. (2002). Putting the “what works” research into practice: an organisational perspective [Přenášení poznatků o tom, „co funguje“, do praxe: institucionální přístup], *Criminal Justice and Behavior*, 29(4), 472–492.
- Furniss, J., a Nutley, S. (2000). Implementing what works with offenders – the effective practice initiative [Uplatňování přístupu „co funguje“ u pachatelů – program efektivní praxe], *Public Money and Management*, 20(4) 23–28.
- Gendreau, P. (1996). Offender rehabilitation: what we know and what needs to be done [Rehabilitace pachatelů: co víme a co je potřeba udělat], *Criminal Justice and Behavior*, 23, 144–161.
- Gendreau, P., Goggin, C., a Smith, P. (1999). The forgotten issue in effective correctional treatment: program implementation [Zapomenuté téma u účinných nápravných postupů: realizace programů], *International Journal of Offender and Comparative Criminology*, 43(2), 180–187.
- Gendreau, P., Goggin, C., a Smith, P. (2001). Implementation guidelines for correctional programs in the “real world” [Realizační pokyny pro nápravné programy ve „skutečném světě“]. In G. A. Bernfeld, D. P. Farrington, a A. W. Leschied (eds.), *Offender Rehabilitation in Practice:*

- Implementing and Evaluating Effective Programs* [Rehabilitace pachatelů v praxi: realizace a evaluace efektivních programů], New York: John Wiley & Sons.
- Gunn, L. (1978). Why is implementation so difficult? [Proč je realizace tak obtížná?] *Management Services in Government*, 33, 169–176.
- Harris, P. a Smith, S. (1996). Developing community corrections: an implementation perspective [Tvorba komunitních nápravných opatření: realizační hledisko]. In A. T. Harland (ed.), *Choosing Correctional Options That Work: Defining the Demand and Evaluating the Supply* [Jak si vybrat nápravná opatření, která fungují: definování poptávky a vyhodnocování nabídky], Kalifornie: Sage Publications.
- Hill, M. (1997). *The Policy Process in the Modern State* [Politický proces v moderním státě]. Harvester-Wheatsheaf, Spojené království: Prentice Hall.
- Hjern, B. (1982). Implementation research: the link gone missing [Výzkum realizace: ztracený článek], *Journal of Public Policy*, 2, 301–308.
- Hood, C. (1976). *The Limits of Administration* [Meze správy]. Londýn: John Wiley.
- Lipsey, M. (1992). Juvenile delinquency treatment: a meta-analytic inquiry into the variability of effects [Zacházení s mladistvými pachateli: metaanalytický průzkum variability dopadů]. In T. Cook, H. Cooper, D. S. Cordray, H. Hartmann, L. V. Hedges, R. L. Light, T. A. Louis a F. Mosteller (eds.), *Meta-Analysis for Explanation: A Case Book* [Objasnění metaanalýzy: soubor příkladů], New York: Russell Sage.
- Lipsky, M. (1980). *Street Level Bureaucracy* [Byrokrati v terénu]. New York: Russell Sage.
- Lowenkamp, C. T., Latessa, E. J., a Smith, P. (2006). Does correctional program quality really matter? The impact of adhering to the principles of effective intervention [Skutečně záleží na kvalitě nápravných programů? K čemu vede dodržování principů efektivní intervence], *Criminology & Public Policy* 5(3), 575–594.
- MacKenzie, D. L. (2000). Evidence-based corrections: identifying what works [Nápravné programy založené na důkazech: jak poznat, co funguje], *Crime and Delinquency*, 46(4), 457–471.
- Mair, C. (ed.) (2004). *What Matters in Probation* [Na čem záleží v probaci]. Cullompton, Spojené království: Willan.
- Martinson, R. (1974). What works? Questions and answers about prison reform [Co funguje? Otázky a odpovědi o reformě vězeňství], *The Public Interest*, 10, 22–52.
- Matthews, B., Hubbard, D. J., a Latessa, E. (2001). Making the next step: using evaluability assessment to improve correctional programming [Udělat další krok: využití posouzení vyhodnotitelnosti pro zlepšování nápravných programů], *The Prison Journal*, 81(4), 454–472.
- McGuire, J. (ed.) (2002). *Offender Rehabilitation and Treatment: Effective Programs and Policies to Reduce Reoffending* [Rehabilitace pachatelů a zacházení s nimi: efektivní programy a strategie snižování recidivy], Chichester, Spojené království: John Wiley & Sons.
- Merrington, S., a Stanley, S. (2000). Doubts about the What Works initiative [Pochybnosti o iniciativě „co funguje“], *Probation Journal*, 47(4), 272–275.
- Motiuk, L. L., a Serin, R. C. (eds.) (2001). *Compendium 2000 on Effective Correctional Programming* [Kompendum 2000 o efektivních nápravných programech], 1. sv., Kanada: Correctional Service Canada.
- Musheno, M. C., Palumbo, D. J. Maynard-Moody, S., a Levine, J. P. (1989). Community corrections as an organisational innovation: what works and why [Komunitní nápravné programy jako institucionální inovace: co funguje a proč], *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 26(2), 136–167.
- Petersilia, J. (1990). Conditions that permit intensive supervision programs to survive [Podmínky, které umožňují programům s intenzivním dozorem přežít], *Crime and Delinquency*, 36, 126–145.

- Sabatier, P., a Mazmanian, D. (1979). The conditions of effective implementation: a guide to accomplishing policy objectives [Podmínky úspěšné realizace: jak naplňovat strategické cíle], *Policy Analysis*, 5, 481–504.
- White, R., a Tomkins, K. (2003). *Issues in Community Corrections* [Problematika komunitních nápravných opatření], Briefing Paper No 2, University of Tasmania: Criminology Research Unit.

# **Psychologie v systému trestního soudnictví: teorie a důsledky pro praxi**

***Michael Montalto***

Psychologie jako obor vznikla kolem roku 1886, a lze tedy tvrdit, že je velmi mladá

(Brannon, 2006). To platí obzvláště ve srovnání s koncepty práva a spravedlnosti, které lze vysledovat až k jednomu z nejstarších psaných souborů zákonů, Chamurapiho zákoníku, jenž pochází zhruba z roku 1772 př. n. l. (Prince, 1904). Ačkoliv se oba obory postupem času rozvinuly, oblasti spravedlnosti a psychologie se dodnes příliš nepropojují. Důvodem je částečně skutečnost, že psychologie je stále svým způsobem vznikající obor, a částečně to, že struktury spravedlnosti někdy jen pomalu přijímají nové podněty a nejsou ochotné zkoušet nové způsoby, jak bránit pachatelům v trestné činnosti. Ovšem nové metody, jež by se odpoutaly od přístupu, že „nic nefunguje“ (*nothing works*), jsou zapotřebí. Cílem tohoto příspěvku je ukázat, že některé věci mohou fungovat i být účinné; a že v každém pachateli se skrývá lidská bytost, která se za správných okolností dokáže změnit k lepšímu. Přitom tato kapitola představí teoretická a klinická východiska humanistického psychologického přístupu. Vyhodnotí také koncept terapeutického soudnictví (*therapeutic jurisprudence*), a obzvláště se zaměří na drogové soudy (*Drug Treatment Courts*), jež fungují v Austrálii.

## Trestní soudnictví a míry recidivy

V oblasti prevence kriminality nelze přehlížet pojem recidivy. Výraz *recidiva* pochází z latinského výrazu *recidere* a znamená „upadnout zpět“. V systému trestního soudnictví tomu odpovídá spáchání dalšího trestného činu nebo opětovné uvěznění jedince za další trestný čin (Maltz, 1984). Recidiva je rovněž jev, který se velmi výrazně vyskytuje v mnoha systémech trestního soudnictví po celém světě. V Austrálii byli zhruba dva ze tří vězňů uvěznění už dříve (Payne, 2007). Navíc přibližně jeden ze čtyř vězňů se do tří měsíců po propuštění opět dopustí trestné činnosti (Payne, 2007). A ještě více vězňů, 35–41 %, je do dvou let od propuštění znovu uvězněno (Payne, 2007).

Údaje z jiných zemí se příliš neliší. V Nizozemsku bylo 33,4 % pachatelů do tří let od propuštění znovu obviněno a odsouzeno (Wartna, 2009). Ve Švédsku byl tento údaj ještě vyšší: 36 % (Wartna, 2009). A konečně ve Skotsku bylo do tří let znovu odsouzeno 49 % pachatelů, kdežto v Anglii a Walesu bylo toto číslo o něco nižší, ovšem jednalo se o odsouzení do dvou let po propuštění (Wartna, 2009). Baccaro and Mosconi (2004) mezi vězni vykonávajícími trest v Padově, kteří už byli uvěznění dříve, prostřednictvím dotazníků zjišťovali, jaké byly podle názoru samotných vězňů příčiny jejich recidivy. Je zajímavé, že vězni nejčastěji uváděli vstup do vězení a přijetí v něm, sociální síť, napjaté rodinné vztahy, ekonomické zdroje a obraz sebe sama. Výsledky ukázaly, že vězňům skutečně připadá, jako by nežili nikde, jako by se ocitli mimo běžný časoprostor. Toto odloučení od společnosti a normálnosti bylo výrazným pocitem a názorem mnoha vězňů.

Z těchto zkušeností a úvah o životě a sebevnímání pachatelů není těžké vyvodit, proč se může vyskytovat tak vysoká míra recidivy. Pokud se pachatel nedokáže řádně reintegrovat do společnosti ani fyzicky (tj. získat zaměstnání, zdroj obživy, stálé bydlení atd.), ani duševně, motivace k recidivě vzrůstá. Výše uvedené statistiky jsou sice zevšeobecňující, a pokud bychom chtěli výsledky přesně ověřit, museli bychom samozřejmě prozkoumat způsob realizace všech studií, to však není cílem této kapitoly. Důvodem, proč čtenáři předkládáme shora uvedené informace, je snaha upozornit, že i kdyby čísla byla poněkud přehnaná, jsou přesto příliš vysoká. Uvěznění bez rehabilitace je jen plané cvičení, které pachatele uzavírá v cyklu, jenž bez ustání směřuje hned dovnitř systému trestního soudnictví, hned zas ven. Avšak psychologie a náležitá pomoc po propuštění (např. zaměstnání, obživa, stálé bydlení atd.) představují způsob, jak tento cyklus prolomit.

Klinické využití psychologie v praxi se označuje jako psychoterapie. Psychoterapii lze nejlépe popsat jako „primárně interpersonální péči, která se opírá o psychologické principy a zahrnuje proškoleného terapeuta a klienta, který má duševní poruchu, problém nebo obtíž; záměrem terapeuta je, aby tato péče ulevila klientově poruše, problému nebo obtíži; a je přizpůsobena nebo individualizována podle daného klienta a jeho poruchy, problému nebo obtíže.“ (Wampold, 2001: 3).



## Humanistické přístupy k psychologii

Obecně lze říct, že řada lidí možná psychologii a psychologický proces vidí nepřesně. Vnímají-li mnozí lidé zkresleně roli kriminologů, stejně často (ne-li častěji) vnímají zkresleně i úlohu psychologa. Mezi rozšířené názory kupříkladu patří, že psychologové se vám „jen snaží dostat do hlavy“ nebo že rozebírat problémy je jen pro slabé povahy a ve skutečnosti to nijak nepomáhá.

To ovšem zkrátka a dobře není pravda; Wampold (2001) ukazuje, že účinnost psychoterapie lze přesvědčivě doložit. Zaprvé, zhruba 75–80 % lidí, kteří vyhledají pomoc, jsou na tom lépe než lidé, kteří ji nevyhledají (Norcross a Lambert, 2010). Zadruhé, použití psychoterapie je u mnoha duševních poruch stejně účinné, ne-li mírně účinnější než lékařské zákroky. A konečně psychoterapie má v některých případech dlouhodobější účinky. Psychoterapie kupříkladu z dlouhodobého hlediska účinkuje lépe než antidepresivní medikace.

Mezi psychologickými a psychotherapeutickými přístupy existuje řada odlišných škol (např. psychoanalytické přístupy, kognitivně behaviorální přístupy, humanistické přístupy a systémové přístupy), nicméně tato kapitola klade při práci s uvězněnými nebo nedávno propuštěnými pachateli důraz na humanistický přístup. To má dvojí důvod. Zaprvé, Wampold (2001) důkladnou metaanalýzou dospěl k závěru, že všechny významné teoretické přístupy v psychoterapii jsou zhruba stejně účinné a platné. Zadruhé, jelikož společnost ledaskdy odsuzuje, nálepkuje a přehlíží mnoho vězňů nebo nedávno propuštěných vězňů, může být nesmírně důležité, jaký přístup k nim zvolíme. Lze se domnívat, že humanistický přístup k jejich klinické léčbě, jenž se na ně zaměřuje jakožto na jedince, může být vhodnější než kognitivně behaviorální přístup, který by se dal mylně vykládat jako terapeutova snaha je „napravit“.

Zakladatelem této terapie zaměřené na osobu je Carl Rogers; ve 40. letech 20. století Rogers vyvinul první předběžnou verzi terapie zaměřené na osobu, označovanou jako „nedirektivní terapie“ (Bohart a Watson, 2011). Cílem tohoto druhu terapie bylo vytvořit bezpečné prostředí, které neřídí terapeut, ale spíše klientovo vlastní sebeobjevování, vhléd a ochota se změnit. Později v této kapitole představím modernější verzi a specifitější proces tohoto typu terapie. Nicméně Rogersovo vnímání role terapeuta i názor, že terapeuta má vést klient, byly v jeho době převratné. Klientovi se už neříkalo, co má, nebo nemá dělat nebo si myslet, ale stal se z něj jedinec řídící vlastní psychologickou cestu.

Terapie zaměřená na osobu se navíc od počátku utvářela tak, aby umožňovala práci se širokou škálou klientů v různých prostředích (Bohart a Watson, 2011). Rogers původně působil na klinice pro dětské poradenství v Rochesteru (stát New York), kde jeho klienty byly zejména znevýhodněné děti a jejich rodiny (Bohart a Watson, 2011). Později pracoval v poradenském centru Chicagské univerzity, kam za ním docházeli klienti přímo z univerzity i z okolí. Tímto vysvětlením chci říct, že na osobu zaměření terapeuti pracovali s velmi různorodými problémy, mezi něž patřily kupříkladu deprese, úzkostné stavy, poruchy osobnosti či psychózy (Bohart a Watson, 2011). Kromě toho lze Rogerse i podle moderních měřítek pokládat za osobu, která nejvíce ovlivnila práci mnoha psychoterapeutů (Cook a Biyanova, 2009).

Rozšířenost na osobu zaměřené terapie a ustavičné prosazování jejího vlivu dokládají, že ačkoliv Rogersovo hlavní působení spadá do doby před více než 70 lety, má jeho přístup i v dnešní psychologii pevné místo a dá se vhodně využít při práci s uvězněnými nebo nedávno propuštěnými osobami. Na Rogersovu práci dále navázali Eugene Gendlin, Laura Riceová, Fritz Perls, Laura Perlová, Paul Goodman a mnozí další, ale v jediné kapitole není možné blíže představit specifika jejich práce. Nicméně pokud by čtenář chtěl uceleněji porozumět odlišnostem v rámci na osobu zaměřených a humanistických přístupů k psychoterapii, lze mu na úvod doporučit četbu Carla Rogerse i výše zmíněných autorů.

Tato kapitola zdůrazňuje, že v oblasti humanistické a na osobu zaměřené terapie je středem sezení klient, a ten by měl terapeuta při sezení do značné míry vést. To se ovšem snáze řekne, než

udělá. Mnozí klienti třeba ani sami nevědí, v čem spočívají jejich problémy, možná se cítí jen celkově nedobře, anebo třeba ani pořádně nevědí, proč tak negativně zareagovali na problémy, které jim vlastně připadají nevelké. Tento druh terapie tedy terapeutovi v žádném případě neposkytuje „volno“. Naopak po něm vyžaduje, aby používal širokou škálu dovedností s cílem zapamatovat si, co klient říká, vyzařovat přijetí a empatii a dbát na to, aby do rozhovoru nevnášel vlastní předsudky či zkreslené představy. To je ovšem jen velmi výběrový seznam.

## Hillové model pomáhání

Tento oddíl se zaměřuje na práci Hillové (2014). Ve své knize Hillová rozděluje fáze terapie do tří oblastí: zkoumání, vhled a činnost. Tabulka 1 ukazuje stručné shrnutí cílů všech těchto fází. Hillová (2014) uplatňuje integrální přístup k terapeutickému procesu: neomezuje se jen na jedinou psychologickou myšlenkovou školu, ale soustředí se na faktor, jenž leží u kořene všech: pomáhání. Z toho vyplývá, že bez ohledu na to, o jakou myšlenkovou školu – anebo i pomáhající profesi – se jedná, lze vždy zdokonalovat základní poradenské a pomáhající dovednosti (tj. naslouchání, empatie, mluva těla), a zlepšovat tak vztah s klienty. Právě proto se tato kapitola zaměřuje na Hillovou (2014).

**Tabulka 1. Shrnutí hlavních cílů v každé fázi Hillové modelu pomáhání**

Fáze terapie			
	Zkoumání	Vhled	Činnost
Cíle	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Soustředit se, naslouchat, pozorovat</li> <li>• Zkoumat myšlenky</li> <li>• Zkoumat pocity</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Vést klienta k uvědomění</li> <li>• Zprostředkovávat vhled</li> <li>• Pracovat na terapeutickém vztahu skrze bezprostřednost</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Zkoumat nové možné způsoby chování</li> <li>• Pomáhat klientům při rozhodování o dalších krocích</li> <li>• Pomáhat s rozvojem dovedností potřebných k činnosti</li> <li>• Poskytovat zpětnou vazbu o pokusech o změnu</li> <li>• Pomáhat klientům při hodnocení a úpravách plánu činnosti</li> <li>• Vést klienty k tomu, aby zpracovávali pocity z činnosti</li> </ul>

(Hill, 2014)

V každém systému trestního soudnictví budou pachatelé a pracovníci nápravných zařízení. Tito pracovníci tak mají jedinečnou příležitost se školit, jelikož pak mohou lépe jednat s uvězněnými pachateli, ale také si osvojit nové dovednosti, které jim mohou pomoci i v jejich vlastním životě. V psychologické oblasti sice mohou provádět diagnózu a používat psychologické zákroky jen vyškolení odborníci, to však neznamená, že by pracovníci nápravných zařízení nemohli uplatňovat mnohé pomáhající dovednosti, které psychologové dennodenně používají. Tato kapitola proto poskytne přehled jednotlivých fází Hillové modelu pomáhání (2014) s cílem demystifikovat proces

pomáhání/poradenství a otevřít ho i pro odborníky mimo oblast psychologie. Sice totiž existuje mnoho poradenských procesů, ale tento integrální přístup poskytuje jakéhosi průvodce, který může výrazně pomoci psychologům i nep psychologům.

První fázi Hillové modelu pomáhání (2014) je zkoumání. V této fázi je důležité poskytnout klientům příležitost prozkoumat jejich obavy a probírat se vlastními bezprostředními zkušenostmi. Je to také fáze, kdy klient jen s nepatrným vkladem terapeuta může terapeutovi objasnit, co pokládá za své problémy, i zda se jedná o něco, s čím by terapeut případně mohl pomoci. Z pevně „rogersovského“ stanoviska je toto ledaskdy jediná pomoc, kterou klient potřebuje; vztah s empatickou, autentickou, bezvýhradně přijímající a naslouchající osobou se může stát katalyzátorem, díky kterému začne klient sám sebe přijímat (Hill, 2014). Z toho vychází potenciál seberealizace, což jednoduše řečeno znamená dovést klienta k tomu, aby vnímal své zkušenosti i své já přesně a harmonicky, a stal se tak plněji fungující osobností.

Nyní na okamžik opustím Hillové model pomáhání (2014), abych uceleněji představil koncept seberealizace rozvinutý Rogersem, a to zvláště ve vztahu k pachatelům a čerstvě propuštěným osobám. Rogers (1964) uvádí, že všichni lidé mají „tendenci k seberealizaci“ a že u normální a plně fungující osobnosti jsou životní zkušenosti a sebepojetí v souladu (Ford, 1991). Ale když jsou na člověka kladeny „podmínky ocenění“, jež kupříkladu stanoví, že nemůže být milován, dokud to či ono nesplní, pak vznikají problémy (Ford, 1991; Rogers, 1964). Jelikož lidé potřebují úctu, náklonnost a pocit přijetí, tyto „podmínky ocenění“ zkreslují přesnost jejich sebepojetí. Tudíž čím více „podmínek přijetí“ je na člověka kladeno, tím pokřiveněji vnímá vlastní zkušenosti (Rogers, 1964).

Z tohoto nesouladu mezi reálnými zkušenostmi a sebepojetím může u klienta často vzejít nízké sebehodnocení, negativní sebevnímání, úzkosti, deprese a maladaptivní chování (Hill, 2014; Rogers, 1964). Pokud tedy vězni nebo nedávno propuštění celkově vzato nepocítují respekt, péči a přijetí, nepřekvapuje, že zkušenost s uvězněním a související společenské stigma mohou vést k recidivě. Kupříkladu čerstvě propuštěný pachatel se může chovat nepatřičně a dál porušovat zákon, jelikož jeho pokřivené sebepojetí mu napovídá, že na nic lepšího nemá.

Nyní se vrátme k Hillové modelu pomáhání (2014). Jelikož mnoho klientů nedosáhne v životě pokroku a změny pouhým zkoumáním, je zapotřebí na to, k čemu dospěli ve fázi zkoumání, navázat prohloubeným vhladem a činností. Ve srovnání s fázi zkoumání terapeut ve fázi vhladu více využívá vlastní pohled na věc, aby klientovi pomohl pochopit, kde se dostal do obtíží i jaké jsou jeho prvotní motivy. Stejně jako ve fázi zkoumání terapeut zachovává bezpodmínečně přijímající, empatický přístup, ale navíc předkládá i vlastní myšlenky a koncepty, pokud se zdá, že to klientovi pomůže hlouběji prozkoumat jeho problémy. Kromě toho může terapeut pečlivě formulovanými a neodsuzujícími výroky vést klienta k tomu, aby si hlouběji uvědomil sebe sama i své obtíže. Je rovněž důležité mít v patrnosti, že tyto fáze nejsou lineární a že klient, když zjišťuje nebo si uvědomuje něco nového, se ledaskdy pohybuje mezi fázemi sem tam.

Poslední fázi Hillové modelu pomáhání (2014) je fáze činnosti. Zde klienti zkoumají náměty k novým možnostem chování a osvojují si dovednosti potřebné k provedení zamýšlených změn. Terapeut se může chopit aktivnější role a pomáhat klientovi při hodnocení jeho plánu činnosti i pocitů, které jej doprovázejí. Toto zacilenější poradenství probíhá nenásilně, jelikož největší šance na úspěšnou změnu, tedy změnu účinnou a dlouhodobou, existuje v případě, že o ni klient usiluje a souhlasí s její potřebností, a ne když terapeut klientovi řekne, že má to či ono udělat.

Toto je sice jen stručný nástin modelu Hillové (2014), každému čtenáři však dovoluje porozumět tomu, jak může při rozhovoru s klienty fungovat terapeutický proces. Diagnostické nástroje, vyhodnocení i diagnóza sice mají své místo, nicméně Hillová ukazuje, že zaměření na klienta může být skutečně účinným způsobem, jak navodit změnu. Pro mnohé lidi v oblasti trestního soudnictví to může být neuvěřitelné zjištění. Mnozí zastánci přístupu, že v rehabilitaci vězňů „nic nefunguje“,

totiž dost možná nebyli ochotní při svém hledání vzít v potaz a prozkoumat odlišné možnosti mimo oblast kriminologie a trestního soudnictví.

Psychologie se zabývá lidmi – a všichni pachatelé, ať už uvěznění, nebo propuštění z výkonu trestu, jsou lidé, tudíž jim psychologie může v mnoha případech pomoci dát znovu do pořádku jejich život a sebehodnocení. Mnoho z nich se sice nejspíš změnit nechce, a psychoterapie tak na ně nejspíš nebude mít žádný dopad, avšak pro systém trestního soudnictví i kvůli sociálním nákladům by bylo prospěšné ji uplatňovat u všech pachatelů, jak uvězněných, tak čerstvě propuštěných. Je-li mnoho soudních systémů srozuměno s tím, že je lepší propustit devět viníků, a přitom křivě neobvinít jednoho nevinného, pak by měly být srozuměny i s tím, pokud by psychoterapie selhala u devíti lidí, ale jednomu by pomohla a ten by se nedopustil recidivy.

Tato kapitola se prozatím zabývala teoretickými a klinickými základy humanistického psychologického přístupu i účinností a rolí psychoterapie v systému trestního soudnictví. Nyní se zaměření výrazně posune a budeme se zabírat využíváním terapeutického soudnictví a drogových soudů (*Drug Treatment Courts*) ve státě Victoria v Austrálii. Zkoumáním účinnosti terapeutického soudnictví tato kapitola doloží, že psychologické principy se nemusejí používat jen mezi terapeutem a klientem; lze je rozšířit a vtělit do systému trestního soudnictví tak, že v něm budou fyzicky přítomné.

## Východiska a vývoj teorie terapeutického soudnictví

Paradigma terapeutického soudnictví (*therapeutic jurisprudence*), jež rozvinul David Wexler roku 1987, a to původně pro právo duševního zdraví, volí aktivnější užívání justičního přístupu a neopírá teorii jen o slonovinové věže a úvahy akademiků (Wexler, 1992; Wexler, 2010). Coby ucelená koncepce se terapeutické soudnictví zaměřuje na uskutečňování psychologických kroků rozšířených do právního procesu (Wexler, 2002). Terapeutické soudnictví se zaměřuje na emocionální a psychologickou pohodu jednotlivců procházejících systémem trestního soudnictví a prvotně se rozvíjí ve třech různých právních oblastech – zkoumá aspekty právních pravidel, právních procedur a právních rolí ve snaze určit, jak by pro ty, na něž dopadají, mohly být méně traumatizující (Wexler, 2002).

Co se týče právních procedur, jedinci, kterým připadalo, že postup úředních orgánů byl spravedlivý a nestranný, častěji přijímali rozhodnutí soudního orgánu (King, 2008). Kupříkladu studie autorů Paternoster et al. (1997) zjistila, že pokud policie postupovala vůči pachatelům domácího násilí spravedlivě podle procesního práva, docházelo pak k novým útokům méně často než v opačném případě. Zkoumání právních rolí klíčových aktérů soudního řízení (např. soudců a právníků) je ve vztahu k principům terapeutického soudnictví nesmírně důležité. Příčinou je skutečnost, že ze zmíněných tří oblastí má právě tato nejspíše největší potenciál pro terapeutickou pomoc, jelikož jde o oblast, která se nejvíce dotýká lidských bytostí.

Wineck a Wexler (2006) uvádějí, že pokud soudcové a právníci chtějí uplatňovat principy terapeutického soudnictví ve snaze zmírnit dopady na trestnou činnost, potom si musejí osvojit etický systém, jenž se bude podobat etice modelu péče. Tento model vychází z toho, že kladné vlastnosti jako tolerance a soucit se uplatňují při zohlednění situačního kontextu sporu/deliktu pro soudce (Banks, 2009). Při vynášení rozsudků by metody terapeutického soudnictví a pohled vycházející z „etiky péče“ zahrnovaly podporu rehabilitace pachatele, pokud lze případ odložit, jelikož klient prochází rehabilitačním programem (King, 2007). Pro advokáty v trestních věcech by to zahrnovalo faktory jako respektování práva klienta být zapojen do rozhodování ve vlastním případě anebo ustavičné informování klienta o tom, co se děje (King, 2007). Zjevným nedostatkem této ideologie ovšem je realistický náhled, že zkušení delikventi by takové mírnosti zřejmě zneužívali a viděli by v procesu jen prostředek, jak uniknout přísnějším formám spravedlnosti.

Co se týče „právních pravidel“, terapeutické soudnictví neprosazuje snahu o dosažení dalekosáhlých reforem ve smyslu radikálních legislativních změn. Snaží se spíše využívat výhod existujícího právního systému, jenž v některých oblastech uplatňuje interdisciplinárnější přístup (Wexler, 1999).

V tomto interdisciplinárním prvku (např. psychologie, medicína, kriminologie atd.) spočívá hlavní síla terapeutického soudnictví. Rozličné aspekty různých oborů, jež zahrnuje, pomáhají jednotlivcům vytvořit si kreativní přístupy, jež pak uplatní v soudním systému (Sellers a Arrigo, 2009). Ovšem zásadní pro tyto kreativní myšlenky a spjaté s nimi jsou terapeutické a antiterapeutické důsledky, jež vyplývají z přenášení teorie do praxe.

Podstatné je, že terapeutické soudnictví se snaží maximalizovat terapeutické a minimalizovat antiterapeutické důsledky pro obžalované a jejich rodiny způsobem, který lze uplatňovat v rámci existujícího legislativního a právního rámce (Wexler, 1999; Wexler, 2002). Za terapeutické důsledky se pokládají události nebo ideje, které jedincům v době, kdy mají potíže se zákonem, pomáhají udržovat či rozvíjet jejich psychologickou či emocionální pohodu (Wexler, 2010). Když kupříkladu v Austrálii rozhodla soudkyně drogového soudu v Perthu Julie Wagerová pozměnit rozsazení v soudní síni, aby v určitých případech mohli být přítomni a zapojit se rodinní příslušníci, tento faktor obzvláště výrazně pomohl aboridžinským klientům/pachatelům (Wexler, 2008; Wexler, 2011).

Naopak mezi antiterapeutické důsledky patří ty, které mohou způsobit škálu pocitů, jež přispívají k negativním afektům, jako je úzkost, deprese, rozpaky, stres atd. (Wexler, 2011). V tomto případě se zkoumá chování soudců, právníků atd., a pokud se kupříkladu ukáže, že soudce si vůči klientovi počíná velmi přezíravě či sarkasticky nebo se nevyjadřuje jasně, výsledný afekt se vykládá jako pravděpodobnost, že pachatel se nepodrobí soudnímu příkazu (Meichenbaum a Turk, 1987; Wexler, 2010).

## Historie a nároky drogových soudů a drogových soudních příkazů

Smyslem drogových soudů je vytvářet právní prostředí, kde se nad pachateli, kteří se dopustili trestného činu pod vlivem drog/alkoholu nebo ve snaze získat prostředky na alkohol, vynášejí rozsudky a tito pachatelé se léčí (Magistrates Court, 2010). Jelikož tradiční retributivní uvažování nedokázalo snížit recidivu, nynější síly (akademické i politické) směřují k drogovým soudům, čímž uznávají, že s rehabilitací se věci zkrátka nemají tak, že jediný formát vyhovuje všem (Cummings, 2010; McGlone, 2003). Tyto úvahy vedly k založení prvního drogového soudu na Floridě roku 1989 (Hora, Schma a Rosenthal, 1999). Po tomto prvním vzniklo do roku 1996 přes 125 drogových soudů s přibližně 325 vytvářeními nebo fungujícími programy (Hora, Schma a Rosenthal, 1999). Toto rychlé šíření drogových soudů lze přičíst mnoha a mnoha faktorům: od pochopení, že probační dohled nad pachateli užívajícími drogy neřeší prvotní problém (tíží jedinci se pak před soudem ocitají zas a znovu), přes zisky z dlouhodobě snížených nákladů a méně zaplněné věznice až po nižší míru recidivy u klientů zapojených do programů při drogových soudech (Bean, 2002; Hora, Schma a Rosenthal, 1999).

Drogový soud v Dandenongu, melbournském předměstí, je první v australském státě Victoria (Department of Justice, 2006; McGlone, 2003). Aby pachatel mohl předstoupit před tento soud, musí splnit řadu specifických kritérií (viz příloha A). Je-li pachatel oprávněn předstoupit před tento soud, musí ještě splnit další skupinu požadavků (příloha B), aby se u něj mohl uplatnit soudní příkaz k léčbě drogové závislosti (Drug Treatment order) podle oddílu 18Z zákona o ukládání trestů (Sentencing Act) z roku 1991. Tento příkaz k léčbě platí po dva roky a skládá se ze dvou částí:

**Odnětí svobody:** soudce odsoudí pachatele k trestu odnětí svobody, jež pachatel vykonává v rámci komunity v době, kdy naplňuje příkaz k léčbě.

**Dohled a léčba:** sem spadají podmínky uvedené v příkazu k léčbě, jež řeší pachatelovu závislost na drogách či alkoholu (např. pravidelné drogové testy, schůzky se sociálními pracovníky či psychology a povinnost dostavit se k drogovému soudu).

(Dandenong Drug Court, odst. 1)

Tyto jednotlivé podmínky způsobilosti jsou důležité nejen tím, že obsahují principy napomáhající zásadám terapeutického soudnictví, ale i tím, že vytvářejí velice specifickou skupinu účastníků, která (jak uvedeme později) může míru úspěšnosti drogových soudů významně vychýlit ve svůj prospěch.

## **Terapeutické soudnictví a drogové soudy**

Drogové soudy představují výrazný odklon od tradičního, konfrontačního soudnictví. Lze říci, že tato změna paradigmatu je v souladu se zaměřením této studie na terapeutické soudnictví, jelikož se právo používá k podpoře rehabilitace pachatelů užívajících drogy nebo na nich závislých (McGlone, 2003). Navíc za jednoho z členů léčebného týmu se pokládá i soudce; to je významný odklon od jejich obvykle rezervovaného a nestranného postavení (Wineck a Wexler, 2002). Soudci drogových soudů proto dostávají odborné školení o závislostech a o tom, jak zacházet s jednotlivými klienty a mít na ně pozitivní terapeutický vliv. Tato rovnoprávnější, osobnější interakce mezi soudcem a pachatelem představuje klíčový posun vnímání terapeutického soudnictví od souboru hodnot k reálně fungujícímu modelu.

V tomto případě daný jedinec přijímá „dohodu o chování“, podle níž se smí podílet na rozhodování o tom, jak bude jeho léčba probíhat, a získává přístup k řadě odborníků od sociálního pracovníka přes poradce pro drogy či alkohol až, jak už bylo řečeno, po samotného soudce (Wineck a Wexler, 2002). Z hlediska principů terapeutického soudnictví je zajímavým aspektem zahrnutí pachatelova advokáta; jde o jednu z oblastí, kdy lze „léčebné“ metody drogových soudů pokládat za odporující terapeutickému soudnictví (Wineck a Wexler, 2002). „Týmový přístup“ sice rozhodně má výhody a dokládá solidaritu ve snaze pomoci pachatelovi s rehabilitací, avšak začlenění advokáta lze vnímat i jako antiterapeutické, jelikož může v pachateli vyvolávat pocit zrady a vyloučení v cizím prostředí. Jak probereme později, práva pachatele nabývají na důležitosti, jelikož optimismus ohledně pozitivních hodnot, jež terapeutické soudnictví vyzařuje, nesmí zastínit základní právní nárok na spravedlivý proces.

Tento přístup zaměřený na pachatele posiluje názor, že tyto pachatele lze (a je třeba) pokládat také za klienty. Výborný příklad v této souvislosti poskytuje drogový soud v Dandenongu ve státě Victoria. Jak jsme již uvedli, požadavky a kritéria způsobilosti, jež je pro připuštění k soudu nebo pro uplatnění příkazu k léčbě nutné splnit, jsou velmi přísná. Přijati jsou ti, a) kdo s velkou pravděpodobností program dokončí, b) se nedopustili trestných činů, jejichž povaha by vyžadovala jiný specializovaný způsob zacházení (např. násilné nebo sexuální trestné činy). Ovšem lze sice snadno argumentovat, že tato přísná kritéria pomáhají vybrat do léčebných programů nejvhodnější lidi, ale na druhou stranu lze i tvrdit, že se tím vylučují mnozí další „zatvrzelí“ uživatelé nebo dlouhodobí narkomani či alkoholici, kteří se obvykle dopouštějí nejrůznějších deliktů. U drogových soudů se tak sice využívají principy terapeutického soudnictví, ale jde tu jakoby stále jen o jejich zkušební verzi, jelikož hodnoty terapeutického soudnictví se nyní uplatňují výběrově a přinášejí prospěch jen malému vzorku lidí.

## **Vyhodnocení principů terapeutického soudnictví u drogových soudů**

U drogového soudu v Dandenongu ve státě Victoria se příkazy k léčbě přijímají dobrovolně a nejsou na pachatele uvalovány. V srpnu 2006 však zákon o nápravném centru pro povinnou léčbu drogových závislostí (Compulsory Drug Treatment Correctional Centre Bill, 2004) přinesl legislativu, jež drogovému soudu v Novém Jižním Walesu umožňuje nařídít drogovým delikventům odnětí svobody



ve specializované věznici poskytující intenzivní léčbu závislosti a rehabilitaci (Birgden, 2008). To má, stručně řečeno, z pohledu terapeutického soudnictví řadu důsledků, jelikož terapeutické soudnictví nepodporuje donucování či metodu cukru a biče (Birgden, 2008). Zastává spíše názor, že má-li se dosáhnout většího úspěchu, musí být klient jedincem, který se zapojuje dobrovolně a vykazuje ochotu se změnit. Ovšem předpoklad, že dobrovolné zapojení by mělo být předpokladem změny, lze pokládat za mylné, jelikož řada lidí trpících závislostí se s myšlenkou na detoxikaci nedokáže vyrovnat, a místo toho postupně procházejí cykly sebedestrukce.

Tento názor podpořily nedávné výzkumy (Klag, O'Callaghan a Creed, 2005), které ukázaly, že výsledky léčby se neliší u těch, kdo ji podstupují dobrovolně a kdo z donucení. Navíc zjistily, že povinné léčení nevede k horším výstupům než dobrovolné a že v obou případech hrála při uvědomění, že daný pachatel skutečně má problém, klíčovou roli motivace (Klag, O'Callaghan a Creed, 2005; Stevens et al., 2005). Dospěly k závěru, že u dobrovolných i povinných účastníků lze najít podobnou míru snížení zneužívání návykových látek a počtu rizikových vpichů, zlepšení duševního stavu a celkově nižší míru recidivy (Stevens et al., 2005).

Takovýto empirický výzkum vyvolává otázku, nakolik lze vyhodnocovat iniciativy založené na terapeutickém soudnictví, a zjišťovat tak, zda k rehabilitačnímu účinku vedl samotný zdravotnický program, anebo uplatnění zásad terapeutického soudnictví. Když to chceme rozlišit, ukáže se řada obtíží: jak vybrat vhodné srovnávací vzorky, jak měřit úspěšnost a recidivu, a konečně jak určit, které z mnoha různorodých postupů terapeutického soudnictví vedly k danému výsledku (Roberts a Indermaur, 2007).

Většina novějších rozborů odborné literatury zaměřené na efektivitu drogových soudů pochází ze Spojených států a obvykle sestávají z velkého množství samostatných studií – čili jde o „metaanalýzy“. Obtíž, jež zde vystává, je, že takováto shrnutí obvykle neberou v potaz obrovské rozdíly mezi samotnými evaluacemi ani metodologické problémy, jako je nevyužívání kontrolních/srovnávacích skupin (Roberts a Indermaur, 2007). Kupříkladu nedávná analýza provedená americkým Státním kontrolním úřadem (Government Accountability Office) zjistila, že ze 117 evaluací jich bylo metodologicky důvěryhodných jen 27 a jen 5 dalších využilo nahodilý výběr (Roberts a Indermaur, 2007). Přístup ke klientům a údajům může být obtížný, eticky sporný a omezený povahou výzkumu. Avšak nedostatečně kvalitní podoba evaluace a rozdíly mezi tím, jaké druhy pachatelů se mohou v každé oblasti zapojit, jen znehodnocují výsledky, a tedy i závěry, jež z nich lze vyvodit.

Uplatňování principů terapeutického soudnictví vyžaduje přísnější a kontrolovanější metodu měření, neboť současná rozrůzněnost standardů se podobá příslovečnému srovnávání jablek s hruškami. Předkládáme k úvaze, zda by realističtější měřítko bylo možné vytvořit s pomocí inferenčních statistických modelů, jako jsou multivariantní analýza kovariace a vícenásobná lineární regrese. A to s jednotným sledem kroků, jež by umožňovaly postpozitivistický přístup k problému tím, že by dávaly prostor individuální flexibilitě nároků každého soudu/systému i spolehlivosti dat, jež každý z nich produkuje. V jistém smyslu by pak výsledky popisovaly úspěšnost toho či onoho drogového soudu v té či oné zeměpisné oblasti pomocí statistických nástrojů ukazujících, co jsou nejvýznamnější faktory. Závěry by se tak vyvozovaly pro daný region a nečinily by si obecný nárok na úspěšnost. Žádný statistický nástroj sice nemůže vzít v potaz všechny odlišnosti a žádný není bez chyby, ale přesto by se jednalo o jistý posun ve snaze zjistit, zda mají nějaký dopad principy terapeutického soudnictví, anebo zda úspěšnost ovlivňují jiné proměnné (např. to, v jaké čtvrti daný jedinec žije).

Níže uvádím zjednodušený příklad možného statistického přístupu (jsou-li splněny veškeré statistické předpoklady normalnosti) k zodpovězení otázky, jak doložit, zda příčinou úspěšného absolvování rehabilitačního programu bylo opatření drogového soudu, i do jaké míry se na něm podílely jednotlivé měřené faktory.

**První krok:** účastníci programu se rozdělí do dvou skupin – na ty, kteří úspěšně absolvovali rehabilitační program, a na ty, kteří jej nedokončili.

**Druhý krok:** na obou skupinách se provede multivariantní analýza kovariance, čímž se změní a zjistí významné odlišnosti mezi oběma skupinami v řadě různých proměnných (Gravetter a Wallnau, 2009). Mezi ně patří bydliště účastníků, věk, pohlaví, to, zda se vrátili k užívání drog/alkoholu, typ drogy, počet sezení s pracovníkem soudu či poradenským pracovníkem atd.

Pokud se u daného faktoru nezjistí mezi oběma skupinami významný rozdíl, lze vyvodit, že daná proměnná, kupříkladu „bydliště“, nebyla nezávislou proměnnou podmiňující závislou proměnnou „úspěšné absolvování rehabilitačního programu“ (Gravetter a Wallnau, 2009). Je ovšem důležité zdůraznit, že takto postavená analýza zodpoví pouze otázku, zda se proměnné podílely na úspěšném dokončení programu, nebo ne. Chceme-li zjistit, které faktory (zda ty, jež jsou definovány jako principy terapeutického soudnictví, anebo demografické, individuální a další faktory) se na absolvování rehabilitačního programu podílely nejvíce, můžeme využít následující kroky.

**První krok:** výzkumník sestaví skupinu z jedinců, kteří absolvovali rehabilitační program.

**Druhý krok:** vytvoří se model vícenásobné lineární regrese, jehož cílem je na základě shromážděných údajů ukázat, které faktory významně ovlivnily závislou proměnnou (absolvování rehabilitačního programu) (Gravetter a Wallnau, 2009). Mezi ně patří bydliště účastníků, věk, pohlaví, to, zda se vrátili k užívání drog/alkoholu, typ drogy, počet sezení s pracovníkem soudu či poradenským pracovníkem atd.

**Třetí krok:** lze vyvodit, že faktory, jež jsou významné, různou měrou podmiňují závislou proměnnou, a s jejich pomocí tak je možné přesněji určit, jak velkou roli který faktor sehrál.

Tyto druhy statistických testů jsou jen návrhy, a kdybychom je v této souvislosti rozebrali dopodrobna, staly by se z nich samostatné studie, avšak odhalují jen dílčí a přesné informace. Nicméně úhrnem přinášejí přesnější obrázek i pevnější základ výzkumu terapeutického soudnictví a efektivity jeho uplatňování u drogových soudů. Hlavním bodem tohoto oddílu je zdůraznění skutečnosti, že pokud se ze zevšeobecněných výsledků dalekosáhle usuzuje na úspěšnost u malých nebo různorodých vzorků a pokud se různorodé faktory potenciálně měří nepřesně, je při interpretaci zapotřebí značné obezřetnosti.

## Vyhodnocení terapeutického soudnictví

Jak jsme již uvedli výše, cílem této studie je prozkoumat postupný proces přeměny terapeutického soudnictví z teorie a výzkumu do praxe. Navíc chce také podpořit stanovisko, že drogové soudy a terapeutické soudnictví sice nejsou totožné koncepce, že však oba mají stěžejní význam pro prosazení změn v systému trestního soudnictví vedoucích k tomu, že se na pachatele bude více pohlížet jako na klienty, s respektem k jejich duševní a emocionální pohodě. Nicméně vůči terapeutickému soudnictví existují i výhrady.

Zaprvé, někdy se kritizuje skutečnost, že definice toho, v čem spočívá „terapeutičnost“, je údajně příliš široká a přepjatá, jelikož ne vždy lze předpovídat dlouhodobé důsledky dobře míněných krátkodobých programů (King, 2008). Tento problém vyvstává hlavně kvůli ambicióznosti metod terapeutického soudnictví a jeho roli při zkoumání dopadů na pohodu klientů ve třech různých oddělených oblastech: právních pravidlech, právních rolích a právních procedurách. Je pravda, že co je u jednoho aspektu práva důležité, může u jiného být méně významné, a proto je zapotřebí široká definice (King, 2008). Tato definice pak zase musí umět vzít v potaz, že jednotlivá právní pravidla, právní aktéři a právní procedury budou ovlivňovat různé aspekty pohody klientů různou měrou (King, 2008). Což ústí v dilema, že mezi důležité principy terapeutického soudnictví sice patří flexibilita, ale stanovení toho, co vlastně je „terapeutické“, nutně vyžaduje konzistentnost.

V podobném duchu autoři jako Birgden (2009) zdůrazňují, že terapeutické soudnictví vyžaduje pevnější normativní rámec, jenž by vyvážil ochranu společnosti a práva pachatelů tím, že by terapeutické soudnictví formalizoval jakožto právní teorii zastávající určité ideologické stanovisko



k programům zaměřeným na pachatele. Normativní rámec skýtá řadu výhod, jako je kupříkladu konceptualizace problémů či snaha najít řešení pomocí specifikace hodnot, jež vyžaduje určitá profese (Birgden, 2009). La Fond (1999) uvádí, že terapeutické soudnictví by nemělo přijímat jiné společenské hodnoty, mají-li patrné antiterapeutické důsledky, a že je zapotřebí normativní stanovisko k právům pachatelů, jež by určilo hranici, po kterou na ně zákony působí antiterapeuticky. Mělo by se kupříkladu změnit to, jak zákony o sexuálních trestných činech poškozují individuální i sociální pohodu, jelikož mezi antiterapeutické dopady na sexuální delikventy patří „kultura ‚gulagu‘, neexistence terapeutického vztahu a odosobněný personál“ (Birgden, 2009: 50). Proto terapeutické soudnictví vyžaduje normativní rámec, jelikož by bylo hrozné, kdyby toho hnutí, jehož cílem bylo zvýšit pohodu, pouze těm, kdo rozhodují, potvrzovalo, že jen ostatním přivodili bolest a nepříznivé podmínky.

Při prosazování práv pachatelů je třeba jednoznačně říct, že právo pachatele odmítnout léčbu nemůže ustoupit právům společnosti (ledaže by stát mohl svůj postup ospravedlnit například u vysoce rizikových pachatelů). Z lidskoprávního hlediska je kromě toho zapotřebí dodat, že rehabilitace pachatelů by měla být úměrná běžnému trestu odnětí svobody (Birgden, 2009). Pokud se navíc pachatel poté, co se mu jasně podají veškeré informace, rozhodne odmítnout možnost rehabilitace, je třeba jeho rozhodnutí respektovat a rehabilitační program mu nevnucovat (Birgden, 2009). Terapeutické soudnictví skutečně má potenciál poskytnout rámec, který by umožnil najít střední cestu mezi jeho zásadami a principy spravedlnosti, pokud zastává normativní stanovisko a respektuje rozhodnutí pachatelů. Vyvažování práv pachatelů a jejich obrana proti „povinným příkazům k léčbě“, jak se uplatňují v Novém Jižním Walesu, má zásadní význam pro obhájení podstaty terapeutického soudnictví.

Co se týče rolí soudních pracovníků, uvádí se, že u nich může vyvstat jistý odpor a mohou zpochybňovat svou schopnost účinně využívat terapeutické soudnictví s poukazem na to, že nejsou poradenští pracovníci ani terapeuti (King, 2008). Navíc mnozí právní praktici, kupříkladu soudci, mohou zastávat názor, že úkolem justice je zjistit okolnosti případu a aplikací zákonů dospět k právně závaznému výsledku (King, 2008) a že duševní a emocionální pohodou pachatele se mají zabývat jiní odborníci, kupříkladu proškolení poradenští pracovníci či psychologové. Tento názor je sice méně rozšířený mezi úředníky se soudní pravomocí (*magistrates*) a pracovníky specializovaných soudů, ale starší/zkušenější právní praktici, kteří nejspíš častěji lpí na svých metodách, se ho ledaskdy patrně drží (King, 2008).

Nejdůležitější ovšem je, že terapeutické právní postupy a soudnictví vyžadují neustálý vývoj programů a využívání výsledků z řady jiných oblastí, jež je třeba pochopit, převzít a poté využít v systému trestního soudnictví (King, 2007). Bez ustavičného zohledňování a uplatňování obou výše zmíněných požadavků je pravděpodobnost, že se terapeutické soudnictví v nadcházejících letech výrazně prosadí, přinejlepším sporná. Ovšem třebaže oba požadavky jsou nákladné i časově náročné, posun veřejného mínění k většímu ocenění skutečné hodnoty rehabilitace pachatelů i naděje na budoucí úspěšné výsledky přece jen připravují cestu pro další využívání i výzkum terapeutického soudnictví, zejména pak drogových soudů.

## **Závěr**

Propojení psychologické a kriminologické oblasti poskytuje systémům trestního soudnictví po celém světě příležitost provést pozitivní změny, jakou až donedávna neměly. Humanistická odvětví psychologie nevidí v pachatelích jen vředy společnosti; vidí v nich lidi, kteří jsou v mnoha případech schopni se změnit. Rámce, jako je terapeutické soudnictví, umožňují tuto změnu započít tím, že poskytují výchozí bod, odkud lze rozvinout snahu o integraci pachatelů coby fungujících členů společnosti. Mnoho systémů soudnictví se sice přidržuje názoru, že stačí mít mezi zaměstnanci

věznic jednoho dva psychology a podle potřeby je využívat, to však není pravda. Změna musí mít hlubší a základními nástroji pro provedení této změny jsou přístupy jako terapeutické soudnictví, specializované soudy a psychoterapie.

## LITERATURA

- Baccaro, L. a Mosconi, G. (2004). The Circle of Damned Souls [Kruh odsouzených duší], *Rassegna Penitenziaria e Criminologica*, 2, 212–237
- Banks, C. (2009). *Criminal Justice Ethics: Theory and Practice* [Etika trestního soudnictví: teorie a praxe], 2. vyd. Spojené státy americké: Sage Publications.
- Bean, P. (2002). Drug Courts, the Judge, and the Rehabilitative Ideal [Drogové soudy, soudce a ideál rehabilitace]. In J. Nolan Jr. (ed.) *Drug courts in theory and practice* [Drogové soudy v teorii a praxi], (s.225–235). New York: Aldine De Gruyter.
- Birgden, A. (2009). Therapeutic Jurisprudence and Offender Rights: A Normative Stance is Required [Terapeutické soudnictví a práva pachatelů: je zapotřebí normativní stanovisko], *Revista Juridica U.P.R.*, 78 (1), 43–60.
- Birgin, A. (2009). A Compulsory Drug Treatment Program for Offenders in Australia: Therapeutic Jurisprudence Implications [Povinný program léčby drogových závislostí pro pachatele v Austrálii: důsledky pro terapeutické soudnictví], *Thomas Jefferson Law Review*, 30, 367–389.
- Bohart, A. a Watson, J. (2011). Person-Centred Psychotherapy and Related Experiential Approaches [Psychoterapie zaměřená na osobu a příbuzné zkušenostní přístupy], in S. Messer a A. Gurman (eds.), *Essential Psychotherapies* [Základní psychoterapeutické směry], 3. vyd. (s. 223–260). New York: The Guilford Press.
- Brannon, L. (2006). *Psychology* [Psychologie], 9. vyd. New York: Pearson Ltd.
- Cook, J. a Biyanova, T. (2009). Influential Psychological Figures, Authors, and Books: An Internet Survey [Vlivné psychologické postavy, autoři a knihy: internetový průzkum]. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice and Training*, 46 (1), 42–51.
- Cummings, J. (2010). The Cost of Crazy: How Therapeutic Jurisprudence and Mental Health Courts Lower Incarceration Costs, Reduce Recidivism, and Improve Public Safety [Cena za šílenství: jak terapeutické soudnictví a soudy pro duševně nemocné snižují náklady na vězeňství, omezují recidivu a zvyšují veřejnou bezpečnost], *Loyola Law Review*, 56, 279–310.
- Department of Justice [Ministerstvo spravedlnosti] (2006). *The Drug Court: An Evaluation of the Victorian Pilot Program* [Drogový soud: evaluace pilotního programu ve státě Victoria], Victoria: Austrálie. Přístup 27. května, [www.justice.vic.gov.au/home/courts/victorian+courts](http://www.justice.vic.gov.au/home/courts/victorian+courts).
- Ford, J. (1991). Rogerian Self-Actualization: A Clarification of Meaning [Rogersovská seberealizace: objasnění významu]. *Journal of Humanistic Psychology*, 31(2), 101–111.
- Gravetter, F. a Wallnau, L. (2009). *Statistics for the Behavioural Sciences* [Statistiky pro behaviorální vědy], 8. vyd. Spojené státy americké: Wadsworth Learning.
- Hora, P., Schma, W. a Rosenthal, J. (1999). Therapeutic Jurisprudence and the Drug Treatment Court Movement: Revolutionizing the Criminal Justice System's Response to Drug Abuse and Crime in America [Terapeutické soudnictví a hnutí drogových soudů: zásadní změna v přístupu systému trestního soudnictví ke zneužívání drog a kriminalitě v Americe], *Notre Dame Law Review*, 1–109.
- King, M. (2008). Restorative Justice, Therapeutic Jurisprudence and the Rise of Emotionally Intelligent Justice [Restorativní justice, terapeutické soudnictví a vzestup emocionálně inteligentního soudnictví], *Melbourne University Law Review*, 32, 1096–1126.
- Klag, S., O'Callaghan, F. a Creed, P. (2005). The Use of Legal Coercion in the Treatment of Substance Abusers: An Overview of Thirty Years of Research [Uplatňování právních postihů při zacházení

- s osobami zneužívajícími návykové látky: přehled třiceti let výzkumů], *Substance Use & Misuse*, 40, 1777–1995.
- La Fond, J. (1999). Can Therapeutic Jurisprudence be Normatively Neutral? Sexual Predator Laws: Their Impact on Participants and Policy [Může být terapeutické soudnictví normativně neutrální? Zákony proti sexuálnímu pachatelům: jejich dopad na účastníky a praxi], *Arizona Law Review*, 78, 43–60.
- Magistrates Court of Victoria, (2010). *Specialized Jurisdictions: Drug Court* [Specializované jurisdikce: drogový soud]. Přístup 29. května, [www.magistratescourt.vic.gov.au/home/specialist+jurisdictions/drug+court](http://www.magistratescourt.vic.gov.au/home/specialist+jurisdictions/drug+court).
- Magistrates Court of Victoria, (2010). *Dandenong Drug Court* [Drogový soud v Dandenongu]. Přístup 29. května, <http://www.magistratescourt.vic.gov.au/home/specialist+jurisdictions/drug+court/magistrates+-+drug+court+information+sheet>
- Maltz, M. (1984). *Recidivism* [Recidivismus]. Orlando: Academic Press.
- McGlone, D. (2003). Drug Courts: A Departure from Adversarial Justice [Drogový soud: odklon od konfrontačního soudnictví], *Alternative Law Journal*, 28 (3), 136–140.
- Meichenbaum, D. a Turk, D. (1987). *Facilitating Treatment Adherence: A Practitioner's Guidebook* [Jak posílit dodržování léčebných postupů: praktická příručka]. New York: Plenum.
- Norcross, J. a Lambert, M. (2010). Evidence-Based Therapy Relationships [Terapeutické vztahy založené na důkazech]. In J. Norcross (ed.), *Evidence-Based Therapy Relationships*, elektronický přístup 18. dubna 2014 z [http://www.nrepp.samhsa.gov/pdfs/norcross\\_evidence-based\\_therapy\\_relationships.pdf](http://www.nrepp.samhsa.gov/pdfs/norcross_evidence-based_therapy_relationships.pdf)
- Paternoster, R., Brame, R., Bachman, R. a Sherman, L. (1997). Do Fair Procedures Matter? The Effect of Procedural Justice on Spouse Assault [Záleží na spravedlivých procedurách? Dopad soudních postupů na domácí násilí]. *Law & Society Review*, 31 (1), 163–204.
- Payne, J. (2007). *Recidivism in Australia: Findings and future research* [Recidivismus v Austrálii: výsledky a budoucí výzkumy], Canberra: Australian Institute of Criminology.
- Prince, J. (1904). Review: the Code of Hammurabi [Přehled: Chamurapiho zákoník], *The American Journal of Theology*, 8 (3), 601–609.
- Rogers, C. (1964). Toward a Modern Approach to Values: The Valuing Process in the Mature Person [Za moderní přístup k hodnotám: hodnotící proces u zralé osoby], *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 68 (2), 160–167.
- Sellers, B. & Arrigo, B. (2009). Adolescent Transfer, Developmental Maturity, and Adjudicative Competence: An Ethical and Justice Policy Inquiry [Přenos u mladistvých, vývojová zralost a schopnost soudit: zkoumání zaměřené na etiku a soudní postupy], *Journal of Criminal Law and Criminology*, 99 (2), 435–486.
- Stevens, A. et al. (2005). Quasi-Compulsory Treatment of Drug Dependent Offenders: An International Literature Review [Kvazipovinné léčení pachatelů závislých na drogách: přehled mezinárodní literatury], *Substance Use & Misuse*, 40, 269–275.
- Wampold, B. (2001). *The Great Psychotherapy Debate: Models, Methods, and Findings* [Velká debata o psychoterapii: modely, metody a výsledky]. Spojené státy americké: Erlbaum.
- Wartna, B. (2009). *Monitoring recidivism: Making International Comparisons* [Monitorování recidivy: mezinárodní srovnání]. Rada Evropy: Výzkumné a dokumentační centrum (Research and Documentation Centre), elektronický přístup 7. dubna 2014 z <http://hub.coe.int/google-search/?q=Bouke+Wartna&x=-1293&y=-2&siteSearch=coe.int>
- Wexler, D. (1992). Putting Mental Health into Mental Health: Therapeutic Jurisprudence [Jak do duševního zdraví vnést duševní zdraví: terapeutické soudnictví], *Law & Human Behaviour*, 27, 27–28.
- Wexler, D. (1999). The Development of Therapeutic Jurisprudence: From Theory to Practise [Vývoj terapeutického soudnictví: od teorie k praxi], *Revista Juridica U.P.R.*, 68 (3), 691–705.

- Wexler, D. (2002). Therapeutic Jurisprudence and Legal Education: Where Do We Go From Here [Terapeutické soudnictví a právní vzdělávání: kam odsud dál], *Revista Juridica U.P.R.*, 71 (1), 177–189.
- Wexler, D. (2008). Two Decades of Therapeutic Jurisprudence [Dvě desetiletí terapeutického soudnictví], *Touro Law Review*, 24, 17–29.
- Wexler, D. (2010). Therapeutic Jurisprudence and its Application to Criminal Justice Research and Development [Terapeutické soudnictví a jeho uplatňování ve výzkumu a vývoji v trestním soudnictví], *Irish Probation Journal*, 7, 94–107.
- Wexler, D. (2011). From Theory to Practise and Back Again in Therapeutic Jurisprudence: Now Comes the Hard Part [Od teorie k praxi a zase zpátky v terapeutickém soudnictví: nyní to bude obtížné], *Monash Law Review*, 37 (1), 33– 43.
- Winick, B. a Wexler, D. (2002). Drug Treatment Court: Therapeutic Jurisprudence Applied [Drogový soud: aplikace terapeutického soudnictví], *Touro Law Review*, 18, 479–486.
- Winick, B. a Wexler, D. (2006). The Use of Therapeutic Jurisprudence in Law School Clinical Education: Transforming the Criminal Law Clinic [Využití terapeutického soudnictví v klinickém právním vzdělávání: proměna trestněprávní kliniky]. *Clinical LawReview*, 13, 606–606.

## **Legislativa**

- Compulsory Drug Treatment Correctional Centre Bill [zákon o nápravném centru pro povinnou léčbu drogových závislostí], 2004, Nový Jižní Wales, Austrálie.
- Sentencing Act [zákon o ukládání trestů], 1991, Australské společenství.

## Příloha A

Aby mohl pachatel předstoupit před drogový soud v australském státě Victoria, musí být splněna následující kritéria:

- Pachatel nesmí být podmíněčně propuštěn, být ve výkonu trestu kombinujícím odnětí svobody s léčbou ani odsouzen okresním či Nejvyšším soudem.
- Pachatel musí přiznat vinu.
- Obvyklé místo pachatelova pobytu musí spadat do oblasti působnosti daného drogového soudu dle specifikace ve vládním věstníku (příloha A).
- Trestný čin musí spadat do jurisdikce prvoinstančního soudu (Magistrate's Court) a v případě usvědčení se trestat odnětím svobody.
- Nesmí se jednat o sexuální delikt ani o trestný čin, při němž došlo k ublížení na zdraví.
- Drogový soud se musí přesvědčit, že s vysokou mírou pravděpodobnosti:
  - pachatel je závislý na drogách či alkoholu; a
  - pachatelova závislost spoluzapříčinila trestný čin.
- Drogový soud se domnívá, že v případě usvědčení by bylo přiměřené udělit trest odnětí svobody.
- Drogový soud se domnívá, že za běžných okolností by nenařídil, aby byl trest vykonán intenzivními nápravnými opatřeními v rámci komunity, ani by neudělil podmíněný trest.

(Magistrates Court, 2010, odst. 3)

## **Příloha B**

Je-li pachatel oprávněn předstoupit před drogový soud, lze u něj podle oddílu 18Z zákona o ukládání trestů (Sentencing Act) z roku 1991 uplatnit soudní příkaz k léčbě drogové závislosti, pokud jsou splněny i následující podmínky:

- Pachatel se dozná k trestnému činu spadajícímu do jurisdikce prvoinstančního soudu (Magistrate's Court).
- Bezprostředně čelí trestu odnětí svobody.
- Má obvyklé místo pobytu.
- Je závislý na drogách a/nebo alkoholu.
- Tato závislost spoluzapříčinila trestný čin.
- Čelí obvinění, jež nezahrnuje sexuální delikty ani ublížení na těle.

(Dandenong Drug Court, odst. 3)

# **Deset let prevence krádeží motorových vozidel v Austrálii prostřednictvím partnerství a celostátní spolupráce**

***Ray Carroll***

**(Národní rada pro omezování krádeží  
motorových vozidel, Austrálie)**

**Resumé:** Národní rada pro omezování krádeží motorových vozidel (National Motor Vehicle Theft Reduction Council, NMVTRC) vznikla v únoru 1999 s cílem realizovat řadu strategií pro snížení nepříjemně vysokého počtu krádeží vozidel v Austrálii. NMVTRC řídí výbor složený z čelných představitelů významných celostátních institucí: australské policie, dopravních podniků, automobilek, pojišťoven, odborových organizací, motoristických svazů i státních orgánů. NMVTRC je financována ročními granty od australských celostátních i místních orgánů a od Australského svazu pojišťoven (Insurance Council of Australia, ICA). Tento příspěvek popisuje vznik a vůdčí principy NMVTRC. Ilustruje je na příkladech tří projektů uskutečněných NMVTRC: sestavování lepších údajů o krádežích vozidel jako podpora jiných projektů; vývoj a zavedení bezpečného systému označování vozidel a součástek; a realizace programů odklonu mladistvých pachatelů.

## Úvod

V počtu krádeží motorových vozidel je Austrálie v rozvinutém světě na špici. V roce 2001 byl počet krádeží vozidel v Austrálii o něco vyšší než ve Velké Británii a výrazně vyšší než ve Spojených státech.<sup>1</sup>

Přesně se neví, proč v zemi, jako je Austrálie – s vysokým životním standardem a stabilními sociálními poměry – dochází k tolika krádežím vozidel, ale ukázalo se, že by se na tom mohla podílet celá řada faktorů. Patří k nim: kultura výrazně orientovaná na automobily; vysoký podíl starších vozů (průměrně stáří je 12,6 let), jež mají malé nebo žádné zabezpečení; snadnost, s níž součástky vozů pohlcuje výnosný černý trh; mezery v celostátním systému výměny záznamů o vozidlech; a to, že si automobilisté neuvědomují rozsah a povahu krádeží vozidel. Zjistilo se, že automobily jsou kulturně žádoucí, zejména pro mladé; zlodějům usilujícím o zisk nabízejí značné finanční výnosy při velmi nízkém riziku; snadno se kradou; a průměrný automobilista jen velmi málo chápe skutečné dopady krádeží vozidel (NMVTTF, 1997).

Návrh založit NMVTRC byl stěžejním aspektem pětiletého plánu, který po 14 měsících výzkumů a porad vytvořila Národní pracovní skupina pro krádeže motorových vozidel (National Motor Vehicle Theft Task Force, NMVTTF). Pracovní skupina zjistila, že počet krádeží vozidel lze sice krátkodobě snížit samostatnými projekty – jako je zvýšený policejní dohled nebo velmi intenzivní veřejné vzdělávací kampaně –, že však takové projekty většinou nemají dlouhého trvání.

Pracovní skupina dospěla k závěru, že k velmi vysokému počtu krádeží vozidel v Austrálii výrazně přispívají nedostatečné procesy a infrastruktura v oblasti prevence krádeží vozidel, a to jak u státních úřadů, tak v jednotlivých průmyslových sektorech. Po řadu let se objevovaly rozumné návrhy na řešení jednotlivých aspektů krádeží motorových vozidel, kupříkladu zlepšené označování automobilů i součástek, postupy při registraci vozidel i strategie řešící vysokou míru trestné činnosti mladistvých. Na navrhované kroky se však obvykle nahlíželo odděleně. Nepoukazovalo se na vzájemnou provázanost jednotlivých řešení, a nebyla ani snaha je všechny propojit a vytvořit soudržnou ucelenou strategii prevence.

Uznat potřebnost ucelené strategie byl ovšem jen první krok. Mnoha institucím se připisovala role v úsilí o omezování krádeží motorových vozidel; jenže jen málo z nich tuto roli pokládalo za jeden ze svých hlavních úkolů. Policejní útvary sice zodpovídají za snižování kriminality, tato role se však obvykle soustředí na vyšetřování *poté*, co došlo ke krádeži vozidla. Širší snahy policie o prevenci se obvykle omezují na veřejné informační kampaně. Policejní útvary nejsou vybavené na to, aby

<sup>1</sup> V roce 2001 v Austrálii došlo k sedmi krádežím motorových vozidel na 1000 obyvatel. Ve Velké Británii to bylo 6,5, v Kanadě 5,5 a ve Spojených státech 4,3 krádeže na 1000 obyvatel. Viz CARS (2003), Simmons a Dodd (2003) a Interpol (2003).



prováděly zásadní změny infrastruktury, kupříkladu ty, které jsou zapotřebí v designu motorových vozidel, v registraci a pojišťování vozidel nebo v soudnictví ve věcech mládeže (NMVTTF, 1997).

Pracovní skupina doporučila komplexní strategii, jež měla podobu řady provázaných projektů doplněných navrhovaným harmonogramem realizace a požadavky na financování. Doporučovala založení NMVTRC – nejprve na dobu pěti let – coby hlavního realizátora plánu.

Hlavním úkolem NMVTRC bylo náležitě zapojovat a propojovat státní, veřejné a soukromé instituce, aby bylo možné provést nezbytné změny vedoucí k udržitelnému snížení počtu krádeží vozidel.

Neexistuje jednoduchý recept, jak zajistit zapojení a aktivitu různorodých institucí potřebných pro řešení problému krádeží vozidel. Tento příspěvek nastiňuje roli NMVTRC a předkládá tři případové studie ukazující, že podmínky pro celostátní spolupráci při změnách v oblasti krádeží vozidel lze vytvořit jen komplexním přístupem.

## **Role Národní rady pro omezování krádeží motorových vozidel**

Přístup pracovní skupiny zaměřený na výsledky si vysloužil významnou podporu Australasijského ministerského fóra prevence kriminality (CPMF) a Australského svazu pojišťoven (Insurance Council of Australia, ICA). Ovšem kvůli federativnímu uspořádání Austrálie bylo i pak zapotřebí značného úsilí a vyjednávání, aby se jednotlivé orgány a pojišťovny shodly na struktuře a parametrech působnosti NMVTRC. Toto úsilí vyústilo v memorandum o porozumění, jež podepsalo ministerské fórum a Australský svaz pojišťoven jako hlavní financující partneři. V čele NMVTRC stojí nezávislý předseda jmenovaný ministerstvem a jsou v ní zastoupeny následující instituce:

- pojišťovny prostřednictvím ICA;
- výrobci automobilů prostřednictvím Federální komory automobilového průmyslu (Federal Chamber of Automotive Industries, FCAI);
- motoristické svazy prostřednictvím Australské asociace automobilistů (Australian Automobile Association, AAA);
- registrační úřady všech australských států a teritorií prostřednictvím svého zastřešujícího orgánu nazvaného Austroads;
- všechny policejní útvary prostřednictvím Ministerského fóra pro řízení policie a výjimečných situací (Ministerial Forum on Police and Emergency Management);
- automobilové odbory prostřednictvím Australské asociace automobilových odborů (Motor Trades Association of Australia); a
- Australská vláda prostřednictvím své Národní strategie pro boj s kriminalitou (National Anti-Crime Strategy).

Krádeže motorových vozidel sice přitahují pozornost v krátkodobých cyklech, avšak dosažení udržitelného snížení počtu krádeží vyžaduje uplatňování dlouhodobé strategie. Vlády obvykle hledají řešení v průběhu daného volebního období a komerční podniky zase ledaskdy nehledí za současné finanční období. Trvalým úkolem NMVTRC je dbát na to, aby klíčoví aktéři chápali hodnotu setrvalé snahy o omezování krádeží vozidel, i když o jejich pozornost soupeří jiné problémy, z nichž mnohé jsou naléhavější a úzeji souvisí s jejich hlavními kompetenčními oblastmi.

S ohledem na to, že může dost dlouho trvat, než se investice do omezování krádeží začnou vracet, mají všichni aktéři právo se ptát: „Vztahuje se tato iniciativa k našim cílům a stojí za to, abychom se do reformy zapojili?“ Snažit se prosazovat návrhy čistě proto, že slouží „společnému dobru“, nestačí na to, aby prošly tímto testem relevantnosti. Ve snaze přispět k řešení problému pomalé návratnosti pro aktéry přijala NMVTRC operační model, jehož cílem je:

- zaměřovat se na měřitelné výstupy;
- rozvíjet komplexní komunikační strategii;

- provádět monitorování a evaluace na vysoké úrovni; a
- udržovat zastoupení klíčových aktérů díky profesionální administrativě, výzkumu a plánování. (NMVTRC, 2001b).

Ve snaze podpořit angažovanost se NMVTRC snaží zprostředkovat svou strategii všem skupinám aktérů, a vymezit tak společné cíle. Nezbytnou součástí tohoto procesu je intenzivní vyjednávání, diskuse a komunikace.

Stejně tak důležitá je v nynější éře ekonomické racionality schopnost doložit pozitivní výsledky, když počet krádeží vozidel v kterémkoliv roce ovlivňují i mnohé jiné faktory než bezprostřední uplatňování samotné strategie. Kvůli těmto faktorům je zapotřebí zformulovat řadu krátkodobých výsledků. K nim patří nejen snižování počtu krádeží vozidel, ale také přijaté strategie či provedené organizační změny.

Plán pracovní skupiny stanovil minimálně pětileté období na provedení většiny organizačních změn a technických řešení potřebných k trvalému omezení krádeží motorových vozidel; avšak kvůli dlouhému trvání reformního procesu již NMVTRC existuje třináct let.

Aktivita NMVTRC spadají do čtyř klíčových oblastí:

#### **(i) Určování celostátní reformní agendy v oblasti krádeží vozidel**

V prvním roce činnosti NMVTRC se ze souboru doporučení pracovní skupiny stal základ celostátní reformní agendy. Tato doporučení zahrnovala značně širokou škálu úkolů v oblastech sběru a šíření dat, celostátní výměny informací o vozidlech, zabezpečení a označování vozidel, trestné činnosti mladistvých, vzdělávacích programů pro veřejnost a posílení vyšetřovacích postupů.

Jak se činnost NMVTRC rozvíjí, tato původní reformní agenda se ustavičně zpřesňuje podle aktuálních problémů.

#### **(ii) Plánování a určování priorit**

Jedním z hlavních úkolů NMVTRC je přetvořit cíle celkové reformní agendy na realizovatelný program práce. Tento proces vyžaduje rozdělení každého cíle do řady podprogramů, z nichž každý zase zahrnuje řadu samostatných prvků. Každý z těchto programových prvků musí mít vlastní realizační plán.

Při plánování všech projektů se NMVTRC snaží udržet zaměření na praxi a na výsledky.

#### **(iii) Shoda a angažovanost státních orgánů a firem**

Ačkoliv většina skupin aktérů v zásadě obecně podporuje celkový cíl omezit krádeže vozidel, z této podpory jen málokdy vyplývá, že by daný orgán či podnikatelský svaz automaticky souhlasil s provedením doporučené reformy. Soupeřící priority, otázka zdrojů nebo to, že reformy nepřispívají k hlavní oblasti působnosti dané instituce – to vše jsou potenciální překážky úspěšné realizace.

Rozumět vlastním prioritám aktérů a ukazovat výsledky, které jsou pro ně relevantní, jsou nezbytné aspekty vytváření a udržování angažovanosti v reformním procesu.

#### **(iv) Realizace**

Realizace reforem vyžaduje praktický přístup, přičemž NMVTRC řídí řadu projektů se zapojením firem i státních orgánů. Patří sem kupříkladu zakládání pracovních skupin pro specifické problémy, financování odborných analýz komplexně rozebírajících různé problémy a navrhujících řešení či financování specifických pracovních programů.

Šíří aktivit NMVTRC lze ilustrovat případovými studiemi tří oblastí dlouhodobé činnosti. První z nich bylo vytvoření databáze ukradených vozidel, jež teprve umožnila uskutečnění všech dalších projektů. Cílem druhé aktivity bylo zlepšit označování vozidel a součástí a třetí aktivitou je projekt NMVTRC odklánějící mladistvé pachatele od příležitostných krádeží vozidel.

## Případová studie 1: vytvoření statistické databáze

Pro rozvinutí celostátní strategie je zásadní mít přístup ke komplexním údajům, které dovolí identifikaci proměnlivých trendů u krádeží vozidel a budou natolik podrobné, že bude možné provádět komplexní vyhodnocování jednotlivých uplatňovaných strategií.

Pracovní skupina (1997) zdůraznila, že je obtížné získat údaje o krádežích vozidel na celostátní úrovni, jelikož databáze, jež samostatně spravuje osm australských států a teritorií, jsou nekompatibilní a neúplné. V období činnosti pracovní skupiny sestával jedinou dostupnou celostátní databází ukradených vozidel každoročně Australský statistický úřad (Australian Bureau of Statistics). Sestávala ze shromážděných dat o krádežích dodaných policejními útvary jednotlivých států a teritorií, upravených tak, aby odpovídaly standardizovaným definicím a vydávaných zhruba šest měsíců po ukončení příslušného období nebo i později. Na tom zjevně nebylo možné založit reformní proces.

Stát Jižní Austrálie ovšem už dříve spustil unikátní projekt nazvaný CARS (Comprehensive Auto Theft Research System, Komplexní systém výzkumu krádeží automobilů) spadající pod Úřad pro kriminální statistiky (Office of Crime Statistics) Ministerstva spravedlnosti (Attorney General's Department). Tento projekt poskytoval přístup k online záznamům o krádežích vozidel přímo z policejního systému státu Jižní Austrálie, k profilům automobilů z registračního systému vozidel spravovaného Ministerstvem dopravy a ke čtvrtletním výpisům požadavků na pojistné plnění většiny místních pojišťoven. Projekt CARS se sice omezoval na údaje o krádežích vozidel v Jižní Austrálii – to je asi 11 % všech krádeží vozidel v Austrálii –, přesto však poskytl slibný model pro případnou celostátní statistickou databázi.

NMVTRC zadala jihoaustřalskému Úřadu pro kriminální statistiky, aby vytvořil celostátní databázi ukradených vozidel opírající se o projekt CARS, přičemž dalším požadavkem bylo zlepšit popis vozidel. Toho se docílilo začleněním specifikujících informací z databáze Federální komory automobilového průmyslu, jež obsahuje individuální popis modelu pro každé vozidlo prodané na australském trhu od roku 1991.

Před založením celostátní databáze CARS bylo potřeba překonat tři hlavní překážky. První spočívala v politických a komerčních důsledcích pro poskytovatele dat. Osm policejních útvarů bylo požádáno, aby poskytly data o trestné činnosti nezávislé organizaci, která měla v úmyslu tato data pravidelně zveřejňovat. Údaje o trestné činnosti jsou v Austrálii politicky citlivé a policejní útvary je obvykle zveřejňují jen jednou ročně v oficiální statistické zprávě o kriminalitě. Pojišťovací společnosti zase pokládají údaje o škodách za komerčně citlivé.

K překonání těchto překážek bylo potřeba intenzivně lobbovat na nejvyšší úrovni u policie i u pojišťoven. Ke shodě se nakonec dospělo díky tomu, že se poukazovalo na to, jak je poskytnutí dat důležité pro celkovou strategii, a na to, jaké společenské a ekonomické výhody by mohly vyplynout z omezení krádeží vozidel. Dohody o poskytování dat i podmínky jejich užívání byly zformulovány ve standardizovaném memorandu o porozumění mezi NMVTRC a poskytovateli dat.

Po dosažení rámcové dohody o poskytování dat bylo druhou překážkou navázání nezbytné spolupráce mezi správci databází, kteří měli připravit programy na export dat. Do celostátního programu CARS bylo zapojeno zhruba 80 jednotlivých poskytovatelů dat a každý z nich měl vlastní preference ohledně kompatibility systémů, ukládání dat, programů na jejich export i upřednostňování nároků projektu CARS na úkor vnitřních potřeb. Problém byl obzvláště s načasováním, neboť všechna oddělení spravující data měla v té době mnoho práce jednak s přípravou kompatibility s příchodem roku 2000, jednak se zaváděním nového daňového systému po celé Austrálii (NMVTRC, 2000a).

Třetí a poslední překážka byla finanční. Zatímco většina pojišťoven byla ochotná uhradit náklady na vlastní programování a export dat, státní orgány k tomu tak často svolné nebyly a mnohé požadovaly, aby tuto práci hradila NMVTRC.

Program CARS začal plně fungovat ve druhé polovině roku 2000. Tento systém nyní poskytuje NMVTRC a zapojeným aktérům detailní čtvrtletní analýzy krádeží vozidel. Standardně poskytované údaje jsou počet ukradených a nalezených vozidel s uvedením značky a modelu, roku výroby, místa krádeže, dne a hodiny krádeže, imobilizačního vybavení a řadu informací o škodách, včetně celkových a průměrných nákladů na škody podle značek a modelů (NMVTRC, 2000a).

Kromě pravidelných čtvrtletních zpráv mohou instituce zapojené do NMVTRC získat data z programu CARS také na webové stránce NMVTRC. Systém „CARS Analyser“ požádá uživatele, aby zadal parametry hledání, a poskytne výsledky v jednom ze dvou formátů tabulky. U komplexnějších hledání NMVTRC provádí individuální export a analýzu dat s použitím údajů ze systému CARS.

Kromě toho, že program CARS poskytuje zapojeným institucím statistické a výzkumné podklady, funguje také jako účinný pracovní nástroj pro NMVTRC. Čtvrtletní zprávy NMVTRC o statistikách krádeží vozidel vyvolávají po celé zemi značnou mediální odezvu – zhruba 2000 zmínek v médiích ročně, což potom poskytuje příležitost propagovat reformní agendu NMVTRC. Výrobci automobilů citlivě vnímají zprávy NMVTRC o krádežích jednotlivých modelů, pojišťovací společnosti uplatňují údaje z CARS při posuzování rizik a analýzách podvodných nároků a policejní zpravodajci využívají údaje z CARS při cíleném vyšetřování.

Asi nejpodstatnější je, že data o krádežích ze systému CARS dodávají NMVTRC legitimitu coby nejvyšší australské autoritě na krádeže vozidel. To je nesmírně důležité, má-li NMVTRC být schopna ovlivňovat klíčové aktéry a udržovat prevenci krádeží vozidel jako součást celostátní agendy.

## **Případová studie 2: zlepšené označování vozidel**

Strategie NMVTRC pro boj proti krádežím vozidel kvůli zisku se opírá o odstranění ekonomického motivu k obchodování s kradenými automobily a součástkami – a to tak, že se celý proces ztíží a zvýší se pravděpodobnost dopadení.

V Austrálii mohli zloději snadno „vyprat“ nově označená vozidla v registračních systémech jednotlivých států a teritorií jednak proto, že tyto systémy nebyly propojené v reálném čase, jednak proto, že znovu označit vozidlo bylo snadné. Zlepšit označování vozidel a součástek je proto zásadním prvkem strategie NMVTRC.

Australské automobilky se jednohlasně bránily výzvam ke zlepšenému označování vozidel (Federated Chamber of Automotive Industries, 1998) a úkolem NMVTRC bylo prosazovat toto téma i přes odpor firem. Tento úkol byl rozdělen do tří klíčových fází:

- (1) posouzení potřebnosti označování vozidel a součástek a pravděpodobné překážky v zavádění systému zaštitěného státem;
- (2) provedení průzkumu existujících technologií označování vozidel a jejich užívání na zahraničních trzích s cílem najít nejúčinnější metody označování vozidel; a
- (3) přesvědčení automobilek a soukromých dodavatelů, aby se na tuto oblast zaměřily ve výzkumu a vývoji (NMVTRC, 2000b).

Na základě názorů svých klíčových partnerů v oblasti vymáhání práva a registrace vozidel dospěla NMVTRC k závěru, že zlepšené označování celých vozidel i jejich významnějších součástek představuje zásadní prvek ve škále strategií prevence a odhalování krádeží motorových vozidel. Největší překážkou účinného vyšetřování a stíhání je nemožnost jednoznačně identifikovat původ přeznačených vozidel a odmontovaných součástek (NMVTRC, 2000b).

NMVTRC identifikovala značné překážky v zavádění systému označování vozidel zaštitěného Australskými pravidly pro motorová vozidla (Australian Design Rules, <http://www.infrastructure.gov.au/roads/motor/design/>). Patří k nim:

- Australská obchodní politika mezinárodní harmonizace neumožňuje stanovovat požadavky na podobu vozidel, které by odporovaly Evropským standardům pro motorová vozidla (European Vehicle Standards).
- Administrativní proces, který vede k začlenění nového standardu do Australských pravidel pro motorová vozidla, může trvat až pět let, a to i v případě, že automobilky jeho zavedení podporují.
- Neexistovalo žádné komplexní vyhodnocení žádného fungujícího systému označování, které by mohlo odůvodnit značné náklady požadované od firem.<sup>2</sup>
- Nebyly k dispozici žádné údaje o žádném vznikajícím technologickém systému, které by bylo možné využít pro posouzení nákladové efektivity, jež vyžaduje povinné hodnocení dopadů regulace.
- Výrobci i dovozci vozů kladli velký odpor vůči požadavkům na povinné označování, jelikož nebylo zcela zřejmé, že by mělo pozitivní dopad na nákladovou efektivitu.
- Veřejnost příliš nerozuměla dynamice krádeží vozidel, a tak se z tohoto problému nestalo velké politické téma. (NMVTRC, 2002a)

## Průzkum existujících systémů na zahraničních trzích

Průzkum posuzoval následující systémy:

- Označování součástek podle amerického Federálního standardu prevence krádeží motorových vozidel (Federal Motor Vehicle Theft Prevention Standard) a Zákona na potírání krádeží motorových vozidel (Motor Vehicle Theft Law Enforcement Act, 1984), který zavedl systém Výroba originálních součástek (Original Equipment Manufacture, 1987).
- Chemické označování. Zde se jednalo o patentovaný systém vyráběný ve Velké Británii.
- Značení mikrotečkami. Zde se průzkum původně omezil na patentovaný britský systém.
- Značky vyryté do oken. Britský systém.

Průzkum byl značně omezen kvůli tomu, že významní výrobci využívají jen velmi málo systémů označování a že neexistují řádné provedené evaluace. S výjimkou povinného amerického systému značení provozovaly většinu systémů komerční podniky, přičemž výroba originálních součástek či uplatňování na trhu probíhaly jen omezeně a nesoustavně. Komerční výrobci těchto systémů označování jim sice připisovali větší či menší účinnost, ale žádný z nich nedokázal tato tvrzení dostatečně doložit. I ty komerční podniky, které se o vyhodnocení pokoušely, neměly přístup k dostatečně podrobným údajům o krádežích, a nemohly tak dospět ke smysluplným závěrům.

## Jak poznat účinný systém označování

Vyhodnocení amerického systému, jež provedl Národní úřad pro bezpečnost silničního provozu (National Highway Traffic Safety Administration; NHTSA, 1999), utrpělo postupným zaváděním identifikačních označení a nezbytností provést retrospektivní evaluace za období 10 let. Značným nedostatkem bylo, že tato studie nedokázala určit motivaci krádeže (tj. zda šlo o krádež příležitostnou,

2 Jediným pokusem o komplexní vyhodnocení systému označování součástek uplatňovaného při výrobě je zpráva *Ukradené a nalezené automobily: dopady zákona proti krádežím automobilů z roku 1992 a zákona o potírání krádeží motorových vozidel z roku 1984* (Auto Theft and Recovery: Effects of the Anti Car Theft Act of 1992 and Motor Vehicle Theft Law Enforcement Act of 1984) publikovaná v roce 1999. Zprávu vypracoval americký Národní úřad pro bezpečnost silničního provozu (National Highway Traffic Safety Administration).

nebo kvůli zisku). Studie se zaměřila na počty krádeží a v menší míře i na výsledky vyšetřování a stíhání, ovšem nezkoumala, zda se systém označování opírá o existující infrastrukturu.

Není s podivem, že vyhodnocení provedené NHTSA dospělo k závěru, že existuje příliš mnoho proměnných s neznámým dopadem na to, aby bylo možné jednoznačně doložit, že daný systém omezuje krádeže motorových vozidel. Jen polovina dotázaných pracovníků orgánů zajišťujících vymáhání práva uvedla, že značení při „některých“ vyšetřováních „pomáhá“. Ačkoliv závěry tohoto vyhodnocení byly nejednoznačné, v roce 2006 byl schválen návrh rozšířit povinné značení na dalších 3,25 milionů vozidel v USA.

Ve Velké Británii, kde se systémy označování využívají nejvíce, bylo k dispozici jen neformální hodnocení od pracovníků ministerstva dopravy, ministerstva vnitra a orgánů zajišťujících vymáhání práva. Ukázalo se, že vůči všem systémům panuje značná nedůvěra. Nejčastěji se kritizovalo ne-soustavné uplatňování jednotlivých systémů v automobilovém průmyslu, kvůli němuž vyšetřovatelé nevěděli, který systém mají u daného modelu vozidla hledat, anebo zda byl odstraněn.

S jednoznačným odmítnutím se setkaly dodatečné systémy číslování, jež by vyžadovaly přístup k soukromě provozovaným databázím, a potřebnost vědeckých testů ověřujících označování (Petter, 2000).

## Zapojení soukromého sektoru

S ohledem na to, jaké údaje o systémech fungujících v jiných zemích byly k dispozici, bylo zjevně nerealistické očekávat, že by NMVTRC mohla samostatně vyvinout komplexní systém označování vozidel,<sup>3</sup> který by automobilky přijaly. Bylo by sice možné zvolit celou řadu alternativ, nicméně za klíčový krok k řešení problému se pokládalo zapojení automobilek a reálné testy.

NMVTRC se proto rozhodla, že její strategií bude postupné rozšiřování značení vozidel, přičemž hlavní motivací se měly stát tržní síly. Cílem bylo, aby se automobilky na tento problém zaměřily při výzkumu a vývoji, čímž by se vytvořil potenciál pro postupné zavedení komplexnějšího označování součástí. K tomu měly vést následující kroky:

- výběr potenciálně nejúčinnější dostupné technologie,
- vytvoření tržní konkurence mezi automobilkami s cílem zlepšit označování vozidel,
- šíření nezbytné informovanosti a podpůrné infrastruktury, aby systém začaly co nejlépe využívat dopravní podniky a policejní útvary,
- zajištění soudržnosti a bezpečnosti systému prostřednictvím dobrovolného dodržování schválených distribučních protokolů;
- podpora postupného šíření systému mezi automobilkami – jednak komplexním vyhodnocováním jeho vlivu na prevenci a odhalování krádeží, jednak jeho širokou medializací; a
- využití reálných zkušeností s dobrovolným značením pro doporučení vládě, jež by se týkala možného zavedení povinného označování vozů a součástí v rámci Australských pravidel pro motorová vozidla (NMVTRC, 2000b).

## Stanovení kritérií fungování

V diskusi s klíčovými partnery NMVTRC vytvořila široký seznam kritérií shrnující požadavky na fungování účinného systému.

<sup>3</sup> Bylo sice potřeba dořešit některé problémy s označováním součástí, například značení náhradních dílů nebo postup při opravě nabouraných vozů, ale skutečnost, že výrobci zavedli zlepšené označování, se pokládalo za výrazný úspěch strategie NMVTRC.

Cílem těchto kritérií bylo stanovit soubor použitelných standardů pro komerční podniky, které usilovaly o to, aby NMVTRC podpořila jejich patentovaný systém.

Vlastníkům existujících vozidel sice systémy označování nabízela celá řada komerčních subjektů, NMVTRC však zastávala názor, že systém může být účinný jen v případě, že se jím vybaví všechna vozidla dané modelové řady. Díky tomu inspektoři budou moci poznat, kdy má vůz označení a zda se ho někdo pokoušel odstranit.

Dospělo se k závěru, že účinný systém by byl takový, kterým by výrobci vybavovali nové vozy a který by splňoval tyto podmínky:

- používat jako prvotní identifikátor identifikační číslo vozidla (*vehicle identification number*, VIN);
- být viditelný, a zloděje tak velmi obtížně odrazovat;
- být velmi obtížně odstranitelný, narušitelný a kopírovatelný;
- relativně levně se používat u většiny součástek vozidel, a to způsobem, který lze pozměnit podle požadavků různých výrobců; a
- být snadno identifikovatelný inspekčními pracovníky v terénu, bez nutnosti používat drahé vybavení či vědecké testování. (NMVTRC, 2002a)

Každý ze zkoumaných systémů neuspěl přinejmenším v jednom z těchto kritérií. Zdálo se však, že technologie mikroteček skýtá potenciál, ovšem i zde stály v cestě značné výrobní a logistické překážky.

Australská firma předložila návrh na systém označování, který by během několika minut vybavil celé vozidlo až 10 000 identifikátory VIN. Tato firma pak ve spolupráci s NMVTRC vyvinula bezpečný výrobní řetězec, který systém ochrání před manipulací ze strany zločinců. Na základě tohoto úsilí NMVTRC sestavila podrobné funkční požadavky stanovující kritéria, při jejichž splnění NMVTRC schválí mikrotečkový systém založený na VIN.

Poté NMVTRC začala prosazovat, aby výrobci zavedli mikrotečkové značení, a to důkladnými mediálními kampaněmi i přímým vyjednáváním s řídicími pracovníky firem. Od září 2001 už v Austrálii tento systém zavedlo osm výrobců a dovozců (BMW, General Motors, Holden Special Vehicles, Porsche, Subaru, Ford, Mitsubishi a Yamaha), což činí asi 15 % celého trhu s novými automobily. Systém mezitím převzala i řada zahraničních trhů.

## **Propojení s registračními a policejními postupy**

Jelikož australské automobilky změnu do této míry přijaly, připadla NMVTRC úloha propojit mikrotečkové systémy založené na VIN se zavedenými postupy registračních úřadů a policejních útvarů. Toto úsilí stále pokračuje a zahrnuje následující aspekty:

- využití interních komunikačních mechanismů a školicích procesů všech institucí, aby se se systémem seznámili všichni pracovníci, jichž se týká;
- zahrnutí systému do interních strategií procesních manuálů dopravních úřadů a policejních útvarů;
- konkrétní ukázky a školení pro policisty a pracovníky dopravních úřadů zabývající se inspekcí vozidel a forenzními šetřeními;
- pravidelné šíření informačních brožur mezi všemi klíčovými pracovníky u policie, dopravních úřadů, státních úřadů, v automobilkách a pojišťovnách;
- informování všech ministrů vnitra a dopravy o systému a jeho výhodách;
- důkladná medializace a propagace systému v časopisech partnerských institucí (automobilový průmysl, autokluby, pojišťovnictví atd.); a
- ustavičné komplexní vyhodnocování propojení systému s postupy policie a dopravních úřadů a jeho dopadů na aktivity profesionálních zlodějí.



### Případová studie 3: odklon mladistvých pachatelů

Motorová vozidla se kradou z mnoha různých důvodů. Na základě analýzy nalezených vozů se obvykle usuzuje, že zhruba 70 % vozů ukradnou v Austrálii příležitostní zloději. Příležitostné krádeže mají nejčastěji na svědomí mladí muži, kteří ukradené vozy využívají pro divoké jízdy (*joyriding*), přepravu nebo spáchání jiného trestného činu. Tyto vozy pachatelé obvykle zanedlouho odstaví, byť mnohdy poškozené tak, že už je nelze opravit.

Nelze se ovšem domnívat, že by se příležitostné a profesionální krádeže vzájemně vylučovaly. Výzkumy i neformální informace ukazují, že někteří mladí příležitostní zloději se posléze zapojí do ekonomicky motivovaných krádeží aut a představují důležitý článek v dodavatelském řetězci organizovaných skupin zlodějů automobilů (Gant and Grabosky, 2001).

V Austrálii tvoří většinu pachatelů zadržených za krádeže vozidel mladí muži ve věku 14–20 let. Sice je možné, že profil zadržených je zkreslený směrem k mladým pachatelům, jelikož jich si policie nejspíše všimne častěji, nicméně nejčastějším věkem pachatelů je podle všeho 16 let, přičemž od 19 let dál nastává prudký pokles.

NMVTTC identifikovala řadu charakteristik příležitostných pachatelů. Konkrétně:

- mnoho pachatelů se sice dopouští řady trestných činů, ale značná část z nich je zadržena jen kvůli jednomu;
- výrazná menšina pachatelů vytrvá, specializují se na krádeže vozidel a dopouštějí se značného množství trestných činů;
- u mladých lidí, kteří se poprvé dopustí trestného činu ve věku mladším než 15 let, je největší riziko recidivy;
- recidivisté se méně často dopouštějí násilných deliktů a zločinů na osobách, ale častěji za sebou mívají jiné majetkové trestné činy, například krádeže, přechovávání kradených věcí či vloupání; a
- recidivisté se o krádeže vozidel intenzivně zajímají už od raného věku (NMVTTC, 1997).

Spáchaná krádež vozidla je silným indikátorem zapojení dané mladé osoby do jiných forem trestné činnosti a u většiny kategorií mladistvých pachatelů se obvykle setkáváme přinejmenším s jedním trestem za krádež vozidla. To lze zčásti vysvětlit tím, že ukradená vozidla se používají při páchaní jiných trestných činů, nejčastěji vloupání či drogových deliktů. Dá se proto odůvodněně předpokládat, že prevencí příležitostných krádeží vozidel lze snížit i jiné formy trestné činnosti (NMVTTC, 1997).

Faktory často spjaté se zapojením mladých lidí do krádeží vozidel jsou:

- celkově nízká míra vzdělání;
- neexistence záchytných sítí v rodině a mezi vrstevníky;
- potřeba mladých mužů stvrzovat svou mužnost a získat status ve skupině vrstevníků;
- využívání kradených vozů pro páchaní jiných trestných činů včetně prodeje celých vozů nebo jejich součástí;
- užívání drog; a
- nedostatek pracovních příležitostí (West and Miller, 2001).

Tradiční soudní řešení jsou nákladná a prokázaly jen malou úspěšnost při snižování počtu krádeží automobilů mladistvými. V Austrálii stojí pobyt mladistvého pachatele v nápravném zařízení až 140 000 dolarů ročně a problémy, jež zapříčinily trestnou činnost daného mladistvého, se v době trestu odnětí svobody nijak zvláště neřeší. Kvůli tomu se mladý člověk po propuštění často ocitne bez podpory potřebné k tomu, aby opustil svůj kriminální životní styl.

V Austrálii sice fungovalo několik programů prevence krádeží automobilů mladistvými, většinou však vznikly samostatně, bez ohledu na širší kontext, a obvykle odrážely zavedenou filozofii



organizující instituce. To sice nemusí mít dopad na hodnotu jednotlivých programů, ale je pak obtížné rozpoznat jejich úspěšnost či stanovit rámce „osvědčených postupů“ (West and Miller, 2001).

NMVTRC se zaměřila na dvě hlavní oblasti zájmu, a to:

1. Primární prevence odrazující mladé adolescenty, u nichž hrozí, že by se mohli dopouštět trestné činnosti; a
2. programy na zvládnání recidivistů, kteří se dopouštějí vysokého počtu krádeží automobilů.

Strategie NMVTRC pro mládež se opírá o posilování schopnosti jednotlivých australských států a teritorií uskutečňovat účinné programy odklánějící mladé pachatele krádeží automobilů. První fází tohoto procesu byl průzkum evaluací dvou existujících programů, Handbrake Turn (Zatáčení s ruční brzdou) a Street Legal (Povolená jízda).

Oba tyto programy nabízely automechanické školení s obecným cílem získat zaměstnání či další vzdělávací příležitosti. Zatímco automechanické školení láká k zapojení do programu, program zároveň poskytuje intenzivní osobní vedení a mentoring zaměřené na problémy způsobující trestnou činnost mladých lidí.

Ukázalo že, že navzdory tvrzením o úspěšných výsledcích se omezené zdroje obou programů zaměřily na poskytování služeb. Evaluace, které by doložily údajné úspěchy, tak byly velmi omezené. S cílem zevrubněji prozkoumat potenciál obou programů zadala NMVTRC komplexní evaluaci programu Street Legal, jež měla zjistit:

1. jak účinně program snižuje recidivu mladistvých pachatelů krádeží automobilů; a
2. jak jsou tyto výsledky ovlivněny metodologií a strukturou programu.

Evaluace ukázala, že program pracuje s velice náročnou klientelou, a přitom musí zápasit s problémy, jako je nejisté financování, omezené zdroje a nedostatečné personální zajištění. Navzdory těmto obtížím se při analýze trestné činnosti účastníků a rozhovorech s klienty ukázalo, že program ve významném počtu případů měl pozitivní dopad na vzorce trestné činnosti. Tento dopad byl nejvýraznější u pachatelů, u nichž byl vzorec trestné činnosti méně zažitý. S rostoucím počtem dříve spáchaných trestných činů dopad klesal (West a Miller, 2001).

Evaluace programu Street Legal odhalila několik problémů s jeho realizací. Dospělo se proto k rozhodnutí vyvinout model „osvědčené praxe“ s využitím prvků existujícího programu (NMVTRC, 2002b) a financovat tři pilotní programy. Tyto programy vznikly v různých státech a po dva roky je všechny plně financovala NMVTRC ve spojení s Národním programem prevence kriminality australské vlády. Část rozpočtu byla vyčleněna na komplexní evaluaci každého programu na lokální úrovni a všechny tři lokality prozkoumala a srovnala metaanalýza.

Všechny tři programy vznikly pod záštitou místních řídicích výborů složených z čelných představitelů klíčových orgánů a průmyslových svazů, jelikož úspěšnost celého modelu výrazně závisí na angažovanosti místních aktérů, jako je policie, soudní orgány, sociální služby a firmy v autoprůmyslu.

## Výsledky

Je potěšitelné, že společné úsilí státních orgánů a firem vedlo v posledních pěti letech k prosazení celé řady reforem čelících celostátní epidemii krádeží automobilů.

Když v roce 1999 začala NMVTRC působit, tak:

- v předchozím roce bylo ukradeno 132 000 automobilů;
- soubor celostátních údajů o krádežích automobilů se omezoval na celkovou analýzu vydávanou Australským statistickým úřadem šest měsíců po skončení každého kalendářního roku;

- jen dva ze států a teritorií, Nový Jižní Wales a Victoria, sdílely údaje o registraci automobilů v reálném čase;
- jen dva ze států a teritorií, Nový Jižní Wales a Jižní Austrálie, zaznamenávaly identitu nabouraných a odepsaných automobilů;
- krádeže automobilů byly u policejních útvarů v celé zemi nízko na žebříčku priorit;
- kvůli nedostatům v označování automobilů ze strany výrobců bylo poměrně snadné automobily přeznačovat;
- méně než tři z deseti automobilů v Austrálii byly chráněny imobilizérem motoru; a
- informovanost veřejnosti o rozšíření a dynamice krádeží vozidel byla nízká.

Situace na konci roku 2012 byla následující:

- počet automobilů ukradených za rok se snížil na 59 000, což bylo nejnižší číslo za více než třicet let;
- čtvrtletně se zveřejňuje komplexní soubor provázaných údajů o krádežích z více než osmdesáti zdrojů a partnerské instituce mají online přístup k údajům a analytickým nástrojům;
- všechny státy a teritoria si v reálném čase vyměňují údaje o registracích i o krádežích;
- všechny státy a teritoria zavedly registr odepsaných vozidel;
- krádeže automobilů zůstávají pro všechny policejní útvary prioritou;
- přinejmenším v sedmi zemích se používá označování automobilů mikrotečkami;
- více než 70 % automobilů v Austrálii je chráněno imobilizéry motoru; a
- veřejnost je lépe informována o tom, kterým automobilům nejvíce hrozí krádež a jak toto riziko nejlépe minimalizovat.

Řada nezávislých hodnocení role NMVTRC (Thorpe a Spindler, 2002; Nexus Research, 2005, 2008, 2011) dospěla k závěru, že většina partnerských institucí zastává názor, že NMVTRC sehrála při omezování krádeží automobilů v Austrálii zásadní roli. Za příčinu úspěchu se pokládaly kupříkladu tyto faktory:

- sice komplexní, ale jasně definovaný problém;
- ucelená strategie;
- kvalitní teorie, pečlivý sběr dat a výzkum problému – efektivní vybudování poznatkové základny, jež je důvěryhodná, před posunem k realizaci;
- dobrý komunikační proces včetně náležitě a včasné dokumentace;
- dobré vyjednávání vedoucí ke sladění odlišných zájmů, snaha o včasné zapojení klíčových aktérů;
- pochopení pro praktické a politické obtíže s realizací; a
- vysoká důvěryhodnost NMVTRC a jejího sekretariátu.

Pokud byl pokrok pomalejší, respondenti často uváděli, že to souvisí s tím, že je obtížné přimět váhavé partnery k činnosti. Například:

- regulační a soudní orgány někdy jen váhavě přijímají doporučení od jiných a jen pomalu mění tradiční postupy;
- u státních úřadů nějakou dobu trvá, než souhlasí se změnami, a úřední proces ledaskdy dospěje k realizaci pomalu, i pokud na postupu existuje shoda, zvláště když se nejedná o stěžejní problém; a
- komerční podniky jen váhavě zavádějí změny v postupech či výrobních procesech, které odporují jejich krátkodobým finančním zájmům.

Zpětná vazba od partnerských institucí, kterou si vyžádala přímo NMVTRC, ukazuje neobyčejně vysokou míru spokojenosti s fungováním NMVTRC. Někteří partneři sice měli výhrady

k uskutečňovaným strategiím a k pokroku v některých oblastech, celkově však partneři výrazně podpořovali úsilí NMVTRC i uskutečněné kroky.

Hodnotitelé dospěli k závěru, že NMVTRC se výrazně podílí na zvyšování informovanosti o dopadech krádeží motorových vozidel a zásadním způsobem přispívá k ustavičnému úsilí o soudržné a koordinované řešení tohoto problému státními úřady, firmami i spotřebiteli. Před NMVTRC leží úkol nadále hledat inovativní způsoby, jak navazovat na minulé úspěchy, a rozvíjet mezi partnerskými institucemi kolektivní kulturu snahy o ustavičné a udržitelné omezování krádeží automobilů.

**Adresa:** Ray Carroll, Executive Director, National Motor Vehicle Theft Reduction Council, Australia (www.carsafe.com.au). E-mail: in-fo@carsafe.com.au.

## LITERATURA

- Comprehensive Auto Theft Research System (CARS) (2003). *Annual Report on Vehicle Theft in Australia – December 2003* [Výroční zpráva o krádežích automobilů v Austrálii – prosinec 2003]. Melbourne: National Motor Vehicle Theft Reduction Council.
- Federal Chamber of Automotive Industries (1998). *Response to the Recommendations of the National Motor Vehicle Theft Task Force* [Odpověď na doporučení Národní pracovní skupiny pro krádeže motorových vozidel]. Canberra.
- Gant, F and P. Grabosky (2001). *The Stolen Vehicle Parts Market* [Trh s kradenými součástkami automobilů]. Canberra: Australian Institute of Criminology.
- Interpol (2003). *International Crime Statistics* [Mezinárodní statistiky kriminality] (www.interpol.int/Public/Statistics/ICS/downloadlist.asp), září 2003.
- National Motor Vehicle Theft Reduction Council (NMVTRC) (2003). *HSV – BMW Vin Based Microdot Evaluation as at 31 March 2003* [Holden Special Vehicles – BMW: vyhodnocení mikrotečkového systému založeného na VIN k 31. březnu 2003]. Nepublikováno.
- (2002a). *Microdot Vehicle Security Systems – Council Endorsement and Technical Specification Criteria* [Mikrotečkové systémy zabezpečení vozidel – schvalování ze strany NMVTRC a kritéria technické specifikace]. Melbourne.
- (2002b). *Best Practice Model and Business Plan for a Young Recidivist Car Theft Offender Program* [Model osvědčené praxe a byznys plán na program pro mladé recidivisty-zloděje automobilů]. Melbourne.
- (2001a). *Preventing Youth Involvement in Vehicle Theft* [Jak zamezit zapojení mladistvých do krádeží automobilů]. Nepublikovaný programový dokument.
- (2001b). *Three Year Strategic Plan* [Tříletý strategický plán]. Melbourne.
- (2000a). *Annual Report 1999/2000* [Výroční zpráva 1999/2000]. Melbourne.
- (2000b). *Australian Vehicle Identification Strategy* [Australská strategie identifikace vozidel]. Melbourne.
- (1997). *Motor Vehicle Theft Reduction Plan: Final Report of the Motor Vehicle Theft Task Force* [Plán na snížení krádeží motorových vozidel: konečná zpráva pracovní skupiny pro krádeže motorových vozidel]. Melbourne: Victoria Department of Justice.
- Nexus Research (2005, 2008, 2011) *Review of the National Motor Vehicle Theft Reduction Council – Stakeholder Views* [Vyhodnocení Národní rady pro omezování krádeží motorových vozidel – názory klíčových aktérů]. Melbourne.
- Petter, C. (2000). (Ministerstvo vnitra Spojeného království.) Osobní sdělení, 13. června.
- Simmons, J and T. Dodd (eds). (2003). *Crime in England and Wales 2002/2003* [Kriminalita v Anglii a Walesu 2002/2003]. Londýn: Home Office.
- Thorpe, J. and K. Spindler (2002). *Organizational Review and Evaluation of the National Motor Vehicle Theft Reduction Council* [Institucionální hodnocení a evaluace Národní rady pro omezování krádeží motorových vozidel]. Sydney, AUS Allan Consulting Group.

- U.S. National Highway Traffic Safety Administration (NHTSA) (2002). *Expansion of Auto Parts Marking Requirement, Part 541 – Office of Regulatory Analysis and Evaluation Plans and Policy* [Rozšíření požadavků na označování součástí automobilů, část 541 – Úřad pro analýzu regulací a evaluační plány a strategie]. Washington: United States Department of Transportation.
- (NHTSA) (1999). *Auto Theft and Recovery: Effects of the Anti Car Theft Act of 1992 and Motor Vehicle Theft Law Act of 1984* [Ukradené a nalezené automobily: dopady zákona proti krádežím automobilů z roku 1992 a zákona o potírání krádeží motorových vozidel z roku 1984]. Washington: United States Department of Transportation.
- West, J. and A. Miller (2001). *Review of the Street Legal Program* [Vyhodnocení programu Street Legal]. Melbourne: National Motor Vehicle Theft Reduction Council.

# **Vyhodnocování programů v trestním soudnictví: teoretický pohled**

*Brad Astbury*

Hodnotitelé v oblasti trestního soudnictví musí činit nesčetná rozhodnutí: co je cílem evaluace? Jaké jsou stěžejní evaluační otázky? Jaké je nevhodnější uspořádání studie? Jaké metody by se měly použít? Jakou roli bych v evaluaci měl hrát? Jaké aktéry by bylo vhodné zapojit? Co je třeba udělat, aby se výsledky využily? A co případné právní, politické a etické problémy? Jak hodnotitelé na takovéto otázky odpovídají, podle všeho do značné míry závisí na specifických rysech kontextu dané evaluace, na informačních potřebách řídicích činitelů i na nevyřčených poznacích a zkušenostech hodnotitele.

Zdá se ovšem, že se příliš nedebatuje o tom, jakou roli má v evaluační praxi v oblasti trestního soudnictví „teorie“. V Austrálii a Velké Británii probíhá mezi odbornými kriminology jistá diskuse o politických a metodologických rozměrech evaluační práce v trestním soudnictví, jež se otázek spjatých s teorií částečně dotýká (viz například Farrington, 2003; Hope, 2004; Israel, 2000; Walters, 2003; Weatherburn, 2005). Avšak málokdy se uvažuje přímo o povaze a funkcích teorie při evaluacích v oblasti trestního soudnictví. Možná i z tohoto důvodu kriminologové někdy prohlašují, že evaluační výzkum je nespolehlivý, „chybí mu akademická preciznost“ a poškozují ho komerční a politické vlivy (Travers, 2005: 39; White, 2001). Obnovený důraz na „teorii“ může do jisté míry pomoci s prosazováním pozitivnějšího obrazu hodnocení v oblasti trestního soudnictví.

Jedním z hlavních cílů této kapitoly je odkrýt vztah mezi teorií a evaluační praxí, a ukázat tak, proč a jak se teorie týká praxe. Nejprve nastíním některé důvody, proč nejspíše evaluační výzkumy využívají především metodický, neteoretický přístup. Poté se pokusím objasnit, co se v kontextu současné evaluační praxe míní „teorií“, a to tím, že vytyčím rozdíl mezi teoriemi hodnocení (*theories of evaluation*) a teoriemi pro hodnocení (*theories for evaluation*). Teorie hodnocení spadají do oblasti obvykle označované jako evaluační teorie (*evaluation theory*). Mezi teorie pro hodnocení patří programová teorie a využití substantivní sociálněvědní teorie pro rozbor toho, jak a kdy programy v oblasti trestního soudnictví produkují žádoucí výsledky. Postupně proberu hlavní rysy těchto různých druhů „teorie v praxi“, přičemž se obzvláště zaměřím na to, jakou roli může každý z druhů evaluace hrát při řízení postupu evaluace v oblasti trestního soudnictví.

## Dosavadní opomíjení teorie při hodnocení

Tradiční opomíjení teorie v evaluační praxi můžeme pokládat především za vedlejší produkt historického vývoje vyhodnocování programů (Chen, 1990). Ve srovnání s mnoha jinými oblastmi sociálních věd je vyhodnocování programů stále relativně mladá disciplína. Systematické vyhodnocování, obzvláště na poli posuzování pedagogických postupů a kurikul, sice do jisté míry rozvinuli už ve 30. a 40. letech 20. století badatelé jako Ralph Tyler, nicméně k výraznému rozvoji vyhodnocování došlo až po druhé světové válce. Za vlády amerických prezidentů Kennedyho a Johnsona na sklonku 60. a v 70. letech 20. století byli sociální vědci nejrůznějšího oborového zaměření žádáni, aby prováděli evaluace programů a strategií u rozsáhlých federálních reforem. Badatelé příčinlivě využívali své analytické a profesní dovednosti při „racionálním“ posuzování stovek nových programů, jejichž cílem bylo zmírnit chudobu a zlepšit život obyvatel.

Při pohledu zpět lze říct, že celková nálada v oné době byla přehnaně optimistická a možná i trochu naivní. Obecně se věřilo, že při náležitém uplatnění solidní sociálněvědní metodologie dokážou řídicí činitelé rozpoznávat a rozšiřovat účinné sociální programy a zároveň ukončovat a vylučovat programy, jež nefungují. Ukázalo se však, že odlišit programy, jež nefungují proto, že ani neměly vzniknout, od těch, které nefungují kvůli chybné realizaci, je mnohem obtížnější, než se původně očekávalo. A pokud už se dospělo k jasným závěrům, mnozí hodnotitelé přepokládali, že politici a významní aktéři, kteří financovali jejich práci, bezodkladně uplatní jejich zjištění a doporučení. Jenže zkušenost brzo ukázala, že přímé praktické využití výsledků evaluací je často spíše výjimka než pravidlo.

Od té doby jsme se v mnohém poučili. Vyhodnocování programů sice zůstává především praktickým oborem, je však spravedlivé říct, že je stále komplexnější a teoreticky podloženější

(Shadish, 1998). Vyhodnocování začíná „krystalizovat a ustavovat se jako samostatný obor“ se svěbytným a bohatým jazykem, teoriemi a logikou praxe (Stufflebeam a Shinkfield, 2007: 41). Za posledních dvacet let výrazně vzrostl počet článků a knih o vyhodnocování i počet profesních asociací hodnotitelů. Celý obor čelí novým výzvám a stále více se globalizuje, a nadále tak dochází k významným posunům v evaluační teorii, metodologii i praxi.

Zdá se však, že vývoj teoretické základny vyhodnocování programů má jen zanedbatelný vliv na to, jak se evaluace ve skutečnosti provádějí (Christie, 2003; Shadish a Epstein, 1987; Smith, 1993). Platí to obzvláště pro mnohé oborové oblasti, v nichž se pravidelně vyhodnocuje. Kupříkladu v medicíně se výraz evaluace stále ještě používá jako synonymum pro experimentální dopadovou studii. V psychologii, pedagogice, veřejném zdravotnictví a kriminologii, kde existuje výraznější mezioborové zaměření, se obvykle prosazuje širší pojetí hodnocení. Nicméně zdá se, že znalost evaluační teorie se uvnitř jednotlivých oborů i mezi nimi šíří jen omezeně. Důvody pro to sice nejspíš jsou různorodé<sup>4</sup>, nicméně „sotva lze tvrdit, že tato nízká obeznámenost s teorií je žádoucí, už jen proto, že hodnotitelům chybějí znalosti o možnostech, které by mohli v praxi využívat“ (Shadish a Epstein, 1987: 586).

## Smysl a využití teorie při evaluacích

Neexistuje žádná obecně přijímaná definice „teorie“ v přírodních či sociálních vědách. Podle toho, pro jakou oblast poznání a v jakém kontextu se tento termín používá, může mít celou řadu významů. Pro oblast evaluací z toho plynou důležité důsledky. Americký sociolog Robert Merton, který se po značnou část své dráhy věnoval prosazování role teorie v sociálních vědách, popsal problém následovně:

„Jako u tolika přetřásaných slov hrozí i u výrazu ‚teorie‘, že úplně ztratí význam. Může totiž odkazovat na celou řadu různých věcí, mezi něž spadá vše od drobných pracovních hypotéz přes komplexní, avšak vágní a neuspořádané spekulace až po axiomatické myšlenkové systémy, a proto užívání tohoto slova často spíše zatemňuje, než objasňuje.“ (Merton, 1967: 39).

Ve světle těchto upozornění je zapotřebí hned na počátku ozřejmit, co máme na mysli oním poněkud abstraktním pojmem „teorie“, a vymezit jeho různá použití v oblasti vyhodnocování. Už nějakou dobu se sice uznává, že hodnotitelé při práci využívají různé druhy teorií, nicméně Donaldson and Lipsey (2006) byli nejspíš první, kdo objasnili některé z různých významů teorie v kontextu současné evaluační praxe. Předkládají užitečné rozlišení mezi třemi obvyklými podobami teorie, na něž u vyhodnocování narážíme:

1. evaluační teorie,
2. programová teorie,
3. sociálněvědní teorie.

První podobu teorie je nejvhodnější chápat jako teorii hodnocení, jelikož poskytuje soubor pravidel pro to, v čem spočívá „dobrá“ evaluační praxe. Programovou teorii a sociálněvědní teorii lze pokládat za teorie pro hodnocení, neboť poskytují metodologii pro pochopení toho, jak a kdy programy uskutečňují změny. Hranice mezi těmito třemi podobami teorie jsou samozřejmě

4 Christie (2003) uvádí, že to lze zčásti vysvětlit skutečností, že mnoho z těch, kdo provádějí evaluace, nemá v této oblasti žádné formální vzdělání a většina z nich nejsou hodnotitelé; jejich prvotní identita leží v jiné oblasti: „Dnešní hodnotitelé se při práci ledaskdy neřídí žádnou z existujících evaluačních teorií... Mnoho z těch, kdo provádějí evaluace, se opírá o neformální teorie vyvozené z jejich zkušeností a názorů na vyhodnocování... nebo využívají teorie vzešlé z jejich vlastní oborové oblasti, a ne ty, které vzešly z komunity hodnotitelů.“ (Christie 2003: 2)

prostupné<sup>5</sup>. Nicméně toto rozlišení je užitečné, jelikož konceptuálně ozřejmuje povahu a roli teorie v evaluační praxi.

## Teorie hodnocení

Teorie hodnocení se snaží poskytnout koherentní soubor principů, jimiž je třeba se řídit při zkoumání a realizaci vyhodnocování programů (Alkin, 2004). Podle autorů Shadish, Cook a Leviton (1991) zahrnuje evaluační teorie pět hlavních složek. Ty lze stručně shrnout následovně:

1. *Sociální programy*: povaha, strukturovanost a fungování sociálních programů především ve vztahu k jejich roli při zmírňování sociálních problémů.

2. *Konstrukce poznání*: filozofické předpoklady o povaze poznání (epistemologie) a povaze skutečnosti (ontologie) a metody užívané pro vznik „důvěryhodného“ poznání sociálních programů.

3. *Hodnoty*: povaha a role různých druhů hodnot při vyhodnocování sociálních programů.

4. *Využití poznání*: způsoby, jak se sociálněvědní informace uplatňují při změnách programů a strategií, a co mohou hodnotitelé dělat pro jejich širší využití.

5. *Evaluační praxe*: role hodnotitelů, vztahy, jež navazují s klíčovými aktéry daného programu, a taktika i strategie, kterou hodnotitelé využívají při své expertní práci, především ve vztahu k časovým, finančním a odborným omezením.

Neexistuje jediná ani ideální teorie vyhodnocování. Odborníci na vyhodnocování se výrazně liší v tom, jak konceptualizují výše zmíněných pět složek evaluační teorie. To vedlo ke vzniku ohromného (a nyní takřka nepřehledného) množství teorií vyhodnocování programů, které se obvykle označují jako „modely“, „přístupy“, „typy“ nebo „formy“ evaluace. Těm, kdo na pole vyhodnocování vstoupili v 70. letech 20. století, mohlo stačit, když pochopili základní rozdíl mezi formativními a sumativními přístupy k hodnocení (pro podrobnosti viz Scriven, 1967 a níže). Dnes evaluátor-nováček čelí mnohem obtížnější výzvě probrat se desítkami soupeřících „modelů“ vyhodnocování. Kupříkladu jeden nedávný pokus o roztřídění identifikoval 26 rozličných modelů vyhodnocování (Stufflebeam a Shinkfield, 2007).

Tabulka 1 poskytuje výběrový přehled řady známých i několika méně známých teorií hodnocení i se jmény příslušných odborníků. Seznam rozhodně není vyčerpávající, má však ukázat hloubku a různorodost teoretických vlivů na současnou evaluační praxi.

5 Pokud se programová teorie využívá jako dominantní rámec pro organizaci průběhu evaluace, lze ji pokládat za svébytný model či teorii evaluace. Někdy se vyčleňují ještě další formy teorie v evaluacích, kupříkladu realizační teorie a teorie domén, nicméně ty lze pokládat i za podskupiny sociálněvědní teorie.



**Tabulka 1: výběrový přehled evaluačních teorií**

Typ	Stručný popis	Hlavní představitel(é)
Evaluace zaměřená na cíle	Přístup k evaluaci zaměřený na cíle byl poprvé zformulován ve 40. letech 20. století, ale je dodnes populární. Jeho podstata spočívá v tom, že se programové úkoly vymezí jako měřitelné cíle a ty pak slouží jako kritérium úspěšnosti.	Ralph Tyler William Popham
Experimentální evaluace	Evaluace zahrnující nahodilý výběr či využití párovacích procedur při rozdělování účastníků do pokusné a kontrolní skupiny. Ke kvantitativnímu odhadu účinnosti programu se dospěje srovnáním výsledků u těchto dvou skupin.	Donald Campbell Tom Cook William Shadish
Model CIPP	Hlavní rysy modelu shrnuje zkratka CIPP, jež odkazuje na evaluace zaměřující se na kontext, vstupy, procesy a produkty ( <i>context, inputs, processes, products</i> ). O čtyři typy evaluací vymezené v tomto modelu se opírá mnoho taxonomií evaluací.	Daniel Stufflebeam
Evaluace bez cílů	Tento přístup vychází z premisy, že hodnotitelé by se měli zabývat tím, jak program skutečně funguje, a ne jeho oficiálně deklarovanými zamýšlenými cíli. Evaluace bez cílů úmyslně přehlíží cíle programu a snaží se odhalit všechny jeho dopady včetně nezamýšlených pozitivních či negativních výsledků.	Michael Scriven
Responzivní evaluace	Důraz se klade na komplexní sledování programů s cílem podpořit lokální úsilí o zlepšení. Responzivní hodnotitel upřednostňuje metody kvalitativní případové studie, jež umožňují, aby se během hodnocení vynořily nové otázky a problémy, zaměřuje se spíše na programové aktivity než cíle, sladuje různorodé hodnoty a reaguje na informační potřeby klientů.	Robert Stake
Metaevaluace	Metaevaluace je systematický proces vyhodnocování jiné evaluace, obvykle podle měřítek, jako je užitečnost, proveditelnost, vhodnost a přesnost. Lze ji využít pro zlepšení probíhající evaluace nebo ke zformulování názorů na silné stránky, meze a celkovou hodnotu ukončené evaluace.	Michael Scriven Daniel Stufflebeam
Evaluace zaměřená na využití	Její shrnutím je heslo „zamýšlené užití zamýšlenými uživateli“. Eklektický a kooperativní přístup k vyhodnocování, jenž zahrnuje identifikaci aktérů, kteří mají na dané evaluaci zvláštní zájem, zajištění jejich podpory a poté zaměření studie způsobem, který odpovídá jejich informačním potřebám.	Michael Patton

Typ	Stručný popis	Hlavní představitel(é)
Konfrontační evaluace	Koncepce vyhodnocování odvozená od soudního procesu, při níž je program vlastně „souzen“. Cílem konfrontačního ( <i>adversarial</i> ) či soudního modelu vyhodnocování je poskytnout komplexní, nestranný a vyvážený souhrn silných i slabých stránek programu z protichůdných hledisek. Krátce se využívala v 70. letech 20. letů při evaluacích ve vzdělávání, ale nedosáhla širšího přijetí.	Thomas Owens Robert Wolf
Znalectví a kritika	Tento přístup k vyhodnocování je ovlivněn kritikou umění a teorií estetiky. Zabývá se především procesem utváření hodnotových soudů. Role hodnotitele se poněkud podobá roli dobrého znalce vína nebo kritika umění, jenž čerpá se své odbornosti, zkušeností a náhledů, a dospívá tak k posouzení kvality a hodnoty programu.	Elliot Eisner
Evaluace čtvrté generace	Evaluace čtvrté generace se opírá o konstruktivistickou filozofii a vyrostla ze skepse vůči tradičním přístupům: evaluaci zaměřené na cíle a experimentální evaluaci. Základní proces zahrnuje identifikaci aktérů, zjištění toho, jak si aktéři pro sebe konstruují program a s ním spojené nároky, problémy a otázky a poté zprostředkování konsensu mezi aktéry pomocí diskusí, vyjednávání a výměny.	Egon Guba Yvonna Lincoln
Uspěšující evaluace	Uspěšující evaluace ( <i>empowerment evaluation</i> ) je výrazně participativní model, jenž využívá evaluační metody, koncepty, techniky a výsledky s cílem dospět ke zlepšení a sebeurčení. Tento přístup se odvozuje od komunitní psychologie a akčního výzkumu. Takto zaměřený hodnotitel vykonává roli „kouče“, jenž účastníkům poskytuje odbornou podporu a pomoc, a rozvíjí tak u nich schopnost zlepšovat programy s pomocí kritické reflexe a sebehodnocení.	David Fetterman
Deliberativní demokratická evaluace	Přístup k hodnocení, který čerpá z demokratických principů inkluze, dialogu a deliberace (zvažování) s cílem omezit zkreslení a dospět při evaluaci k obhajitelným závěrům. Využívá i tradiční evaluační metody, ale zdůrazňuje nutnost zvážit všechny relevantní zájmy, hodnoty a stanoviska, rozvinout dialog aktérů a prosazovat reflexivní deliberaci.	Ernest House Kenneth Howe
Vývojová evaluace	Pattonův nejnovější příspěvek k teorii hodnocení spočívá v aplikaci systémového myšlení a teorie komplexity na oblast hodnocení. Vývojově zaměření hodnotitelé jsou nedílnou součástí inovačních týmů. Pomáhají organizacím vyvíjet programy v komplexním, dynamickém prostředí.	Michael Patton

Zdroj: upraveno z Mathison, S. (ed.). (2005). *Encyclopedia of Evaluation*. Thousand Oaks, Kalifornie: SAGE.

Různorodost teorií hodnocení částečně vychází z vlivu odlišných filozofických směrů na povahu a vývoj intelektuálních úvah o hodnocení. Ve druhé polovině 80. let 20. století oblast hodnocení – stejně jako řada jiných oborů – zažila ostrou diskusi mezi dvěma převládajícími přístupy či paradigmaty. Tato dvě paradigmaty se označují různě, ale nejčastěji se mluví o „pozitivismu“ a „konstruktivismu“. Válka mezi paradigmaty se intenzivně vede v mnoha klíčových oblastech filozofie sociálních věd, jako jsou například: povaha reality (ontologie), povaha poznání (epistemologie), úloha hodnot při zkoumání (axiologie), možnost kauzálních vztahů či možnost dospět k zobecněním (Guba a Lincoln, 1981, 1989).

V hlavní evaluační praxi tradičně dominovaly experimentální a kvaziexperimentální teorie hodnocení poskytující metodický návod, jak evaluace provádět (např. Campbell a Stanley, 1966; Cook a Campbell, 1979). Historické kořeny experimentálního přístupu tkvějí v pozitivistické filozofii sociálních věd. Jde, stručně řečeno, o stanovisko, že hodnotitelé by měli ke zkoumání sociálních programů přistupovat zhruba stejně, jako přírodní vědy, kupříkladu fyzika a chemie, přistupují ke studiu přírodních jevů (Martin a McIntyre, 1994).

Experimentální evaluace se řídí standardní logikou: sestaví se dvě ekvivalentní skupiny a provede se měření „před“, poté u jedné ze skupin proběhne program a nakonec se provede měření „po“. Všechny rozdíly či změny, které mezi prvním a druhým měřením proběhnou u pokusné, ne však u kontrolní skupiny, lze připsat působení programu. Pokud se členové obou skupin vybírají náhodně, mluvíme o randomizovaném kontrolovaném pokusu čili „skutečném experimentu“. Používají-li se při sestavení pokusné a kontrolní skupiny nenáhodné metody anebo chybí-li kontrolní skupina, mluvíme o „kvaziexperimentu“.

Za posledních třicet let ovšem ortodoxii experimentálního přístupu zpochybnil vývoj protipřírodovědných přístupů k hodnocení, jako jsou responzivní evaluace (Stake, 1983), evaluace čtvrté generace (Guba a Lincoln, 1989) a uschopňující evaluace (*empowerment evaluation*; Fetterman, 1996). Ty se ve větší či menší míře opírají o konstruktivistické filozofie sociálních věd, jež zastávají názor, že hodnotitelé by neměli sociální programy zkoumat stejně, jako přírodovědci zkoumají přírodu. Základní argument zní takto: lidé konstruují vlastní subjektivní realitu sociálních programů prostřednictvím komplexního procesu mezilidské interakce. Poznatky o sociálních programech tudíž nemohou existovat mimo lidské interakce, k nimž dochází ve specifických kontextech, místech a dobách.

Je těžké shrnout „logiku“ konstruktivistického hodnocení, jelikož existuje mnoho různých přístupů, které lze rámcově zařadit do konstruktivistického tábora. Nicméně v zásadě platí, že obvykle jde o tendenci využívat kvalitativní přístupy, jako jsou případové studie, hloubkové rozhovory a dlouhodobé terénní pozorování. To se pokládá za nezbytné pro pochopení složitosti a bohatosti lidských interakcí, k nimž dochází mezi jednotlivými aktéry programu. Konstruktivističtí hodnotitelé také mívají sklon přijímat roli „vyjednače“ a úzce spolupracovat s aktéry na vytvoření konsenzu mezi různorodými interpretacemi daného programu (viz Guba a Lincoln, 1989).

### • Vývoj teorie hodnocení

Důraz na zmiňovaných pět složek teorie hodnocení se během času posouval. V rané fázi se teorie hodnocení zaměřovala především na konstrukci poznání a hodnoty (viz například práce Donalda Campbella a Michaela Scrivena). Koncem 70. a během 80. let 20. století se vývoj koncepcí přesunul k teoriím využití a strategiím reakce na potřeby řídicích činitelů (např. Carol Weissová, Joseph Wholey a Robert Stake). Později se odborníci na teorii hodnocení jako Peter Rossi a Lee Cronbach snažili integrovat práci předchozích badatelů do precizních systematických přístupů k hodnocení (Shadish et al., 1991).

V posledním desetiletí došlo k několika pozoruhodným pokusům o další sladění různých přístupů k hodnocení. Kupříkladu Mark, Henry a Julnes (2000) vypracovali koherentní a praktickou teorii hodnocení založenou na vznikající realistické filozofii vědy. Předkládají užitečné rozlišení mezi

čtyřmi klíčovými cíli hodnocení programů. Jsou jimi: 1) posoudit kvalitu a hodnotu programu; 2) zajistit, aby byl program v souladu s regulačními opatřeními; 3) zlepšovat programy a instituce; a 4) rozvíjet teoretické poznání a shromažďovat údaje využitelné pro budoucí programy. Vymezují také čtyři podoby hodnotícího poznání: popis, klasifikace, kauzální analýza a výzkum hodnot. Praktikům může tento společný rámec pomoci s výběrem nejhodnějšího evaluačního přístupu a metod s ohledem na dané okolnosti a omezení.

Jak se oblast hodnocení nadále rozrůstá, znatelně se zvýšil také počet „učebnic“ hodnocení i nových časopisů, encyklopedií a příruček specificky určených profesionálním hodnotitelům. V roce 1972 publikovala Carol Weissová jednu z úplně prvních „učebnic“ hodnocení a v roce 1976 začalo americké nakladatelství SAGE vydávat první časopis, *Evaluation Review*. Dnes existuje více než tucet oborových časopisů o hodnocení, které publikují vědecké články o výzkumu hodnocení a evaluačních metodách, teorii, praxi, hodnotách a filozofii.

Dalším ukazatelem růstu je celosvětové šíření profesních asociací hodnotitelů. V roce 1980 existovaly jen tři regionální či národní asociace hodnotitelů. Na sklonku 90. let už jich bylo devět a o pouhé desetiletí později už existovalo více než 50 profesních společností hodnotitelů. Dnes existuje společností 125, a navíc vznikla i celosvětová síť, Mezinárodní organizace pro spolupráci při hodnocení (International Organization for Cooperation in Evaluation, <http://ioce.net>), jejímž cílem je vytvářet evaluační kapacity a podporovat výměnu myšlenek, postupů a poznatků.

Tyto trendy a vývojové kroky ukazují, že hodnocení je v moderních demokraciích i v rozvíjejících se zemích mnohem rozšířenější. Žijeme v období, které by se dalo označit jako „druhý boom“ hodnocení (Donaldson a Lipsey, 2006). Idealismus a ostré debaty spojené s filozofickými pravidly minulosti se zmírňují, jelikož se stále více uznává, že role, které různé podoby dat mohou hrát v evaluačním výzkumu, se navzájem doplňují. Převažuje záměrně eklektický přístup. Dnešní evaluační praktikové obvykle zauímají pragmatický postoj, kombinují různé metody a přizpůsobují evaluaci potřebám zamýšlených uživatelů.

#### • **Různé role teorie hodnocení v trestním soudnictví**

Když jsme nyní velmi stručně nastílnili povahu a vývoj teorie hodnocení, může se čtenář zeptat, proč teorie hodnocení stojí za poznání? Jedna možná odpověď je zamyslet se nad vztahem mezi teorií a metodologií hodnocení. Neexistuje výzkumný formát, metodologie ani metoda sběru dat, které by byly vhodné vždy a všude. Přísné lpění na jediném přístupu nejspíš přinese data, která nebudou příliš užitečná. Může také vést k nepřesným závěrům o kvalitě či hodnotě posuzovaného programu nebo strategie. Úpadek ideálu rehabilitace, jenž následoval po Martinsonově (1974) nyní nechvalně známém srovnání 231 kvaziexperimentálních vyhodnocení studií o zacházení s pachatelí, poskytuje výmluvný příklad, jak metodologický „zákon kladiva“, uplatní-li se v přístupu k hodnocení, může nebezpečně zkreslit soudy o účinnosti programů.

Shadish et al. (1991) vysvětlují, že poznání teorie hodnocení pomáhá si uvědomit, kolik různých metod a technik mohou evaluační praktikové využívat. Nejdůležitější ovšem je, že poskytuje řídicí principy pro využití těchto postupů v různých scénářích, na něž hodnotitelé v oblasti trestního soudnictví narážejí:

„Teorie hodnocení jsou jako vojenská strategie a taktika; metody jsou jako zbraně a logistika. Dobrý velitel potřebuje znát strategii a taktiku, aby správně rozmístil zbraně či v různých situacích zorganizoval logistiku. Ze stejného důvodu potřebuje teorie při výběru a uplatňování metod také dobrý hodnotitel. Bez důkladné obeznámenosti s teorií hodnocení má při seznamování se s vhodnými metodami hodnotitel k dispozici jen metodu pokusu a omylu či tradované profesní vědění.“ (s. 34)

V podobném duchu nám Stufflebeam a Shinkfield (2007) připomínají, že teorie hodnocení stojí za poznání, jelikož špatné teorie mohou zavést evaluační praxi na scesti, a způsobit tak závažné negativní následky. Jako příklad uvádějí vývoj evaluační teorie zaměřené na výsledky. Tento přístup

rozvinul ve 30. letech 20. století Ralph Tyler na základě svého výzkumu dopadů rozsáhlých inovací ve vzdělávání. Evaluace zaměřená na výsledky definuje smysl evaluace úzce jako zjišťování, zda program přinesl, či nepřinesl specifikované výsledky. Tato „teorie“ hodnocení po celá desetiletí mátlá, jelikož panovala výrazná tendence zaměřovat se jen na zamýšlené výsledky, a ne na skutečné výsledky (pozitivní či negativní), které daný program případně přinášel.

Další informativní příklad lze vzít z oblasti hodnocení obvykle označované jako měření fungování nebo monitorování (Wholey, 2001). Data o fungování mívají podobu kvantitativních vstupů, jako například: počet pachatelů zapojených do daného programu, procentuální podíl absolventů programu, míra snížení trestné činnosti, míra recidivy atd. Pracovníci v trestním soudnictví pravidelně sestavují a využívají takovéto „indikátory“ pro kontrolu realizace a měření účinků programu v čase. Avšak uplatnění přístupu založeného na měření či indikátorech na evaluaci může mít destruktivní dopad na realizaci programu. V literatuře věnované teorii hodnocení se tento jev obvykle označuje jako „Campbellův zákon“ přesunu cílů: „Čím více se jakýkoliv kvantitativní indikátor používá při sociálním rozhodování, tím více bude vystaven korupčním tlakům a tím větší bude mít tendenci zkreslovat a pokřivovat sociální procesy, jež má monitorovat.“

Vezměme si například měřítko „počet a poměr účastníků, kteří program absolvovali“, jež se běžně užívá u nápravných programů. V mnoha oblastech se nové iniciativy zaváděly příliš rychle, což mělo zvrácené důsledky. Jedna studie (Raynor, 2004) ukázala, že tříletá lhůta pro realizaci programů pro pachatele u probačních služeb v Anglii a Walesu nebyla realistická. K tlaku ze strany vlády a úředníků ministerstva financí, aby se změny zavedly rychle, došlo zejména kvůli nadsazeným požadavkům na počty absolventů. Tyto požadavky sice „udávaly rytmus realizace programů pro pachatele“, ale vznikly „bez jakéhokoliv předchozího systematického posouzení charakteristik zapojených pachatelů a jejich vhodnosti pro programy“ (Raynor, 2004: 316).

Jednak to znamenalo plýtvání časem a zdroji, jednak zapojení nenadšeného pachatele do skupinového programu může mít rušivý či škodlivý dopad na ostatní účastníky. Cíle nápravných programů může ohrožovat dokonce i využití měřítek „výsledků“ vyššího řádu, jako je recidiva. Programoví pracovníci mohou kupříkladu vybírat méně rizikové pachatele, aby nový program vypadal úspěšněji nebo aby získali další financování (fenomén známý jako „lízání smetany“). Uskutečnění podobných scénářů se sice sotva dá úplně zamezit, ale včasná obezránost s relevantními teoriemi hodnocení může evaluačním praktikům pomoci minimalizovat dysfunkční vedlejší účinky kvantitativních měřítek fungování.

Proč je výhodné rozumět teorii hodnocení, můžeme ukázat ještě na posledním příkladu. Scriven (1967) jako první odlišil formativní a sumativní role hodnocení. Formativní evaluace se ptá: „Jak nám to jde?“ Zaměřuje se na shromažďování informací o programových procesech a realizaci. Tyto informace pak používají především interní zaměstnanci při rozhodování o vývoji a zlepšování programu. Sumativní evaluace se ptá: „Jak se nám to povedlo?“ Zaměřuje se na získání dokladů o hodnotě programu, co se týče jeho výsledků a celkového dopadu. Sumativní evaluace se obvykle provádí až poté, co měl program čas se usadit a dozrát a často se využívá kupříkladu při rozhodování o pokračování, ukončení, rozšíření či zopakování programu.

Typologický protiklad formativní a sumativní evaluace sice zjednodušuje realitu, ale v oboru se nyní téměř všeobecně přijímá a výrazně ovlivnil uvažování lidí o hodnocení. Hodnotitelé, kteří si neuvědomují, jak důležité je přizpůsobit evaluaci fázi vývoje programu, se mohou nechat svést k tomu, že provedou sumativní evaluaci příliš brzo. V sociopolitickém kontextu programů v oblasti trestního soudnictví to může být problematické. Pokud například experimentální studie zkoumající špatně realizovaný program zjistí, že program neměl „žádný efekt“, může to vést k předčasnému ukončení potenciálně efektivní intervence.

Můžeme tedy uzavřít, že teorie hodnocení slouží několika účelům. Možná nejpodstatnější je, že poskytuje vodítko pro praxi. To činí mnoha způsoby: pomáhá rozhodovat, kdy a kde použít

jednotlivé modely hodnocení a metody sběru dat; odvádí hodnotitele od zúžených či chybných představ o tom, co je hodnocení a jak se má provádět; a upozorňuje evaluační praktiky na společné otázky, problémy a výzvy, jež se v určitých evaluačních kontextech nejspíše vynoří.

## **Teorie pro hodnocení**

Tento oddíl představuje dvě další pojetí teorie, jež se též mohou s užitekem začlenit do evaluační praxe v oblasti trestního soudnictví. Tyto dva typy teorie zde označujeme jako programovou teorii a sociálněvědní teorii. Obě lze pokládat za „teorie pro hodnocení“, jelikož poskytují hodnotitelům účinný nástroj pro pochopení toho, jak a kdy sociální programy dospívají k výsledkům. Tím se poněkud odlišují od „teorie hodnocení“, jež se, jak jsme viděli, zaměřuje na soubor principů, pravidel a idejí o tom, jak provádět evaluace.

- **Programová teorie**

Řada prací o programové teorii jako by naznačovala, že jde o nový přístup – cosi, co komunita hodnotitelů objevila teprve nedávno. Ve skutečnosti má koncept „programové teorie“ za sebou poměrně dlouhou historii, obzvláště pokud vezmeme v potaz, jak krátce se rozvíjí samotná oblast hodnocení. Kořeny teoreticky podloženého hodnocení lze najít v díle Edwarda Suchmana, který ve své knize *Evaluační výzkum (Evaluative Research, 1967)* možná jako vůbec první hodnotitel zdůrazňoval, jak je důležité zkoumat implicitní teorii fungování daného programu (tehdy ji označoval jako „řetězec cílů“ daného programu). Podstatné bylo, že Suchman uváděl, že jedním z hlavních účelů hodnocení je „testovat“ programovou hypotézu:

„Evaluační studie testuje určitou hypotézu, že aktivita A dosáhne cíle B, jelikož dokáže ovlivnit proces C, jenž ovlivňuje výskyt tohoto cíle. Provádíme-li evaluační výzkum, je nezbytné porozumět všem třem faktorům: programu, cíli i spojujícímu procesu.“ (Suchman, 1967: 177)

Možná kvůli Suchmanově předčasné smrti, k níž došlo krátce po vydání knihy, se až o několik let později začalo uznávat, že při hodnocení je důležité zaměřit se na teorii, o níž se fungování sociálních programů opírá. Poté pomohli programovou teorii prosadit odborníci na hodnocení, jako je Carol Weissová (1972, 1997), Joseph Wholey (1979, 1987), a především student Petera Rossiho Huey-Tsyh Chen (1990, 2005).

Mezi jednotlivými přístupy k hodnocení založenými na programové teorii existují některé významné rozdíly, ale všechny spojuje myšlenka, že programy *jsou* teorie. Tedy že všechny sociální programy zahrnují předpoklad (nebo spíše soubor předpokladů) o tom, jak a proč programové zdroje a aktivity změní uvažování a chování účastníků. „V tomto smyslu nejsou programy ‚dávkovány‘ pasivním příjemcům; jsou to aktivní intervence, které ‚fungují‘ jen v případě, že se lidé o jejich fungování zasadí a ocitnou se v náležitých podmínkách, které jim to umožní.“ (Pawson a Tilley, 1994: 294)

Ačkoliv žádná obecně přijímaná definice neexistuje, Bickman (1987) předložil užitečný popis evaluace založené na programové teorii coby „vytvoření hodnověrného a rozumného modelu toho, jak má program fungovat“ – s kým, jak, proč a za jakých podmínek (Bickman, 1987: 5). Tato definice výstižně odráží myšlenku, že programové teorie je nejlepší chápat jako „malé teorie“ spojené se specifickými sociálními programy, strategiemi a intervencemi (Lipsey, 1993).

Pojem „programová teorie“ bohužel až příliš často vyvolává představu jakési veliké, všezahrnující teorie, která se na způsob zákona pokouší vysvětlit fungování lidského chování. Tento obraz ovšem nepostihuje onen druh teorií, které hodnotitelé uplatňují při studiu sociálních programů. Teoreticky zaměřené evaluace jsou mnohem skromnější. To je jeden z důvodů, proč se programové teorie často přirovnávají (v návaznosti na sociologa Roberta Mertona) k teoriím středního rozsahu, jež se nacházejí mezi univerzálními společenskými zákony a popisy (Pawson, 2000).

Programovou teorii lze vyjádřit mnoha způsoby – názorným schématem složeným z boxů a šipek, tabulkou, narativním popisem a tak dále. Významné rozdíly existují také v metodě vytváření programové teorie i v míře detailnosti a komplexity. Jako příklady můžeme uvést: pěšinkovou analýzu (*path analysis*) a kauzální modelování; pozorování programu při realizaci; rozhovory s pracovníky s cílem odhalit implicitní předpoklady o tom, jak program funguje; cvičení s pojmovými mapami; formální (argumentační) analýzy programových a strategických dokumentů; a podrobný rozbor výzkumů podobných programů (Connell, Kubish, Schorr a Weiss, 1995; Donaldson, 2007; Leeuw, 2003; Trochim, 1989; Smith, 1990). Bez ohledu na to, jakých podob a výrazů programová teorie nabývá, by měla brát v potaz empirickou skutečnost daného programu, jeho realizační kontext, personální zajištění, míru financování a sociální a politické prostředí.

Kromě toho, že programová teorie pomáhá vytvářet poznání toho, jak a proč programy fungují (nebo nefungují), se v literatuře uvádí i řada jejích dalších přínosů pro hodnocení. Kupříkladu jeden z raných stoupců programové teorie, Joseph Wholey (1983), používal formu programové teorie nazývanou „posouzení vyhodnitelnosti“ (*evaluability assessment*), když pro americké státní úřady zjišťoval, zda daný program může, či nemůže být vyhodnocen. Dobré posouzení vyhodnitelnosti může ušetřit nemálo zdrojů tím, že zamezí předčasnému a potenciálně nákladnému vyhodnocení dopadů, které by téměř jistě vedlo ke zkráceným odhadům výsledků programu.

Jak během 90. let rostl zájem o programovou teorii, hodnotitelé také zjišťovali, jak důležitá může programová teorie být pro řízení evaluací a zapojování klíčových aktérů. Kupříkladu příspěvatele sborníku *New Directions for Evaluation* (Nové směry v hodnocení) věnovaného programové teorii (viz Rogers, Hacsí, Petrosino a Huebner, 2000) rozebírali roli programové teorie při formulování a prioritizaci evaluačních otázek, organizaci sběru dat a rozšiřování experimentálních evaluací a metaanalýzy. Hodnotitelé také uvádějí, že už sám proces vývoje programové teorie může pomoci při ujasňování cílů, posílit angažovanost klíčových aktérů a poskytnout informace ke zlepšení struktury i realizace programu.

Na počátku evaluace se ovšem často zjistí, že teorie o změně, kterou má program přinést, se nikdy systematicky nezformulovala ani netestovala. Programová teorie (nebo soubor teorií) zůstává skrytá, obvykle v hlavách autorů a realizátorů dané strategie. Nevyjádřit předpoklady o tom, jak programy „mají fungovat“, může ovšem být problematické, neboť opírá-li se program o chybnou teorii, potom nepřinese kýžené změny, byť by se realizoval sebedeje.

Vezměme si třeba programy prevence delikvence, jak je například Scared Straight.<sup>6</sup> V rámci těchto programů navštěvují mladí lidé věznice, aby získali přímou zkušenost s vězeňským životem. Cíl těchto návštěv se obvykle zasazuje do kontextu snižování trestné činnosti a delikvence. Teoreticky podložená evaluace by se mohla odvíjet od otázky: „Čím by vlastně zkušenost s vězeňským životem a vězni měla pomoci snížit kriminalitu a delikvenci?“ Jeden z (chybných) předpokladů programů jako Scared Straight je, že trestné činnosti lze zamezit tím, že necháme vzpurné mladíky zakusit, jaké to je být zavřený ve vězení.

Výsledky evaluací však tuto hypotézu nepodporují, ale naopak soustavně ukazují, že programy jako Scared Straight podle všeho přinášejí víc škody než užitku. Jedna komplexní metaanalýza kupříkladu zjistila, že u mladých lidí, kteří projdou takovýmito programy, se vyskytuje větší míra recidivy než u mladých lidí, kteří jimi neprojdou. Zdá se, že navzdory značné popularitě a intuitivní přitažlivosti „pokusy odstrašit mladistvé, a tak je přimět, aby se chovali lépe, nejsou zdařilým podnikem“ (McCord, 2003: 26).

6 Pozn. překl.: *Scared Straight!* (doslova „šilene vyděšený“) je název amerického dokumentárního filmu (1978) zachycujícího setkání skupiny mladých delikventů s vězni, kteří se je snaží zastrašováním odradit od trestné činnosti. Film vyvolal značný ohlas a v reakci na něj vznikla řada takto koncipovaných preventivních programů pro mladistvé pachatele.



Teoreticky podložená evaluace by se zanořila hlouběji ve snaze vysvětlit negativní vzorce výsledků. Proč vlastně programy jako Scared Straight mají kriminogenní výsledky? Zběžný průzkum literatury ukáže, že ve hře je podle všeho mnoho alternativních programových teorií. Vezměme si následující tři příklady, které mohou vysvětlit škodlivé účinky programů typu Scared Straight.

*Alternativní programová teorie č. 1:* místo aby tyto programy odrazovaly od kriminality, možná neúmyslně propagují trestnou činnost mezi ovlivnitelnými mladíky, kteří ve vězních vidí pozitivní (a ne negativní) vzory (Finckenauer, 1982).

*Alternativní programová teorie č. 2:* účastníci možná reagují na pokusy o zastrašení tím, že výzvu přijmou a „dokážou“ sobě, svým vrstevníkům i ostatním, že se vězení nebojí (Finckenauer, 1982).

*Alternativní programová teorie č. 3:* účastníkům se sklonem k delikvenci, kteří mohou už předem mít pocit odcizení od společnosti, může začít připadat, že vězení je útočiště, kde mohou navázat nová přátelství a získat pocit, že někam patří (Greater Egypt Planning & Development Commission, 1979).

Další zkoumání by dost možná odhalilo ještě několik dalších, konkurenčních programových teorií pro programy typu Scared Straight. Ty by bylo potřeba podobným způsobem zformulovat a empiricky vyzkoušet za použití různých metod sběru dat. Je přitom důležité zdůraznit, že teoreticky podložené programové teorie mění celkové zaměření evaluací. Z hlediska programové teorie se všechny programy opírají o soubor předpokladů o tom, co se odehrává v „černé skříňce“ při přeměně vstupů na výsledky. Proto když se provádí hodnocení podle programové teorie, zaměřuje hodnotitel svou pozornost nejen na pozorovatelné výsledky programu, ale i na teorii či teorie, o něž se opírá (to platí i pro zavedené programy se silnou podporou).

#### • Sociálněvědní teorie

Jedním z významných úkolů společenských věd<sup>7</sup> je vykládat povahu, rozsah a příčiny sociálních problémů. Není to samozřejmě jejich jediná úloha, ale dost možná jedna z nejdůležitějších. Teorie sociálních problémů se opírají o nejrůznější pozorování, fakta a události. Když se empirická data shrnou do souboru racionálních, logických a provázaných výroků, vznikne základ pro verifikovatelnou a zobecnitelnou teorii. Sociálněvědní teorie lze vhodně definovat jako pokus vysvětlit „opakující se vzorce či pravidelnosti ve společenském životě“ (Blaikie, 2009: 124).

Sociálněvědní teorie je pro hodnotitele relevantní, jelikož programy představují plánovité úsilí o řešení sociálních problémů. Programy „fungují“ díky tomu, že se snaží narušit sociální pravidelnosti a změnit podmínky, chování či procesy, které způsobují vznik opakujících se problémů, jako je kriminalita, chudoba, nezaměstnanost, špatné školní výsledky, zneužívání omamných látek a tak dále. I pokud je báze znalostí o určitém sociálním jevu jen malá, často existují poznatky o dřívějších snahách omezit nebo odstranit sociální problémy. Tuto znalostní bázi pochopitelně nebývá vždy možné přímo aplikovat na daný program či evaluaci, ale „fungovat ve vakuu, existují-li užitečné informace, může být velmi neefektivní způsob, jak provádět vyhodnocení“ (Donaldson a Lipsey, 2006: 63).

V oblasti vyhodnocování v trestním soudnictví existuje velké množství výzkumů a empiricky podložených teorií, z nichž mohou tvůrci i hodnotitelé programů s užitkem čerpat. Kupříkladu programy zaměřené na kriminální chování se obvykle koncepčně opírají o teorii kognitivně sociálního učení (McGuire, 2006); u programů v oblasti restorativní justice a rozhovorů obětí s mladistvými pachatelí (*youth conferencing*) se zase výrazně uplatňuje teorie reintegrativního zahanbení (Braithwaite, 1989). Tilleyho (1993) realistické vyhodnocení toho, nakolik různé formy

7 Termín společenské vědy zde užívám ve velmi obecném smyslu sdíleného poznání každé z řady jednotlivých disciplín (např. historie, sociologie, ekonomie, psychologie, kriminologie, politologie, biologie atd.).



dohledu, jako jsou například kamerové systémy (CCTV), mohou ovlivnit (tj. „blokovat“) příležitosti ke kriminálnímu chování na parkovištích a kolem nich, jasně ukazuje, jak užitečná může pro hodnocení být teorie situační prevence kriminality.

Sociálněvědní teorie hraje také klíčovou roli tehdy, když se hodnotitelé podílejí na posouzení potřebnosti daného programu. Posouzení potřebnosti je stěžejní součástí hodnocení v oblasti trestního soudnictví, „jelikož program nemůže účinně zmírňovat sociální problém, pokud ani žádný problém neexistuje anebo pokud se služby poskytované programem daného problému ve skutečnosti netýkají (Rossi, Lipsey a Freeman, 2004: 102). Australský kriminolog Don Weatherburn předložil bystrou kritiku přístupu ke krádežím automobilů v Západní Austrálii, v níž zdůraznil, jak důležité je využívat dostupné výzkumy a teorie, především při posouzení potřebnosti a při tvorbě programů.

Weatherburn (2004) vysvětluje, že koncem 80. let 20. století v Západní Austrálii došlo k významnému nárůstu počtu oficiálně zaznamenaných krádeží automobilů. Následovaly dvě pomýlené reakce. První z nich bylo rozhodnutí vedení policie řešit „problém“ rychlými honičkami za ukradenými vozy. Následky tohoto rozhodnutí byly katastrofální (16 úmrtí za 18 měsíců). Labouristická vláda poté zavedla přísné tresty pro mladistvé delikventy, aby ukonejšila veřejné mínění, jež neopodstatněně spojovalo problém krádeží automobilů s mírností soudů pro mládež. Následné hodnocení ukázalo, že zavedení nové trestní legislativy nemělo na počet krádeží automobilů v Západní Austrálii žádný vliv. Ve snaze získat hlasy zastánců pořádku politici a stratégové špatně diagnostikovali povahu problému. Weatherburn (2004) napsal: „Vrcholnou ironií je, že problém s krádežemi automobilů v Západní Austrálii se nakonec podařilo dostat pod kontrolu ne díky přísnějším trestům, ale proto, že další vláda přijala zákon nařizující vybavení všech registrovaných vozů imobilizérem motoru.“ (Weatherburn, 2004: 29)

Další významnou rolí sociálněvědní teorie je pomáhat hodnotitelům při vývoji programové teorie. Jak jsem poznamenal výše, existuje řada metod uplatnitelných pro vytvoření programové teorie. Mnoho populárních přístupů využívá pro zobrazení fungování a výsledků programu nějakou podobu vizuálního „logického modelu“. Logika programu se obvykle opírá o určitou techniku získávání informací, kdy hodnotitel vyvíjí model ve spolupráci s aktéry (Leeuw, 2003). To ovšem neznamená, že by se programové teorie musely vždy opírat pouze o moudrost praktiků, jelikož teorie vytvářené samotnými aktéry se mohou mýlit (jak ukazují některé příklady výše). Programová teorie by proto podle možnosti měla vstřebat také informace z dřívějších výzkumů a poznatky o mechanismech převzaté ze sociálních a behaviorálních věd (Astbury a Leeuw, 2010).

Z hlediska hodnocení sociální mechanismy nejsou programové aktivity ani proměnné. Mechanismy jsou výchozí kauzální procesy, které za určitých podmínek způsobují u účastníků změny. Jinými slovy, mechanismy se týkají způsobů, jak účastníci reagují na služby poskytované programem. První zkoušku relevantnosti a „validity“ vznikající programové teorie lze provést tak, že se teorie srovná s existujícími poznatky o mechanismech.

Souhrnné výzkumy o mechanismech sice zatím neexistují, několik badatelů však předložilo užitečná shrnutí odborné literatury o mechanismech. Kupříkladu Jon Elster (2007) s využitím podnětů z psychologie, ekonomie či politologie identifikoval a probíral zhruba dvacet mechanismů, jež leží u kořene celé řady sociálních jevů. Farnsworth (2007) zase vychází z právních skutečností, jako jsou zákony a smlouvy, a rozebírá, jaké druhy mechanismů jsou ve hře, když člověk chce pochopit, jak tyto skutečnosti fungují. Probírá mechanismy jako kluzký svah, efekt vlastnictví či efekt kognitivního rámce. K rozvoji poznání mechanismů přispěli i teoretikové v oblasti sociálních věd (viz práce Festinger 1954, Merton 1968 a Olson 1971).

Pokud se intervence opírá o mechanismus, o kterém se ví, že (v daném kontextu) nefunguje dobře, jde o signál, že program nejspíše nebude příliš účinný. Kupříkladu Pawson (2006) ukazuje, že mnoho strategií a programů, které na pohled vypadají velmi odlišně, se ve skutečnosti opírá o stejný mechanismus změny chování. Kupříkladu žebříčky úspěšnosti škol, zákony proti sexuálním

pachatelům a přehledy bezpečnosti automobilů lze konceptualizovat jako různé podoby programu *zveřejňování* čerpající ze stejného výchozího mechanismu, jímž je v tomto případě „pojmenovat a zahanbit“ (*naming and shaming*). Ukazuje se ovšem, že v prvních dvou případech přístup „pojmenovat a zahanbit“ příliš dobře nefunguje. S odvoláním na Mertonovu slavnou teorii referenční skupiny Pawson (2010) ukazuje, že systémy upozorňování na sexuální pachatele často způsobují situaci „pojmenovat a uniknout“, kdy se pachatelé začnou skrývat a ohrožovat veřejnou bezpečnost. Žebříčky škol zase mohou vést k situaci „pojmenovat a vstoupit do hry“, kdy vedení škol může reagovat na hodnotící cvičení kupříkladu uplatňováním taktiky „připravovat žáky na test“ ve snaze zlepšit postavení na žebříčku. Naopak automobilky na přístup „pojmenovat a zahanbit“ podle všeho reagují mnohem pozitivněji, jelikož si chtějí chránit postavení a pověst.

A konečně zevrubná obeznámenost se sociálněvědní teorií a výzkumnou literaturou může pomoci při rozhodování o možné podobě programu a využitých metodách, kupříkladu při výběru konstruktů a proměnných, technik měření a analytických postupů. Předchozí výzkumy mohou posloužit při interpretaci výsledků a poskytnou pro ně kontext, kupříkladu co se týče standardů a očekávání týkajících se velikosti účinku u daného typu intervence v trestním soudnictví. Obeznamnost s relevantními hodnotícími studii může také pomoci identifikovat typy koncepčních a metodických strategií, které v minulosti fungovaly dobře, nebo naopak nepříliš dobře. Nejspíš samozřejmě bude zapotřebí je pečlivě přizpůsobit zkoumanému programu, jelikož koncepty a techniky nelze vždy zevšeobecnit pro odlišné kontexty. Nicméně na základě existujících teorií lze předvídat možná úskalí a vhodně využívat nashromážděné poznatky, což by se nemělo podceňovat, jelikož hodnotitelé i financující instituce tak mohou ušetřit mnoho času a zdrojů (Donaldson a Lipsey, 2006).

## Závěr

V 60. letech 20. století, během prvního boomu evaluací sociálních programů, zjistili badatelé v celé řadě oborů, že mají provádět evaluace. V té době neexistoval téměř žádný teoretický základ řídicí praxi. Nyní, když započíná druhý boom evaluací, se po sociálních vědcích opět stále častěji chce, aby uskutečňovali komplexní a často rozsáhlé evaluace. Pro četné kriminology (a psychology, sociology a ekonomy), kteří nyní vstupují na pole hodnocení, je jedním z významných sdělení této kapitoly skutečnost, že se při evaluačním výzkumu už nemusejí tak silně spoléhat na „učení praxí“ nebo „metodu pokus omyl“.

Dobré hodnocení v oblasti trestního soudnictví samozřejmě zůstává dobrou sociální vědou. Ale přestože nás historie naučila, že profesní zběhlost při uplatňování výzkumné metodologie je důležitá, nezbytné je také chápat, jak lze do evaluační praxe včlenit teorii. Na základě práce Donaldsona a Lipseyho (2006) tato kapitola vymezila dva obecné typy teorie a prozkoumala některé způsoby, jak je lze využít v evaluační praxi v trestním soudnictví.

Zaprvé, teorie hodnocení (*theories of evaluation*) ovlivňují rozhodnutí týkající se cíle hodnocení, volby metody sběru dat, vymezení role hodnotitelů, techniky zapojení aktérů a strategie posílení uplatnitelnosti. Neexistuje žádná ideální nebo dokonalá teorie hodnocení a praktici by se neměli striktně držet jediného přístupu. Znalost evaluační teorie nám napovídá, jak, kde, kdy a proč za daných okolností a omezení využívat určité metody. Osvojit si evaluační teorii je profesionální povinnost, jelikož může hodnotitelům pomoci vyhnout se nechtěným, ale potenciálně škodlivým krokům. Mezi ně patří kupříkladu volba způsobu hodnocení, který neodpovídá dané fázi vývoje programu, nebo manažerská předpojatost vedoucí k tomu, že se úspěšnost programu definuje příliš úzce podle předem určených úkolů a cílů.

Zadruhé, teorie pro hodnocení (*theories for evaluation*), tj. programová teorie a sociálněvědní teorie, pomáhají rozšiřovat poznání sociálních problémů tím, že rozpoznávají kauzální mechanismy,

díky nimž programy v trestním soudnictví fungují (anebo nefungují). Když se programová teorie využívá jako celkový rámec, může rovněž sehrát cennou roli v několika fázích hodnocení. Při plánování může programová teorie ovlivňovat rozhodnutí o tom, jestli je program na hodnocení vůbec připraven. Při tvorbě evaluace pomáhá určit vhodné otázky a může evaluaci směřovat ke stěžejním složkám programu, čímž šetří čas a zdroje. Když hodnotitelé spolupracují s příslušnými pracovníky a snaží se při vývoji programové teorie využívat jejich podněty, může to posílit zapojení aktérů do evaluačního procesu a usnadnit využití jeho výsledků.

Když se tyto tři podoby teorie pečlivě včlení do evaluační praxe, mohou poskytnout účinný soubor konceptů, metod a nástrojů pro řízení evaluací v trestním soudnictví a získávání nových poznatků o tom, jak, kdy, kde a pro koho intervence v trestním soudnictví účinně zmírňují sociální problémy.

## LITERATURA

- Alkin, M. C. (ed.) (2004). *Evaluation roots: Tracing theorists' views and influences* [Kořeny evaluace: hledání názorů a vlivů jednotlivých teoretiků]. Thousand Oaks: Sage.
- Astbury, B., a Leeuw, F. L. (2010). Unpacking black boxes: mechanisms and theory building in evaluation [Otevírání černých skříněk: mechanismy a tvorba teorií v oblasti hodnocení]. *American Journal of Evaluation*, 31(3), 363–381.
- Bickman, L. (1987). The importance of program theory [Význam programové teorie]. In L. Bickman (ed.) *Using program theory in evaluation* [Využití programové teorie při hodnocení]. *New Directions for Program Evaluation* [Nové směry v evaluaci programů], č. 33 (s. 5–18). San Francisco: Jossey-Bass.
- Blaikie, N. (2009). *Designing social research* [Příprava sociálních výzkumů]. Cambridge: Polity Press.
- Braithwaite, J. (1989). *Crime, shame and reintegration* [Kriminalita, zahanbení a reintegrace]. Cambridge: Cambridge University Press.
- Campbell, D. T. (1979). Assessing the impact of planned social change [Posuzování dopadů plánovaných sociálních změn]. *Evaluation and Program Planning*, 2, 67–90.
- Campbell, D. T., a Stanley, J. C. (1966). *Experimental and quasi-experimental designs for research* [Experimentální a kvaziexperimentální podoby výzkumu]. Chicago: Rand McNally.
- Chen, H.-T. (1990). *Theory-driven evaluations* [Evaluace opřené o teorii]. Newbury Park: Sage.
- Chen, H.-T. (2005). *Practical program evaluation: Assessing and improving planning, implementation, and effectiveness* [Praktické vyhodnocování programů: posuzování a zlepšování plánování, realizace a efektivity]. Thousand Oaks: Sage.
- Christie, C. A. (2003). What guides evaluation practice? A study of how evaluation practice maps onto evaluation theory [Čím se řídí evaluační praxe? Výzkum promítání evaluační praxe do evaluační teorie]. In C. A. Christie (ed.), *The practice-theory relationship in evaluation* [Vztah praxe a teorie v oblasti hodnocení] (s. 7-36). *New directions for evaluation* [Nové směry v oblasti hodnocení], č. 97, San Francisco: Jossey-Bass.
- Connell, J., Kubish, A., Schorr, L., a Weiss, C. (1995). *New approaches to evaluating community initiatives: Concepts, methods, and contexts* [Nové přístupy k hodnocení komunitních iniciativ: koncepty, metody a kontexty]. Washington, D. C.: Aspen Institute.
- Cook, T. D., a Campbell, D. T. (1979). *Quasi-experimentation: Design and analysis issues for field settings* [Kvaziexperimentální postupy: problematika tvorby a analýzy pro terénní práci]. Boston: Houghton Mifflin.
- Donaldson, S. I. (2007). *Program theory-driven evaluation science: Strategies and applications* [Obor programových evaluací založených na teorii: strategie a aplikace]. Mahwah: Erlbaum.
- Donaldson, S. I. a Lipsey, M. (2006). Roles for theory in contemporary evaluation practice: developing practical knowledge [Jaké role může mít teorie v současné evaluační praxi: rozvoj praktického

- poznání]. In I. Shaw, J. Greene a M. Mark (eds.), *The Sage handbook of evaluation* [Příručka hodnocení nakladatelství Sage] (s. 56-75). Thousand Oaks: Sage.
- Elster, J. (2007). *Explaining social behaviour: More nuts and bolts for the social sciences* [Objasňování sociálního chování: další nástroje pro sociální vědy]. Cambridge: Cambridge University Press.
- Farnsworth, W. (2007). *The legal analyst: A toolkit for thinking about the law* [Právní analytik: nástroje pro uvažování o právu]. Chicago: University of Chicago Press.
- Farrington, D. P. (2003). Methodological quality standards for evaluation research [Metodologické standardy kvality pro evaluační výzkum]. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 587(1), 49–68.
- Festinger, L. (1954). A theory of social comparison processes [Teorie procesů sociálního srovnávání], *Human Relations*, 7, 117–140.
- Fetterman, D. M. (1996). Empowerment evaluation: An introduction to theory and practice [Uschopňující evaluace: úvod do teorie a praxe]. In D. M. Fetterman, S. J. Kalfarian a A. Wandersman (eds.), *Empowerment evaluation: Knowledge and tools for self-assessment & accountability* [Uschopňující evaluace: poznatky a nástroje pro sebehodnocení a zodpovědnost] (s. 3-46). Thousand Oaks: Sage.
- Finckenauer, J. O. (1982). *Scared straight and the panacea phenomenon* [Programy typu Scared straight a fenomén všeléku]. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Greater Egypt Regional Planning and Development Commission (1979). *Menard Correctional Center: Juvenile tours impact study* [Věznice Menard: výzkum dopadu návštěv mladistvých]. Carbondale: Author.
- Guba, E. G., a Lincoln, Y. S. (1981). *Effective evaluation* [Efektivní evaluace]. San Francisco: Jossey-Bass.
- Guba, E. G., a Lincoln, Y. S. (1989). *Fourth generation evaluation* [Evaluace čtvrté generace]. Newbury Park: Sage.
- Hope, T. (2004). Pretend it works: evidence and governance in the evaluation of the Reducing Burglary Initiative [Předstírejte, že to funguje: důkazy a řízení v evaluaci Programu omezování vloupání]. *Criminology and Criminal Justice*, 4(3), 287–308.
- Israel, M. (2000). The commercialisation of university-based criminological research in Australia [Komericializace univerzitního kriminologického výzkumu v Austrálii]. *Australian and New Zealand Journal of Criminology* 33(1), 1–20.
- Kaplan, A. (1964). *The conduct of inquiry: Methodology for behavioural science* [Jak vést zkoumání: metodologie pro behaviorální vědy]. San Francisco: Chandler Publishing Company.
- Leeuw, F. L. (2003). Reconstructing program theories: methods available and problems to be solved [Rekonstrukce programových teorií: dostupné metody a problémy k řešení]. *American Journal of Evaluation*, 24(1), 5–20.
- Lipsey, M. (1993). Theory as method: small theories of treatments [Teorie jako metoda: malé teorie zákroků]. In L. B. Sechrest a A. G. Scott (eds.) *Understanding causes and generalizing about them* [Jak rozumět příčinám a zevšeobecňovat je], *New Directions for Program Evaluation* [Nové směry v evaluaci programů], č. 57 (s. 5–38), San Francisco: Jossey-Bass.
- Mark, M. M., Henry, G. T., a Julnes, G. (2000). *Evaluation: An integrated framework for understanding, guiding, and improving policies and programs* [Evaluace: integrovaný rámec pro analýzu, řízení a zlepšování strategií a programů]. San Francisco: Jossey-Bass.
- Martin, M., a McIntyre, L. C. (eds.) (1994). *Readings in the philosophy of social science* [Vybrané texty z filozofie sociálních věd]. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Martinson, R. (1974). What works? Questions and answers about prison reform [Co funguje? Otázky a odpovědi o reformě vězeňství], *The Public Interest*, 10, 22–52.
- Mathison, S. (ed.). (2005). *Encyclopedia of evaluation* [Encyklopedie evaluace]. Thousand Oaks: Sage.

- McCord, J. (2003). Cures that harm: Unanticipated outcomes of crime prevention programs [Léky, které škodí: nepředvídané následky programů prevence kriminality]. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 587(1), 16–30.
- McGuire, J. (2006). General offending behaviour programmes: Concept, theory, and practice [Obecné programy zaměřené na chování pachatelů: koncept, teorie a praxe]. In C. R. Hollin a E. J. Palmer (eds.), *Offending behaviour programmes: Development, application, and controversies* [Programy zaměřené na chování pachatelů: vývoj, využití a kontroverze] (s. 69–111). Chichester: Wiley.
- Merton, R. K. (1967). *On theoretical sociology: Five essays, old and new* [O teoretické sociologii: pět esejů, starých i nových]. New York: Free Press.
- Merton, R. K. (1968). *Social theory and social structure* [Sociální teorie a sociální struktura], 3. vyd. New York: Free Press.
- Olson, M. (1971). *The logic of collective action: Public goods and the theory of groups* [Logika kolektivní činnosti: veřejné statky a teorie skupin]. Harvard: Harvard University Press.
- Pawson, R. (2000). Middle-range realism [Realismus středního rozsahu]. *Archives Européennes de Sociologie*, 41(2), 283–325.
- Pawson, R. (2006). *Evidence-based policy: A realist perspective* [Programy založené na důkazech: realistický pohled]. Londýn: Sage Publications.
- Pawson, R. (2010). Middle range theory and program theory evaluation: From provenance to practice [Teorie středního rozsahu a teorie hodnocení programů: od vzniku k praxi]. In J. Vaessen a F. L. Leeuw (eds.) *Mind the gap: Perspectives on policy evaluation and the social sciences* [Pozor na mezeru: pohledy na vyhodnocování strategií a sociální vědy]. *Comparative Policy Evaluation* [Srovnávací vyhodnocování strategií], sv. 16 (s. 171–203). Londýn: Transaction Publishers.
- Pawson, R. a Tilley, N. (1994). What works in evaluation research? [Co funguje v evaluačním výzkumu?] *British Journal of Criminology*, 34(3), 291–306.
- Petrosino, A., Turpin-Petrosino, C., a Buehler, J. (2003). “Scared Straight” and other juvenile awareness programs for preventing juvenile delinquency: A systematic review of the randomized experimental evidence [„Scared Straight“ a další programy informování mladistvých s cílem prevence kriminality mladistvých: systematická analýza výsledků randomizovaných pokusů]. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 589(1), 41–62.
- Raynor, P. (2004). The probation service “pathfinders”: Finding the path and losing the way? [„Hledači cest“ v probační službě: hledá se cesta, a přitom se ztratí směr?]. *Criminal Justice*, 4(3), 309–325.
- Rogers, P. J., Hacsí, T. A., Petrosino, A., a Huebner, T. A. (eds.) (2000). Program theory in evaluation: Challenges and opportunities [Programová teorie při hodnocení: výzvy a příležitosti]. *New Directions for Evaluation* [Nové směry v oblasti hodnocení], č. 87. San Francisco: Jossey-Bass.
- Rossi, P. H., Lipsey, M. W. a Freeman, H. E. (2004). *Evaluation: A systematic approach* [Hodnocení: systematický přístup], 7. vyd. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Scriven, M. (1967). The methodology of evaluation [Evaluační metodologie]. In R. Tyler, R. Gagne a M. Scriven (eds.), *Perspectives of curriculum evaluation* [Pohledy na vyhodnocování kurikul] (s. 39–83). Chicago: Rand-McNally.
- Shadish, W. R. (1998). Evaluation theory is who we are [Evaluační teorie je to, čím jsme]. *American Journal of Evaluation*, 19(1), 1–19.
- Shadish, W. R., Cook, T. D., a Leviton, L.C. (1991). *Foundations of program evaluation: Theories of practice* [Základy vyhodnocování programů: různé teorie praxe]. Newbury Park: Sage.
- Shadish, W. R., a Epstein, R. (1987). Patterns of program evaluation practice among members of the Evaluation Research Society and Evaluation Network [Podoby praxe vyhodnocování programů u členů Společnosti pro výzkum evaluací a Evaluační sítě]. *Evaluation Review*, 11(5), 555–590.
- Smith, N. L. (1990). Using path analysis to develop and evaluate program theory and impact [Využití pěšinkové analýzy pro vývoj a hodnocení teorie a dopadu programů]. In L. Bickman (ed.)



- Using program theory in evaluation* [Využití programové teorie při hodnocení]. *New Directions for Program Evaluation* [Nové směry v evaluacích programů ], č. 33 (s. 53–57): San Francisco: Jossey-Bass.
- Smith, N. L. (1993). Improving evaluation theory through the empirical study of evaluation practice [Zlepšování evaluační teorie empirickým výzkumem evaluační praxe]. *Evaluation Practice*, 14(3), 237–242.
- Stake, R. E. (1983). Program evaluation, particularly responsive evaluation [Evaluace programů, především responzivní evaluace]. In G. F. Madaus, M. Scriven a D. L. Stufflebeam (eds.), *Evaluation models* [Modely evaluace] (s. 287–310). Boston: Kluwer-Nijhoff.
- Stufflebeam, D. L., a Shinkfield, A. J. (2007). *Evaluation theory, models, & applications* [Teorie, modely a využití hodnocení]. San Francisco: Jossey-Bass.
- Suchman, E. (1967). *Evaluative research: Principles and practice in public service and social programs* [Evaluační výzkum: principy a praxe ve veřejné správě a sociálních programech]. New York: Russell Sage Foundation.
- Tilley, N. (1993). *Understanding car parks, crime and CCTV: Evaluation lessons from Safer Cities* [Jak porozumět parkovištím, kriminalitě a CCTV: evaluační poučení z programu Safer Cities]. Crime Prevention Unit Paper 42, Londýn: Home Office.
- Travers, M. (2005). Evaluation research and criminal justice: Beyond a political critique [Evaluační výzkum a trestní soudnictví: jak překonat politickou kritiku]. *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, 38(1), 39–58.
- Trochim, W. M. K. (1989). Outcome pattern matching and program theory [Srovnávání vzorců výsledků a programová teorie]. *Evaluation and Program Planning*, 12, 355–366.
- Walters, R. (2003). *Deviant knowledge: Criminology, politics and policy* [Pokřivené poznání: kriminologie, politika a strategie]. Devon: Willan Publishing.
- Weatherburn, D. (2004). *Law and order in Australia: Rhetoric and reality* [Zákon a pořádek v Austrálii: rétorika a skutečnost]. Annandale: Federation Press.
- Weatherburn, D. (2005). Critical criminology and its discontents: A response to Travers' critique of criminal justice evaluation [Kritická kriminologie a její odpůrci: odpověď na Traversovu kritiku vyhodnocování v trestním soudnictví]. *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, 38(3), 416–420.
- Weiss, C. H. (1972). *Evaluation* [Vyhodnocování]. Upper Saddle River: Prentice Hall.
- Weiss, C. H. (1997). Theory-based evaluation: past, present, and future [Hodnocení opřené o teorii: minulost, přítomnost a budoucnost]. *New directions for evaluation* [Nové směry v oblasti evaluaci], č. 76, San Francisco: Jossey-Bass.
- White, R. (2001). Criminology for sale: Institutional change and intellectual field [Kriminologie na prodej: institucionální změny a intelektuální pole]. *Current Issues in Criminal Justice*, 13(2), 127–142.
- Wholey, J. S. (1979). *Evaluation: promise and performance* [Vyhodnocování: přísliby a fungování]. Washington, D.C.: Urban Institute.
- Wholey, J. S. (1983) *Evaluation and effective public management* [Vyhodnocování a efektivní veřejná správa]. Boston: Little, Brown.
- Wholey, J. S. (1987). Evaluability assessment: Developing program theory [Posouzení vyhodnitelnosti: tvorba programové teorie]. In L. Bickman (ed.) *Using program theory in evaluation* [Využití programové teorie při evaluacích] (s. 77-92): *New directions for program evaluation* [Nové směry v evaluacích programů], č. 33, San Francisco: Jossey-Bass.
- Wholey, J. S. (2001). Managing for results: roles for evaluators in a new management era [Řízení výsledků: role hodnotitelů v nové éře řízení]. *American Journal of Evaluation*, 22(3), 343–347.

# **Nový pohled na strach z kriminality – analýza strategií snižování strachu**

*Michael Benes*

## Úvod

Zájem o strach z kriminality vzešel z výsledků rozsáhlých výzkumů viktimizace, jako byl například Britský výzkum kriminality, Národní výzkum kriminality a Australský národní výzkum obětí kriminality. Tyto výzkumy ukázaly, že dopad trestné činnosti se neomezuje jen na ty, kdo byli přímo jejími oběťmi, a ovlivňuje lidi i nepřímo působením strachu (Maxfield, 1984).

Tyto reakce lidí na hrozbu či chronické obavy z možné viktimizace představují „důsledek kriminality“, jenž je méně přímý a nejasnější než tradičně chápaná zkušenost s viktimizací. Tento důsledek kriminality je abstraktnější a hůře uchopitelný než přímé formy viktimizace zasazené do času a prostoru (Fattah, 1992: 18).

Třebaže strach z kriminality úzce souvisí s mírou trestné činnosti a obvykle s jejím nárůstem stoupá, může existovat i samostatně a nelze ho pokládat za pouhou funkci míry trestné činnosti. Zatímco strach z kriminality vyjádřený některými jedinci či skupinami je podložený, jiní jsou ohroženi méně, než jim třeba připadá, nicméně jejich strach není o nic méně skutečný (Grabosky, 1995).

Od 80. let 20. století se na problematiku strachu z kriminality zaměřuje stále více výzkumů. Badatelé již ukázali, že strach existuje nezávisle na zkušenosti viktimizace (Skogan a Maxfield, 1981) a že vzorce viktimizace obvykle neodpovídají míře strachu z kriminality (Jackson, 2008; Mugford, 1984). Výzkumy doložily korelaci mezi pohlavím, věkem a socioekonomickým statutem (Baumer, 1978; Braithwaite, Biles a Whitrod, 1979; Garofalo, 1979; Braungart, Braungart a Hoyer, 1980; Toseland, 1982; Dijk, Mayhew a Killias, 1989; Box, Hale a Andrews, 1988; Gray a O'Connor, 1990; O'Malley, 1991; Kelley, 1992; Carcach et al., 1995; Grabosky, 1995; Gray, Jackson a Farrall, 2008) a ukázaly také, jak je strach z kriminality ovlivněn fyzickými a sociálními charakteristikami dané městské čtvrti (Baumer, 1978; Lewis a Maxfield, 1980; Lavrakas, 1982; Wilson a Kelling, 1982; Lewis a Salem, 1986; Hale, Pack a Salked, 1994; Carcach et al., 1995; Ristanovic, 1995) a mediálním obrazem kriminality (Jaehnig, Weaver a Fico, 1981; Heath, 1984; Winkel a Vrij, 1990; Dickinson a Williams, 1993).

Kvůli tomuto rostoucímu počtu výzkumů se strach z kriminality začal jevit jako oblast, jíž je potřeba věnovat politickou pozornost. Převládá názor, že státní orgány sice patrně nemohou kriminalitu úplně vymýtit, avšak mohou přispět k jejímu snížení a tím, že se budou věnovat problému strachu z kriminality, mohou převzít zodpovědnost za zajišťování sociální soudržnosti a integrace a za zlepšování kvality života (Grabosky, 1995).

Hlavním cílem této studie je upozornit na skutečnost, že strach z kriminality je zapotřebí zkoumat a interpretovat obezřetně. Jeho identifikace, koreláty a příčiny závisejí na řadě nezávislých proměnných, z nichž nejvýznamnější je subjektivní interpretace vnímaného rizika. Jelikož však studie věnované strachu z kriminality ve svých analýzách či teoretických modelech ne vždy zohledňují důležitost vnímaného rizika, budeme tvrdit, že jejich závěry nelze vždy pokládat za legitimní.

Tato studie se dělí na čtyři části. Úvodní rozbor se věnuje analýze toho, co vlastně označujeme výrazem „strach z kriminality“, a skutečnosti, že zde existují pojmové nejasnosti. Vymezíme rozdíly mezi strachem z kriminality, vnímaným rizikem, znepokojením nad kriminalitou a konkrétním a beztvarym strachem. V souvislosti s těmito rozdíly rozebereme také nedostatky dosavadních výzkumných metodologií.

V druhé části nastíníme hlavní výzkumné metodologie, které využívají studie věnované strachu z kriminality. Jsou jimi identifikace korelátů strachu, tvorba vysvětlujících modelů a techniky kvantitativního průzkumu. Probereme nedostatečnost takovýchto metodologií coby cest k rozvoji poznání příčin strachu. Rozbor příčin strachu se soustředí na devět běžných sociodemografických faktorů, které výzkumy identifikovaly. Příslušné studie kriticky zhodnotíme v souvislosti se skutečností, že nevzaly v potaz vnímané riziko coby významnou proměnnou. Třetí část se zaměří



na důsledky strachu z kriminality a na otázku, zda se jedná o natolik závažný sociální problém, jak se doposud předpokládalo.

Čtvrtá část nebude hodnotit strategie snižování strachu, ale spíše analyzovat různé problémy, které se při jeho omezování nezohledňují, a přitom by se na ně strategie možná měly zaměřovat. To se týká zvláště přehlížení alternativních faktorů, které dosavadní výzkumy nebraly v potaz. Zdůrazníme význam subjektivních interpretací i to, jak souvisejí se snižováním strachu.

Dospějeme k závěru, že strach z kriminality není jev, který by se snadno měřil, a že je značně obtížné ho měřit průzkumnými či experimentálními metodami. Víra, že takovýto subjektivní a všudypřítomný jev lze měřit metodami sociálních průzkumů, je problematická. Uvedeme také, že následky strachu jsou sice reálné, nicméně lépe jim porozumíme, když analyzujeme podmínky jejich vzniku. A studii uzavřeme konstatováním, že strategie snižování strachu jsou sice vítané, avšak musí zajistit nejen to, že si lidé připadají v bezpečí, ale že v bezpečí skutečně jsou.

## Historicky definovat strach z kriminality

Než přesně změříme strach z kriminality, musíme ho nejprve umět pojmově definovat. Ačkoliv to zní jako samozřejmost, značná část výzkumů „strachu z kriminality“ nevykazuje snahu o přesné vymezení pojmu (Ferraro a LaGrange, 1987).

Nedostatečná pozornost se věnuje rozdílům mezi vnímáním celkového rizika či ohrožení, emocionálním obavám kvůli očekávání možné kriminální viktimizace a znepokojením nad kriminalitou coby politickým problémem. Jelikož pojem „strach z kriminality“ odkazuje na celou řadu subjektivních a emocionálních hodnocení a typů chování, je důležité tyto rozdíly činit (Furstenburg, 1979; Ferraro a LaGrange, 1987; LaGrange a Ferraro, 1989; Ferraro, 1995).

Strach z kriminality se týká emocionální reakce (strach či úzkost) na kriminalitu nebo na symboly, které si daná osoba s kriminalitou spojuje (Ferraro a LaGrange, 1987/92; Ferraro, 1995). Tuto definici volíme proto, že rozlišuje mezi vnímaným rizikem coby subjektivní kognitivní reakcí a strachem, tedy emocionální reakcí. Aby lidé zareagovali strachem, je nezbytné, aby v dané situaci viděli přinejmenším potenciální nebezpečí, ať už skutečné, nebo imaginární (Ferraro, 1995).

Je důležité brát v potaz skutečnost, že strach z kriminality ovlivňují subjektivní interpretace různých zkušeností a podmínek. Člověk si nikdy nemůže být jistý rizikem kriminální viktimizace, jelikož může pouze sbírat relevantní informace a možné riziko posoudit. Proto význam, který přisuzujeme kriminalitě a známkám kriminality, ovlivní subjektivní interpretaci vnímaného rizika i související emocionální reakci – strach. Interpretace rizika i možné reakce na ni (strach) vždy probíhají v řadě kontextů naplněných subjektivně vytvářenými významy (Ferraro a LaGrange, 1987; LaGrange a Ferraro, 1992; Ferraro, 1995).

Ačkoliv rozlišovat mezi vnímaným rizikem a strachem z kriminality je logické, řada studií o strachu z kriminality se o to nepokouší. Tuto skutečnost ostře kritizovalo mnoho autorů (Yin, 1980; Warr, 1985; Ferraro a LaGrange, 1987; LaGrange a Ferraro, 1989; Ferraro, 1995; a Jackson, 2008). Podstata jejich kritiky tkívá v tom, že někteří badatelé pojem „strach z kriminality“ nedefinují explicitně, ale jen implicitně jako pravděpodobnost viktimizace, a mísí tak strach z kriminality s vnímaným rizikem a emocionální reakcí (strachem).

Tato kritika míří na studie, které kladou respondentům otázky: „Jak bezpečné vám připadá jít vaší čtvrtí za tmy sám/sama?“ Anebo: „Je ve vaší čtvrti nějaké místo, kde se bojíte chodit sám/sama?“ Příklady takovýchto studií jsou Clemente a Kleiman (1976/77); Braithwaite, Biles a Whitrod (1979); Garofalo (1979); Braungart, Braungart a Hoyer (1980); Clarke a Lewis (1982); Baumer (1985); van Dijk, Mayhew a Killias (1989); Kelley (1992); Carcach et al. (1995); a Simon (2007).

Tyto izolované indikátory se běžně používají pro měření strachu z kriminality, jejich užívání však má závažné nedostatky. Především takové otázky neodkazují na kriminalitu přímo, ale jen

nepřímo; izolované indikátory jsou navíc náchylnější k chybám než indikátory vícečetné; a izolované indikátory nespécifikují, jakého typu trestné činnosti by se respondenti měli bát. To je obzvláště důležité, jelikož kriminalita zahrnuje široké spektrum činností. Míra ohrožení kriminalitou se proto liší podle životního stylu jednotlivých lidí (Yin, 1980; Warr, 1984; LaGrange a Ferraro, 1989; Ferraro, 1995; Stafford at al., 2007).

Studie využívající izolované indikátory také přehlížejí dopad běžných činností lidí (Cohen and Felson, 1979) na jejich vnímání rizika a strachu. Může se proto stát, že po lidech žádají, aby posoudili situace ležící mimo jejich běžnou zkušenost. Předpokládají také, že lidé svůj strach měří objektivně, a přehlížejí tak dopad důležitých subjektivních interpretací.

Podívejme se třeba na následující otázku, která se běžně využívá ve studiích o strachu z kriminality, a převzali jsme ji z Mezinárodního průzkumu kriminality: „Jak bezpečné by vám připadalo jít vaší čtvrtí v noci sám/sama?“ Tím, přesněji řečeno, žádáme respondenta, aby změřil, jaké je riziko toho, kdyby procházel svojí čtvrtí sám. Tyto izolované indikátory žádají lidi, aby odhadli riziko viktimizace, a ne „nakolik se bojí“ viktimizace (LaGrange a Ferraro, 1989). Tím neměříme emocionální reakci na kriminalitu, ale spíše posouzení pravděpodobnosti kriminální viktimizace daného jedince (Ferraro a LaGrange, 1987).

Při přesnějším měření bychom se ptali respondentů, *jak moc se v běžném životě bojí*, že se stanou obětí kriminality, a to s výčtem typů deliktů, a poté bychom je požádali, aby odhadli, nakolik jim hrozí, že budou proti nim v nadcházejícím roce spáchány trestné činy – opět s jejich výčtem. Takovéto otázky rozlišují mezi strachem (jak moc se bojíte) a vnímaným rizikem (odhad viktimizace) a umožňují rozpoznat spojitost mezi vnímaným rizikem a strachem z kriminality (Warr, 1984; Ferraro a LaGrange, 1987; LaGrange a Ferraro, 1989; Ferraro, 1995).

Jelikož strach z kriminality zahrnuje emocionální a někdy i fyziologickou reakci na vnímané nebezpečí, je značně obtížné měřit *strach* metodou sběru dat při rozhovoru nebo experimentálním výzkumem. Sbírat experimentální data o zážitcích strachu navíc není etické, a pocházejí-li z „laboratorních simulací“, mají patrně jen omezenou platnost. Dokonce i nejlepší výzkumná měření strachu z kriminality nejsou čirými odrazy emocionálních zážitků; jsou spíše výrazy strachu, jež si daná osoba představuje nebo předvídá.

Emocionální prožitek strachu se během výzkumného sběru dat nemusí vynořit, pokud se ptáme na hrozbu vloupání do respondentova domu nebo na situaci, kdy jde sám po své čtvrti, avšak projevil by se, pokud by na něj maskovaní lupiči u něj doma mířili pistolí. Jelikož většina lidí mnoha kriminálním situacím nikdy nečelí, je nesmírně obtížné nashromáždit skutečné reakce na kriminalitu v podobě strachu. Jelikož sociálněvědní výzkumné metody jsou v čase i prostoru vzdálené od samotných událostí vytvářejících strach, jsou to vlastně výrazy fantazijního přehrávání kriminálních událostí nebo předjímané prožitky strachu (Ferraro, 1995: 25,149).

Jelikož u strachu z kriminality neexistuje žádná ideální výzkumná metoda, která by se u respondentů dala využít pro všechny typy viktimizace, očekávali bychom, že měření budou zdůrazňovat emocionální reakci na danou zkušenost viktimizace, a ne odhad vnímaného rizika. K tomu by samozřejmě patřila snaha, aby měřítka strachu a vnímaného rizika byla vzájemně zaměnitelná (Ferraro, 1995).

Dále je potřeba odlišit znepokojení nad kriminalitou, jež se týká odhadu závažnosti problému kriminality coby veřejné otázky, a strachu z kriminality, jež se týká emocionálních reakcí. Někteří autoři uvádějí, že znepokojení nad kriminalitou coby sociálním problémem nemusí nutně zahrnovat strach, jelikož vnímané riziko je nízké (Furstenburg, 1971; Lohman, 1983; Gray a O'Connor, 1990; Ferraro, 1995).

Furstenburg (1971) zjistil, že obyvatelé oblastí s nízkou mírou kriminality se kriminality bojí více než obyvatelé oblastí s vysokou mírou kriminality. Při precizněji provedeném výzkumu se však zjistilo, že jsou ve skutečnosti více znepokojeni kriminalitou. Gray a O'Connor (1990) ve své studii

věnované vnímání kriminality ve venkovských oblastech rozlišili strach a znepokojení. Znepokojení měřili tak, že se respondentů ptali, jak jsou lidé v jejich oblasti znepokojení kriminalitou a jak závažný problém to podle nich je. Strach z kriminality se měřil postojovými indikátory: respondenti měli uvést, jak vnímají pravděpodobnost vlastní viktimizace v nadcházejících dvanácti měsících, a odpovídali na otázky o bezpečnosti jednotlivců v různých situacích. Výsledky studie ukázaly, že znepokojení a strach jsou na sobě navzájem nezávislé.

Lze také rozlišit mezi „beztvarým strachem“ a „konkrétním strachem“ (Keen, 1992: 216). Zjistilo se, že člověk se může bát určitých typů trestných činů, jiných však ne (Kelly, 1992). Beztvarý strach označuje obecný pocit úzkosti z toho, že okolní prostředí není zcela bezpečné, zatímco konkrétní strach označuje specifickou emocionální reakci na určité typy trestné činnosti (Figgie, 1980; Gray, 2008).

Z této analýzy vyplývá, že je důležité rozlišovat mezi emocionálními a kognitivními reakcemi na kriminalitu. Kognitivně může někdo vnímat riziko vlastní viktimizace jako vysoké a objektivní riziko může být závažné, daný člověk se však nemusí bát o nic víc a o nic méně. To znamená, že u něj nenastane žádná emocionální reakce, která by způsobila změny jeho každodenních činností či nejbližšího okolí, a neobjevují se u něj ani pocity děsu, úzkosti či stresu (Ferraro, 1995).

Při definování a měření strachu z kriminality je důležité vyhnout se pojmovým nejasnostem a zmatkům. Zdá se, že studie věnované strachu z kriminality při zkoumání rozličných dopadů kriminální viktimizace na obyvatelstvo nerozlišují mezi dopadem kognitivních soudů (vnímané riziko), hodnotami (znepokojení nad kriminalitou) a afektivními emocionálními reakcemi (strach z kriminality). Výsledky výzkumů strachu z kriminality i související vysvětlení strachu je proto potřeba brát s jistou rezervou.

## **Interpretace strachu z kriminality**

Výzkum strachu z kriminality využívá dvou hlavních metod. Jednou je pokus objevit obecné sociodemografické koreláty strachu, např. věk, pohlaví, rasa, neslušné chování (ten se obvykle uplatňuje v rozsáhlých výzkumech viktimizace), druhou pak vytváření modelů strachu, které zdůrazňují specifické příčiny včetně rysů lokality, fyzických a sociálních demografických charakteristik, komunitních sítí a mediálního obrazu kriminality, např. Clemente a Kleiman (1977), Lewis a Maxfield (1980), Liska et al. (1982), Taylor a Hale (1986).

Řada těchto výzkumů se zaměřuje na snahu vymezit určité sociální kategorie a jejich dopad na strach z kriminality. Vymezení strachu ve spojitosti s určitými sociálními kategoriemi může pomoci poskytnout informace o distribuci strachu a identifikaci ohrožených skupin.

Příliš však nerozšiřuje naše celkové poznání o tom, proč se lidé bojí a co jejich strach způsobuje. Korelační studie sice spojují strach s určitou demografickou proměnnou, avšak nutně nepoukazují na původ strachu (Ferraro a LaGrange, 1987; LaGrange a Ferraro, 1989; Ferraro, 1995; Gray, 2008).

Experimentální modely založené na strachu z kriminality sice vytvářejí teoretický rámec strachu, obvykle však nezahrnují význam nezávislých proměnných, jako je vnímané riziko. Jejich přehlížení subjektivních interpretací snižuje jejich schopnost přesvědčivě vysvětlit, proč se lidé bojí (Ferraro 1995).

Tyto dvě výzkumné metody se opírají téměř výhradně o kvantitativní techniky spojené s využíváním výzkumů vzorků založených na odpovědích na izolované indikátory strachu, jako je například pocit bezpečí, když jde člověk sám nebo v noci; kvůli tomu se strach z kriminality začal chápat jako konkrétní atribut jednotlivců, a ne jako subjektivní a problematická sociální konstrukce. Poměrně málo pozornosti se věnuje procesuálním otázkám, tj. tomu, jak se strach z kriminality mění a vyvíjí. Tento nedostatek vyplývá z využití výzkumné metody průřezového šetření, jež badatelům nedovoluje odhalit subjektivní a dynamický charakter strachu (Fattah a Sacco, 1989; Hale, 1996).

S ohledem na tyto skutečnosti budeme analyzovat studie věnované strachu z kriminality a pokusíme se vysvětlit, proč a jak se lidé bojí.

- **Strach a viktimizace**

Všeobecně se uznává skutečnost, že ti, kdo se dříve stali oběťmi trestné činnosti, vykazují vysokou míru strachu (Skogan, 1988; Garofalo, 1979). Mawby a Gill (1987) zjistili, že strach z kriminality je nejčastější emocionální reakcí bývalých obětí. Kury (1994), jenž analyzoval Mezinárodní výzkum kriminality z roku 1989, také zjistil, že oběti mají sklon se po setmění vyhýbat jistým místům častěji než jiní a vyjadřují silné pocity ohrožení.

Všeobecně se má za to, že existuje korelace mezi strachem a objektivním rizikem. Avšak geografická distribuce strachu z kriminality mezi různými lokalitami se nedá jednoduše vysvětlit přímou viktimizací ani rozdíly v míře či riziku viktimizace.

Skogan a Maxfield (1981) ve své studii o třech amerických městech zdůrazňují, že ačkoliv míra kriminality může vysvětlit strach z kriminality mezi přímými oběťmi, existuje značný nesoulad mezi distribucí strachu a rizikem viktimizace (Skogan a Maxfield, 1981; Skogan, 1988). Tento závěr podporují i studie, z nichž vyplývá, že distribuce strachu v dané oblasti nemusí nutně odrážet rozdíly ve skutečné míře kriminality v jednotlivých lokalitách (Ito, 1993) – že obyvatelé oblastí s vysokou mírou kriminality nevykazují nutně vyšší míru strachu než obyvatelé oblastí s nízkou mírou kriminality (Lewis a Maxfield, 1980) a že počet těch, kdo se bojí kriminality, je vyšší než počet viktimizovaných (Van Dijk, Mayhew a Killias, 1989; Ito, 1993; Miller, 2007). Výzkumy také odhalily takzvaný „paradox viktimizace a strachu“, jenž vyjadřuje, že těm, kdo vykazují zvýšenou míru strachu, což jsou například staří lidé a ženy, ve skutečnosti viktimizace hrozí méně (Lindquist a Duke, 1982).

Je nepatřičné ignorovat dopad kriminality na strach z kriminality, jelikož ti, kdo žijí v oblastech s vysokou mírou kriminality, projevují větší strach (Yin, 1980; Ristanovic, 1995). Kriminalita ovšem může fungovat jako kontextuální proměnná (Baumer, 1978: 257) při vzniku strachu: má vliv na to, jak daná osoba interpretuje své ohrožení, což může mít dopad na její strach z kriminality (Ferraro, 1995; Miller, 2007).

Whitrod (1982) uvádí, že strach z kriminality se nemusí nutně vztahovat ke skutečným vzorcům viktimizace, ale spíše ke vnímání zranitelnosti opřenému o subjektivní posouzení osobního ohrožení. Whitrod zmiňuje důležitost subjektivní interpretace rizika viktimizace (vnímaného rizika) coby významné příčiny lidského strachu.

Výše zmíněné studie (tj. Lindquist a Duke, 1982; Skogan, 1988; Van Dijk, Mayhew a Killias, 1989; Ito, 1993) sice identifikují korelaci, ale nevysvětlují, proč ti, jejichž objektivní riziko viktimizace je nízké, se ve skutečnosti docela bojí a proč oblasti s nízkou kriminalitou mohou vykazovat vysokou úroveň strachu (Young, 1988; Ferraro, 1995).

Tyto studie také tvrdí, že lidé měří své objektivní ohrožení nepřesně. Tuto skutečnost ovšem zpochybňuje řada studií (Yin, 1980; Warr, 1984; Jones, MacLean a Young, 1986; Ferraro a LaGrange, 1987/92; LaGrange a Ferraro, 1989; Crawford et al., 1990; Pain, 1995; a Ristanovic, 1995), jež uvádějí, že lidé své skutečné ohrožení předvídají poměrně přesně. K tomuto závěru dospěly díky tomu, že do posuzování strachu zahrnuly i vnímané riziko a spojily ho s oficiální mírou viktimizace.

Vztah mezi viktimizací a strachem nelze pokládat za samozřejmý. Skogan (1986) uvádí, že strach z kriminality se příliš neopírá o zkušenosti a není úzce spjat s tím, nakolik je daná osoba ohrožena případným útokem (Skogan, 1986: 171). Míra kriminality sice vysvětluje strach z kriminality u přímých obětí, neposkytuje však konzistentní vysvětlení zvýšených obav z trestné činnosti ve společnosti. Kriminalita je příliš výjimečná a nekonzistentní událost v životě lidí na to, aby mohla sloužit jako konzistentní a spolehlivý stimul strachu (Skogan, 1977; Lavrakas, 1982; Miller, 2007; Gray, 2008).

Tyto závěry jsou možná pravdivé, bylo by však nesprávné předpokládat, že míra strachu z kriminality u každé společenské skupiny je úměrná jejímu ohrožení a že existuje objektivní míra kriminality nezávislá na subjektivním hodnocení různých skupin napříč jednotlivými geografickými lokalitami i uvnitř nich (Young, 1988; Simon, 2007).

### • Pohlaví

Výzkumy strachu z kriminality pravidelně zjišťují silnou korelaci mezi tímto strachem a pohlavím. Téměř ve všech měřeních u různých věkových, vzdělanostních i zaměstnaneckých (socioekonomických) skupin vykazují ženy vyšší míru strachu než muži (Baumer, 1978; Braithwaite, Biles a Whitrod, 1979; Garofalo, 1979; Braungart, Braungart a Hoyer, 1980; Toseland, 1982; Mugford, 1984; Warr, 1984/85; Junger, 1987; Van Dijk, Mayhew a Killias, 1989; Jones, Maclean a Young, 1986; Box, Hale a Andrews, 1988; LaGrange a Ferraro, 1989; Gray a O'Connor, 1990; Valentine, 1990; O'Malley, 1991; Stanko, 1992; Goodey, 1994; Carcach et al., 1995; Grabosky, 1995; Ristanovic, 1995; Ferraro, 1995; Gabriel, 2003; Jackson, 2004).

Toto konzistentní zjištění podporují i australské výzkumy. O'Malley (1991) zjistil, že u žen je dvaapůlkrát pravděpodobnější než u mužů, že si budou připadat ohrožené, když jsou v noci samy doma nebo jdou svou čtvrtí. To dokládají i další studie (Kelley, 1992; Braithwaite, Biles a Whitrod, 1979).

Tyto studie sice využívají izolovaných indikátorů, ale jsou v souladu se studiemi, ve kterých se uplatňují validnější indikátory (např. LaGrange a Ferraro, 1989; Warr, 1984; a Ferraro, 1995). LaGrange a Ferraro (1989) dokládají, že bez ohledu na to, jak se strach z kriminality měří, ho ženy vykazují ve vyšší míře.

Třebaže výzkum strachu z kriminality u žen významně pokročil, velmi málo pozornosti se věnuje genderovým rozdílům a tomu, proč jsou tak velké (Ferraro 1995). Baumer podotýká, že „víme, kdo se bojí, ale jen velmi málo o tom, proč se bojí.“ (Baumer, 1978: 254)

Často se uvádí, že u žen se vyskytuje větší míra strachu navzdory skutečnosti, že viktimizací jsou více ohroženi muži (Grabosky, 1995: 8). Takovéto závěry a korelační studie ovšem neberou v potaz několik alternativních příčin. Přehlížejí skutečnost, že trestné činy páchané především na ženách, jako jsou sexuální napadení, znásilnění a domácí násilí, vyvolávají strach obzvláště často (Riger, Gordon a LeBailly, 1978; Warr, 1984/85; Junger, 1987; Stanko, 1992; Goodey, 1994).

Tato kritika je oprávněná, když si uvědomíme, že řada studií (např. Baunler, 1978; Braithwaite, Biles a Whitrod, 1979; Garofalo, 1979; Braungart, Braungart a Hoyer, 1980; Toseland, 1982; Van Dijk, Mayhew a Killias, 1989; O'Malley, 1991; Carcach et al., 1995) se opírá o tradiční otázky na strach z kriminality využívané v Mezinárodních výzkumech kriminality. Tedy ptají se, jak bezpečně lidem připadá chodit po své čtvrti osamocené po setmění. Kromě toho, že přesnost takovýchto izolovaných indikátorů při měření strachu už byla zpochybněna, se ptají jen na pocit bezpečí na ulici, a ne na řadě dalších míst včetně domova (Travis et al., 1995). Tento náhled rozvíjí Stanko (1992; 2011), jenž podotýká, že strach z kriminality vyjádřený ženami možná odráží jejich vnímané riziko zneužití rukou partnera či rodinného příslušníka doma či cizí osoby na veřejnosti.

Když vezmeme v potaz závažnost znásilnění v životě žen, můžeme v jejich strachu z kriminality vidět konkrétní strach, jenž představuje emocionální reakci na určitý trestný čin. Tato skutečnost možná zůstala stranou pozornosti kvůli setrvalému využívání izolovaných indikátorů ve výzkumu strachu z kriminality. Ferraro (1995) při snaze vysvětlit strach žen z kriminality dospěl k závěru, že ženy se bojí znásilnění více než kteréhokoli jiného trestného činu.

K podobným závěrům dospěl Warr, jenž tvrdí, že existují trestné činy vnímané jako provázané (Warr, 1984: 695), které si lidé spojují s jakoukoliv viktimizací. To vedlo k závěru, že trestný čin znásilnění funguje v životě žen jako „základní trestný čin“, tj. bezprostředně se spojuje s jinými formami trestné činnosti, a to kvůli vnímané hrozbě možných sexuálních spojitostí (1995). To

názorně ukazuje, jak důležité je vzít v potaz vnímané riziko různých druhů trestné činnosti, když uvažujeme o strachu z kriminality u kterékoliv sociální skupiny.

K dalším souvislostem patří vliv sexuální socializace do sociální role, jež ženám vštěpuje větší pocit sexuální zranitelnosti, strach a bezmoc v potenciálně nebezpečných situacích (Goodey, 1995). Tím se vytvářejí osobnostní rysy spojené se strachem, například velká úzkostnost a stres (Riger, Gordon a LeBailly, 1978; Garofalo, 1979; Goodey, 1994; Stanko, 2011). Vědomí obzvláštní sexuální zranitelnosti, jež ženy sdílejí, rovněž zajišťuje podřízenost a závislost na mužích coby ochráncích, čímž udržuje ženy více ve strachu a závislejší na společnosti (Braithwaite, Biles a Whitrod, 1979; Goodey, 1995; Sutton, 2005).

Vědomí obzvláštní sexuální zranitelnosti, jež ženy sdílejí, znamená, že se uchylují k preventivním strategiím, které jsou běžnou součástí života žen, coby ke způsobu uchování sexuální integrity (Stanko, 2011). Příznak znásilnění, jenž u žen ve veřejném i soukromém prostoru vzbuzuje nadměrné obavy, přispívá také k jejich strachu z kriminality (Riger, Gordon a LeBailly, 1978).

Warr (1984) ukázal, že ženy častěji posuzují potenciální viktimizaci jako závažnou, a proto se bojí více než muži i při objektivně stejně velkém ohrožení. Toto vnímání závažných následků se nejspíše zesílí jejich specifickými zkušenostmi a socializací do sexuální role (Riger, Gordon a LeBailly, 1978; Junger, 1987; Goodey, 1995; Sutton, 2005). Ženy se obvykle domnívají, že si hůře poradí s potenciálně nebezpečnými situacemi (Grabosky, 1995), a jsou ochotnější odhalit svůj pocit větší fyzické a sociální zranitelnosti (Clemente a Kleiman, 1977; Skogan a Maxfield, 1981). Také jejich fyzická odlišnost podle všeho přispívá k jejich vnímané míře zranitelnosti při obraně proti případnému útočníkovi (Riger, Gordon a LeBailly, 1978).

Zvážíme-li význam vnímaného riziko, přízraku znásilnění a socializace žen do sexuální role, můžeme lépe porozumět tomu, proč se ženy bojí. Porozumění těmto nezávislým proměnným nám umožní identifikovat způsoby, jak strach žen zmírňovat. Dosavadní studie sice odhalily, že se ženy bojí, ale příliš nám neporadily, proč a jak jejich strachu čelit.

- **Věk**

Ve výzkumech strachu z kriminality se má běžně za to, že se vzrůstajícím věkem narůstá i strach z kriminality (Clemente a Kleiman, 1976; Braithwaite, Biles a Whitrod, 1979; Hinderlang, Gottfredson a Garofalo, 1978).

Kupříkladu Clemente a Kleiman dospěli k závěru, že „jednoduše řečeno, strach mezi seniory je skutečný a přesvědčivý“ (1976: 208). Všeobecně se předpokládá, že kvůli poklesu tělesné zdatnosti a ekonomického blahobytu spojenými s vyhlídkou na zvýšenou sociální izolaci, jež doprovázejí proces stárnutí, se člověk kriminality s rostoucím věkem bojí více (Grabosky, 1995; Chadee, 2003). Kelley (1992) zjistil, že starší Australané se u sebe doma bojí výrazně více než mladší lidé navzdory tomu, že jejich doložené ohrožení či vystavenost viktimizaci je nižší.

Tento paradoxní vztah mezi věkem, strachem a objektivním rizikem vedl některé badatele k tomu, že se ve svých rozbořech zaměřili na racionálnost strachu seniorů z kriminality (Clemente a Kleiman, 1976; Jaycox, 1978; Lindquist a Duke, 1982).

Některé studie ovšem ukazují, že vztah mezi věkem a strachem je složitější a že senioři se možná nebojí tak výrazně, jak se dříve předpokládalo (Baumer, 1978; Braungart, Braungart a Hoyer, 1980; Yin, 1980; Warr, 1984; Ferraro a LaGrange, 1987; LaGrange a Ferraro, 1989; Gray a O'Connor, 1990; Ferraro a LaGrange, 1992; Ferraro, 1995; Chadee, 2003; Ziegler, 2003).

Yin (1980) jako první předložil data ukazující, že starší lidé nejsou nejbojácnější věková skupina, což ho přivedlo k závěru, že strach z kriminality mezi seniory je méně závažným problémem, než ukazovaly předchozí výzkumy. Ferraro a LaGrange (1992) a Warr (1983/84) ukazují, že senioři se nebojí o nic víc než mladí dospělí a zpochybňují předpoklad, že strach z kriminality u seniorů je iracionální reakce.



Není pochyb, že se starší lidé kriminality bojí, to ukazuje většina studií věnovaných strachu z kriminality; sdělují nám ale jen málo o tom, jak je strach rozšířený a o důvodech, proč se senioři bojí, i když je objektivní riziko nízké.

Studie, jež směřují k závěru, že se staří lidé více bojí (např. Clemente a Kleiman, 1976; Braithwaite, Biles a Whitrod, 1989; Hinderlang, Gottfredson a Garofalo, 1978; Clarke a Lewis, 1982; Lindquist a Duke, 1982) se opírají o izolované indikátory, například: „Připadá vám nebezpečné být doma v noci nebo chodit osamocené vaší čtvrtí v noci?“ Ovšem co se týče obsahové validity, může izolovaný indikátor vůbec reprezentativně zachytit strach z kriminality, když kriminalita zahrnuje tolik různých skutků? (Yin, 1980; Keane, 1992; Ferraro, 1995; Ziegler, 2003)

Tato metoda měření strachu má zúžený pohled na to, na jakých všech místech se strach a riziko mohou vyskytovat. Výzkumy strachu z kriminality v naprosté většině situují tento strach u seniorů do veřejného prostoru. Málodky se uznává, že staří lidé se mohou obávat kriminality od lidí, které dobře znají, a to ve formě tělesného a psychologického zneužívání seniorů (Pain, 1995).

Dalším nedostatkem výzkumů strachu seniorů z kriminality je, že přehlížejí vliv, jež mohou mít zkušenosti dané osoby s násilím a zneužíváním za celý život, což může mít dopad na jejich současné strachy (Pain, 1995). Stále více se ukazuje, že vývoj strachu z kriminality u jedinců je kumulativní proces zahrnující dlouhé období (Goodey, 1994; Pain, 1995). Jones, Maclean a Young dospěli k závěru, že strach z kriminality u starých žen je výsledkem nakumulovaného působení sexuálního obtěžování, jemuž jsou ženy v mladším věku vystaveny (1986: 170).

Studie, které strach měří za použití specifických kategorií viktimizace, zjišťují, že vztah k věku se liší podle typu daného trestného činu (Ferraro a LaGrange, 1992; LaGrange a Ferraro, 1989; Warr, 1984). Tyto studie ukazují, že starší a mladší respondenti se bojí odlišných druhů trestné činnosti, což je ovlivněno jejich vnímaným ohrožením. Výsledky některých studií ukazují, že u mladších věkových skupin ve skutečnosti panuje větší strach ze specifických násilných trestných činů (Kelley, 1992), kdežto senioři se stejně tak bojí majetkových trestných činů, ale méně se obávají viktimizace násilnou kriminalitou (Warr a Stafford, 1983; Ferraro, 1995; Pain, 1995). Ferraro (1995) zjistil, že reakce věkových skupin ovlivňuje vnímané riziko a že jsou vcelku racionální, když vezmeme v potaz objektivní riziko viktimizace určitými druhy trestné činnosti, například vloupáním, jichž se staří lidé bojí.

Studie dokládající, že se senioři bojí víc, možná přehlížejí řadu dalších faktorů. K nim patří dopad zhoršující se fyzické kondice, zvýšená sociální zranitelnost a změny jejich ekonomického statusu a společenských vztahů (Toseland, 1982; Eve a Eve, 1984; Keane, 1992; Ziegler, 2003).

Eve a Eve (1984) vyvozují, že strach seniorů z kriminality je ve skutečnosti zobecněná reakce na naši rychle se měnící společnost a pocity bezmoci či nedostatku kontroly nad dříve stabilním prostředím. Tento závěr podpořily i další studie (např. Taylor a Covington, 1993).

Když interpretujeme strach z kriminality u starých lidí, musíme také vzít v potaz vyšší zastoupení žen v této populační skupině. Jelikož pohlaví se ukazuje jako nejsilnější korelát strachu z kriminality, toto zastoupení bude u ní nejspíše zvyšovat míru strachu (Pain, 1995; Stanko, 2011).

Výše jsme podotkli, že je třeba brát v potaz to, jak běžné aktivity lidí ovlivňují jejich strach z kriminality (Cohen a Felson, 1979). Studie, které při měření využívají izolované indikátory a ptají se respondentů, jak bezpečně jim připadá v noci procházet jejich čtvrtí nebo být v jejich čtvrti sám (např. Mezinárodní výzkum kriminality), nemusejí být výstižné, pokud taková aktivita netvoří součást životního stylu vzorku respondentů.

Možná se po respondentech chce, aby si představili událost, která leží mimo jejich běžnou zkušenost. Zahrnutí neexistující aktivity do výzkumných šetření neumožňuje badatelům identifikovat okolnosti, za kterých strach z kriminality vzniká. Tato skutečnost se zvláště výrazně týká seniorů, jimž se ve výzkumech strachu z kriminality věnuje značná pozornost (Hale, 1996). Studie, které využívají seznamy řady trestných činů a ptají se přímo na „každodenní život“ respondentů,

častěji berou v potaz dopad běžných aktivit lidí na jejich strach z kriminality (LaGrange a Ferraro, 1989; Ferraro, 1995).

Strach seniorů z kriminality se dá pokládat za odraz fyzických i sociálních faktorů (Jaycox, 1978; Eve a Eve, 1984; Lewis a Salem, 1984; Keane, 1992), kdežto strach mladých lidí z kriminality je možná spíše odraz životního stylu a běžných aktivit, které je obvykle vystavují většímu riziku viktimizace určitými trestnými činy, například násilnými (Hindelang, Gottfredson a Garofalo, 1978; Cohen a Felson, 1979; Keane, 1992; Gabriel, 2003).

Spojitosť mezi věkem a strachem z kriminality není tak zjevná, jak předpokládaly dosavadní výzkumy. Dosavadní výzkumy vykazují řadu metodologických problémů a závěry o vztahu mezi věkem a strachem z kriminality přehlížejí některé faktory.

- **Komunikační síť**

Kriminalita přitahuje mediální pozornost, široká veřejnost se o kriminální zprávy živě zajímá a vychází jich značné množství. Častá vystavenost zprávám o trestných činech může vést k přeceňování pravděpodobnosti vlastní viktimizace (Grabosky, 1995: 10).

Veřejné mínění a názory se utvářejí především pod vlivem masmédií (Jaehnic, Weaver and Fico, 1981). Média často čelí kritice za svůj sklon přehnaně se soustředit na vybrané zprávy o kriminalitě a přehnaně z nich vyrábět senzace. To leckdy u veřejnosti vytváří pokřivený obraz kriminality, jehož odrazem je přesvědčení, že je veřejnost trestnou činností ohrožena (Wilson a Brown, 1973; Jaehnic, Weaver a Fico, 1981; Skogan a Maxfield, 1981; Grabosky a Wilson, 1989; Liska a Baccaglioni, 1990; Winkel a Virj, 1990; Dickinson a Williams, 1993; Carvalho, 2003).

Zjistilo se, že existuje nesoulad mezi oficiálními statistikami kriminality a novinovými zprávami. Zdá se, že trestný čin proti osobě si získá větší pozornost než typický trestný čin proti majetku (Jaehnic; Weaver a Fico, 1981). Studie dokládají, že závažnější násilné trestné činy proti osobám se zdůrazňují více než často páchané krádeže a vloupání (Grabosky a Wilson, 1989). Dickinson a Williams (1993) zjistili, že britské noviny dávají prostor zprávám o násilných trestných činech proti osobě častěji, než k nim ve skutečnosti dochází.

Lze předpokládat, že kvůli neúměrně selektivnímu zastoupení kriminality ve zpravodajských i zábavních médiích by měl existovat přímý vztah mezi strachem z kriminality a mediálním zpravodajstvím. Avšak empirické doklady o vlivu médií na strach z kriminality jsou nejednoznačné a obtížně kvantifikovatelné: některé jeho podoby zvyšují strach z kriminality, kdežto jiné ho snižují (Garofalo, 1979; Liska a Baccaglioni, 1990; Ditton, 2004).

Výzkumy ukazují, že lokální zprávy o trestných činech mají pozitivní dopad na strach z kriminality, kdežto zprávy z jiných oblastí negativní dopad (Heath, 1984; Liska a Baccaglioni, 1990). Lokální zprávy o trestných činech obvykle naznačují, že kriminalita je problém v bezprostředním okolí, s nímž se diváci mohou identifikovat a který může ovlivnit jejich subjektivní interpretaci, že jsou ohroženi. Naproti tomu zprávy o trestných činech spáchaných jinde naznačují, že kriminalita je problém ležící mimo bezprostřední okolí, čímž v divácích vytváří dojem, že nejsou ohroženi viktimizací (Heath, 1984; Liska a Baccaglioni, 1990; Winkel a Virj, 1990).

Není pochyb, že kriminalita ovlivňuje míru strachu, přičemž pocit, že zažíváme vlnu kriminality, je posilován selektivním zpravodajstvím (Fisher, 1978; Baker et al., s. 83; Liska a Baccaglioni, 1990). Ovšem studie, které poukazují na vliv sledování médií na strach z kriminality, dosti často tento hypotetický kauzální vztah nedokážou doložit (např. Heath, 1984). Kupříkladu pouze ukázat, že vysoká míra strachu se v kontextu výzkumných dat spojuje s vysokou mírou sledování médií, jednoznačně neukazuje, že sledování televize způsobuje strach. Stejně dobře je možné, že lidé, kteří se bojí, spíše zůstávají doma, a proto se více dívají na televizi (Fattah a Sacco, 1989: 221–222).

Ačkoliv je jen málo důkazů jednoznačně dokládajících, že mediální zprávy mají dopad na strach, nelze ignorovat ani vliv, který na šíření strachu má komunikace o kriminalitě v neformálních, ale



osobních komunikačních sítích mezi sousedy, přáteli a společenskými institucemi. Hned několik studií (např. Baumer, 1978; Yin, 1980; Skogan a Maxfield, 1981; a Carcach et al., 1995) zdůrazňuje, jak je důležité vzít v potaz význam interakcí mezi jedinci a komunitami, v nichž žijí a pracují.

Baumer uvádí, že trestný čin může mít „vlnový efekt“ a ovlivnit nejen oběť, ale skrze její vyprávění o dané události také přátele, sousedy a příbuzné, kteří žijí v příslušné oblasti (Baumer, 1978: 253).

Skogan a Maxfield (1981) odhalili vztah mezi tím, když se člověk prostřednictvím sousedských sítí doslechne o kriminalitě v dané oblasti, a bojí se v noci chodit po ulicích. Vliv takových osobních komunikačních sítí je podle nich výraznější než vliv sledování médií.

Komunikační sítě představují významný zdroj informací o povaze kriminality. Právě o tuto výměnu informací se lidé opírají při odhadování, nakolik by se měli bát (Furstenburg, 1971: 608). Tyto sítě také šíří a posilují subjektivní přesvědčení, že je člověk ohrožen, a tím vytvářejí strach (Yin, 1980).

### • Socioekonomický status

Vztah mezi socioekonomickým statutem a strachem z kriminality je bohatě doložen (Braithwaite, Biles a Whitrod, 1979; Garofalo, 1981; Taylor a Hale, 1986; Box, Hale a Andrews, 1988; Gray a O'Connor, 1990; Kelley, 1992; Hale, Pack a Salked, 1994; Carcach et al., 1995; Grabosky, 1995; Jackson, 2004; Gray, 2008).

Australské studie ukazují, že lidé s vyšším vzděláním a příjmem se obvykle bojí méně než chudí (Braithwaite, Biles a Whitrod, 1979; Kelley, 1991). Zjistilo se, že lidé s placeným zaměstnáním vykazují nižší míru strachu, kdežto nezaměstnaní si doma nebo na ulici ledaskdy nepřipadají bezpečně (Braithwaite, Biles a Whitrod, 1979; Carcach et al., 1995). Ve studii z Queenslandu se ukázalo, že strach z kriminality je vyšší u nízkopříjmových skupin, což vedlo k závěru, že socioekonomický status má přímý vliv na vnímání individuální bezpečnosti (Carcach et al., 1995: 282–283). Gray a O'Connor (1990) u respondentů s nižším socioekonomickým statutem zjistili větší znepokojení nad kriminalitou i větší strach z ní.

Jednoduchá korelace ovšem přehlíží komplexnost strachu z kriminality u nižších socioekonomických skupin. Dokládá, že existuje problém se strachem, ale přehlíží skutečnost, že mezi skupinami s nižším socioekonomickým statutem nemusí problémem být strach z kriminality, nýbrž kriminalita samotná. Není to překvapivé, vezmeme-li v potaz, že chudí jsou častěji terčem trestné činnosti a jsou vystaveni objektivně vyššímu riziku viktimizace (Braithwaite, Biles a Whitrod, 1979: 225; Garofalo, 1981). Lidé mívají větší strach, když jim připadá, že jim pravděpodobně více hrozí viktimizace (Ferraro, 1995).

Podstatné je, že socioekonomický status může ovlivnit, do jaké míry člověk může podniknout předběžná opatření, aby se izoloval nebo chránil od kriminality (Garofalo, 1981; Fattah, 1997). Ti, kdo jsou na tom finančně dobře, si asi budou moci spíše dovolit zabezpečení a méně často se stýkají s jedinci ze znevýhodněného prostředí, u nichž hrozí větší riziko trestné činnosti (Grabosky, 1995: 9). Znevýhodnění lidé jsou navíc politicky a ekonomicky bezmocní, proto se jim může zdát, že mají své životní okolnosti méně pod kontrolou a připadají si ohroženější kriminalitou (Lewis a Salem, 1986).

Keane (1992) uvádí, že lidé, kteří nemají zdroje, jako je vzdělání či příjem, se nacházejí v marginálním či přechodném postavení a nejčastěji vyjadřují beztvarý strach z kriminality. To nepřekvapí, když vezmeme v potaz, že prostředí, ve kterých marginální skupiny žijí, jsou vystavena vysoké míře kriminality. Naproti tomu příslušníci vyšších socioekonomických skupin vyjadřují konkrétní strach z kriminality týkající se trestných činů, jako jsou krádeže či poškozování majetku (Keane, 1992: 219–221).

Není pochyb, že strach z kriminality vyjadřují jedinci ze všech socioekonomických skupin; zdá se však příznačnější pro příslušníky znevýhodněných sociálních skupin kvůli kombinaci objektivního rizika a ekonomické a politické marginálnosti (Lewis a Salem, 1986).

- **Sociální soudržnost a sociální izolace**

Studie dokládají, že jak sociální izolace, tak sociální soudržnost v dané čtvrti jsou faktory vysvětlujícími rozdíly ve strachu z kriminality mezi jednotlivými geografickými lokalitami (Toseland, 1981; Eve a Eve, 1984, Skogan, 1988; James, 1993; Hale, Pack a Salked, 1994; Carcach et al., 1995; Fattah, 1997).

Studie ukazují, že vyšší míru strachu vykazují lidé, kteří žijí sami, mimo manželství, v rozluce a lidé rozvedeni či ovdovělí (Braithwaite, Biles a Whitrod, 1979; Toseland, 1982; Silverman a Kennedy, 1985; Eve a Eve, 1984, Skogan, 1986/88).

Ukázalo se, že pro zmírnění pocitů strachu je důležitá existence záchytných sociálních sítí a komunitních vazeb. Gray a O'Connor (1990) zjistili, že společenské kontakty jsou významné, jelikož poskytují emocionální a sociální podporu, která následně snižuje strach z kriminality, a to i pokud je kriminalita skutečnou hrozbou. Eve a Eve (1984) shledali, že ti jejich respondenti-senioři, kteří měli mnoho kontaktů s rodinnými příslušníky, přáteli a církevními skupinami, vykazovali menší strach z kriminality.

Pro vytvoření pocitu bezpečí u lidí je důležitý také vliv sociální soudržnosti v dané oblasti. Kelley (1992) uvádí, že přítomnost společenských sousedů snižuje strach, jelikož posiluje přesvědčení, že nastane-li obtížná nebo nebezpečná situace, tak jiní lidé člověku pomohou. Carcach et al. (1995) zjistili, že na podobu strachu z kriminality má zásadní vliv druh a kvalita sousedských vztahů.

Proč ovšem přítomnost společenských sousedů a soudržných komunit ovlivňuje strach lidí z kriminality? Dá se jednoduše říct, že lidé si díky nim připadají více v bezpečí – nicméně i tak jim může hrozit viktimizace. Existuje hypotéza, že tyto faktory možná vedou lidi k subjektivní interpretaci, že riziko viktimizace u nich není bezprostřední. To je podstatné, jelikož je doloženo, že strach je většinou zaměřen vůči neznámým lidem (Baumer, 1978). Hinderlang, Gottfredson a Garofalo (1978) uvádějí, že většina lidí připisuje trestnou činnost cizím osobám. Lidem nepřipadá, že by jim hrozilo bezprostřední nebezpečí, jsou-li v přítomnosti osob, které znají, ačkoliv ty je mohou ohrožovat stejně jako neznámí lidé.

V důvěrně známém prostředí člověk nemusí vnímat žádné bezprostřední ohrožení; jejich strach proto nemusí být tak výrazný.

Ovšem předpoklad, že sociálně izolovaní lidé se bojí kvůli neexistenci komunitních vazeb, je problematický. Studie, které připisují sociálně izolovaným skupinám větší míru strachu (např. Braithwaite, Biles a Whitrod, 1979; Toseland, 1982; Silverman a Kennedy, 1985; Eve a Eve, 1984), obvykle přehlížejí skutečnost, že u těchto skupin je neúměrně vyšší i viktimizace (Jones, McLean a Young, 1986, Crawford et al., 1990). Strach z kriminality tedy u nich může odrážet skutečné objektivní riziko a ohroženost, a ne nedostatek přátel či společenských styků.

Navíc snažit se najít vzorek sociálně izolovaných lidí v jakékoliv populaci je obtížné, jednoduše kvůli jejich sociální izolaci. Může být problematické vyvozovat závěry založené na předpokladech, že člověk pracuje s reprezentativním vzorkem „sociálně izolovaných“ lidí.

Když zkoumáme strach z kriminality, musíme jej vnímat v sociálním a lokálním kontextu. Dobrým prediktorem strachu může být existence sociální podpory, komunitních vazeb a celkové soudržnosti dané komunity (Lewis a Maxfield, 1980; Riger, LeBailly a Gordon, 1981; Gray a O'Connor, 1990; Simon, 2007).

Předpokládá se, že tyto faktory vytvářejí pocit bezpečí, mohou zvyšovat pravděpodobnost, že si lidé v nebezpečných a náročných chvílích navzájem pomohou, a posilují dojem, že člověku bezprostředně nehrozí viktimizace (Henig a Maxfield, 1978; Toseland, 1982; Box, Hale a Andrews, 1988; Hale, Pack a Salked, 1994).

Identifikovat takovéto faktory je však obtížnější, než se předpokládalo při dosavadních výzkumech. Nestačí klást otázky na „dobré sousedské vztahy“; badatelé musejí zjišťovat, jak a proč takové faktory ovlivňují strach.

## • Urbanizace

Strach z kriminality je obvykle fenomén měst (Garofalo a Laub, 1978; Baumer, 1978; Braungart, Braungart a Hoyer, 1980; Liska, Lawrence a Sancchirico, 1982; Lavrakas, 1982; Toseland, 1982; Taylor a Covington, 1993; Hale, Pack a Salked, 1994); v menších a méně urbanizovaných oblastech se vyskytuje nižší míra strachu (Braithwaite, Biles a Whitrod, 1979; Braumer, 1978; Lavrakas, 1982; Lewis a Salem, 1986; Gray a O'Connor, 1990; Fattah, 1997).

Je doložena silná pozitivní vazba mezi počtem obyvatel a strachem z kriminality: lidé žijící v oblastech s větší hustotou obyvatel se obvykle bojí víc (Braithwaite, Biles a Whitrod, 1979; Braumer, 1978; Lavrakas, 1982). Studie (Gray a O'Connor, 1990; Grabosky 1995) zjistily rozdíl jak ve znepokojení nad kriminalitou, tak ve strachu z ní mezi venkovskými a městskými oblastmi v Austrálii, přičemž nižší míru objevili ve venkovských oblastech.

Existuje hypotéza, že strach z kriminality je specifický jev související se současným městským životem. Velkoměsta a hustě obydlené oblasti se spojují s konflikty norem, individualismem, odosobněním, rozpadem primárních vztahů i neformální sociální kontroly a zvýšenou geografickou mobilitou (Liska, Lawrence and Sanchirico, 1982: 763). Dalším příznačným rysem městského života je skutečnost, že dříve homogenní oblasti jsou svou skladbou stále více heterogenní, a proto dříve stabilní a důvěrně známé prostředí již neexistuje.

Existuje hypotéza, že tyto rysy městského života způsobují škodlivé psychologické stavy, jako je odcizení, bezmoc, úzkost a strach (Fischer, 1976). Strach z kriminality tudíž může být součástí psychologického syndromu spojeného s problémy současného městského života (Garofalo a Laub, 1978; Jackson, 2011).

Existuje názor, že příčinou této reakce na urbanizaci je, že homogenní a stabilní populace obvykle vytváří pocit důvěrnosti, stálosti a souhlasu s obecně sdílenými společenskými hodnotami. Rychle se měnící komunity však už nevykazují takové stabilní a vzájemně se vylučující rysy, ale vyznačují se spíše sociální dezorganizací. Vysoká geografická mobilita přispívá k erozi kolektivních a společně sdílených hodnot, znemožňuje rozvoj lokálních záchytných sítí a zamezuje vzniku konsenzu o místních problémech a uplatňování tradičních mechanismů sociální kontroly (Covington a Taylor, 1991; Taylor a Covington, 1993; Hale, Pack a Salked, 1994).

Podporu této hypotéze poskytují skutečnost, že komunity, kde dochází k rychlé proměně obyvatelstva a souvisejícím ekonomickým změnám, zakoušejí strach z kriminality, a to i v případech, kdy nelze zaznamenat zvýšenou trestnou činnost (Krannich, Greider a Little, 1985; Krannich, Berry a Greider, 1989).

Toto vysvětlení strachu z kriminality, jež se opírá o teorii sociální dezorganizace (Shaw a Mackay, 1942), částečně pomáhá vysvětlit, proč má urbanizace dopad na strach, přehlídá však skutečnost, že městské oblasti se vyznačují také vysokou mírou kriminality. Strach lidí z kriminality tedy může být ovlivněn také geografickou blízkostí kriminality v městských oblastech (Toseland, 1982).

Jak jsme uvedli výše, strach lidí z kriminality ovlivňuje také interpretace místa nebo situace coby možné hrozby. Dá se očekávat, že ve velkoměstských oblastech se lidé budou kriminality bát víc než v oblastech venkovských a rezidenčních, a to kvůli větší blízkosti kriminality, vyššímu objektivnímu riziku, zvýšené anonymitě, slabší sociální kontrole, vyšší hustotě obyvatel a rychle se měnícímu a nestálému prostředí – to vše ovlivňuje subjektivní interpretaci rizika (Ferraro, 1995; Fattah, 1997).

Studie ukázaly, že strach z kriminality bývá vyšší ve čtvrtích, kde dochází k nečekanému zvýšení počtu příslušníků menšin, seniorů a mladých lidí (Taylor a Covington, 1993). Vysoký strach z kriminality byl zjištěn také v oblastech, kde se proměňuje rasové složení obyvatelstva; strach z kriminality tudíž může být ovlivněn jak složením, tak počtem obyvatel dané oblasti (Lewis a Salem, 1985). Vysokou míru strachu vykazují také oblasti vyznačující se vysokou rezidenční mobilitou (Hale, Pack a Salked, 1994; Wyant, 2008).

Takové studie ovšem často podceňují skutečnost, že v takových oblastech bývá vážným problémem také kriminalita. Vysoký strach z kriminality může být pouze odrazem toho, že

v takovémto nestálém prostředí představuje kriminalita závažný problém (Young, 1988). Tudíž „vyčítat oběti kriminality, že se bojí“ vůbec není konstruktivní, jelikož může jít jen o odraz skutečného problému v bezprostředním okolí (Jones, Maclean a Young, 1985; Young, 1988; Ferraro, 1995).

Studie zdůrazňující korelaci mezi městským prostředím a strachem z kriminality obvykle přehlížejí vliv, který na vnímané ohrožení lidí mohou mít objektivní rysy takovýchto oblastí, kupříkladu vysoká míra kriminality. Máme-li lépe porozumět vlivu urbanizace, musí se do studií zařazovat i objektivní indikátory, jako je míra kriminality či narušování veřejného pořádku (Lavrakas, 1982; Taylor a Hale, 1986; Simon, 2007).

Studie dokládající, že ve velkoměstech existuje vysoká míra strachu z kriminality, využívají výzkumů vzorků skupin. To znamená, že výsledky výzkumů se opírají o odpovědi respondentů z různých oblastí daného města. Tato technika ovšem přehlíží odlišnosti mezi jednotlivými oblastmi i uvnitř nich, což může přinášet zavádějící výsledky kvůli rozdílům na individuální úrovni. Ačkoliv tedy studie ukazují, že městské oblasti se vyznačují vysokou mírou strachu, přilíší se z nich nedozvíme, kdo se v daných oblastech bojí, proč a nakolik (Taylor a Hale, 1986).

#### • **Důvěra v policii**

Pokud lidé věří, že systém trestního soudnictví účinně a efektivně zamezuje trestné činnosti a postihuje pachatele, možná se budou kriminality méně bát. Je doloženo, že důvěra v policii je faktor ovlivňující strach z kriminality – jeho vývoj buď posiluje, nebo tlumí (Bennet, 1994). Výzkumy ukazují, že důvěra v policii může být důležitým faktorem při objasňování strachu z kriminality. Bennet (1994) zjistil, že respondenti, podle kterých policie odvádí dobrou práci, obvykle vykazují významně nižší míru strachu.

Další výzkumy doložily, že důvěra v policii je statisticky významný faktor, pokud ji zahrneme do multivariantské analýzy strachu z kriminality. To znamená, že nezkoumáme dopad jednotlivých proměnných (věk, pohlaví, rasa, narušování veřejného pořádku, sociální soudržnost v dané lokalitě, předchozí zkušenost s viktimizací a důvěra v policii) na strach z kriminality samostatně, ale použijeme statistické techniky, které umožňují posoudit jejich vlivy zároveň a zjistit, které z jednotlivých proměnných jsou statisticky významnější než jiné (Baumer, 1985; Box, Hale a Andrews, 1988; Fattah, 1997).

Ne všechny studie však ukazují silnou korelaci. Kupříkladu Hale, Pack a Salked (1994) uvádějí, že mezi důvěrou veřejnosti v policii a strachem z kriminality neexistuje žádná spojitost, vezmeme-li v potaz strukturní a individuální koreláty, jako jsou pohlaví, socioekonomický status, sociální izolace a sociální soudržnost v dané lokalitě. Garofalo (1979) zjistil jen slabou korelaci mezi vnímanou efektivitou policejní činnosti a strachem z kriminality.

#### • **Vliv prostředí**

Není adekvátní vysvětlovat rozdíly ve strachu z kriminality mezi jednotlivými geografickými oblastmi jen mírou kriminality, pohlavím, věkem či vlivem médií, jelikož strach mohou způsobovat také charakteristiky bezprostředního okolí dané osoby.

Strach lidí z kriminality může vycházet z podmínek v dané oblasti, jež navozují pocity úzkosti, ohrožení a strachu. Tato teorie se označuje jako „teze veřejného nepořádku“ (*incivility thesis*; Leis a Salam, 1986) a za odraz rozpadu dané komunity a vnímané „příznaky kriminality“ pokládá rysy, jako jsou kupříkladu fyzické chátrání domů, komerčních oblastí či veřejného prostoru, špatné osvětlení ulic, pronikání odlišných populačních skupin, nepřijatelné chování mladistvých, zvýšený počet nezvládnutých skupin mladistvých a šíření drobné trestné činnosti, například graffiti a vandalství (Leis a Salam, 1986; Miller, 2007).

Výzkumy dopadu veřejného nepořádku dokládají vztah mezi jeho existencí a strachem z kriminality (např. Lewis a Maxfield, 1980; Skogan a Maxfield, 1981; Jones, MacLean a Young, 1986;

Lewis a Salem, 1986; Taylor a Hale, 1986; Box, Hale a Andrews, 1988; Covington a Taylor, 1991; Kelley, 1992; Carcach et al., 1995), jenž je významný tam, kde se vyskytuje vysoká míra veřejného nepořádku (Baumer, 1978; Lavrakas, 1982; LaGrange, Ferraro a Supancic, 1992; Hale, Pack a Salked, 1994; Ristanovic, 1995).

Australské studie zjistily, že se strachem z kriminality je spojena řada příznaků veřejného nepořádku, např. rozšířené graffiti, vandalství, podroušené osoby, tuláci a divoká mládež (Kelley, 1992; Carcach et al., 1995).

Existuje hypotéza, že známky veřejného nepořádku naznačují, že daná lokalita se vymkla kontrole, a kvůli tomu mohou tamější obyvatelé vnímat formální i neformální procesy sociální kontroly jako oslabené a riziko vlastní viktimizace jeho zvýšené (Wilson a Kelling, 1982).

Vzkaz, který vysílá takový veřejný nepořádek či známky trestné činnosti, vyvolává v některých lidech strach z kriminality a jiným může dávat najevo, že určité chování, např. graffiti a vandalství, se toleruje (Wilson a Kelling, 1982).

Význam veřejného nepořádku pro vznik strachu z kriminality tkví v tom, že posiluje u lidí dojem, že jim hrozí viktimizace. Kvůli nedostatku přesných informací o objektivním riziku může veřejný nepořádek ovlivňovat úsudek lidí o potenciálním nebezpečí v dané oblasti, neboť tento úsudek se opírá o viditelnější známky nepořádku a rozkladu (Baumer, 1978: 259).

Výzkum kriminality v Islingtonu se zaměřil na analýzu teze, že faktory prostředí se podílejí na vzniku strachu z kriminality (Jones, MacLean a Young, 1986). Zkoumal tři jevy vnímané jako známky veřejného nepořádku – špatné pouliční osvětlení, vandalství a špinavé ulice. A odhalil přímý kauzální vztah mezi těmito indikátory a strachem z kriminality napříč všemi sociálními proměnnými (Jones, MacLean a Young, 1986).

Ačkoliv obecný teoretický rámec naznačuje úzký vztah mezi veřejným nepořádkem a strachem z kriminality a implicitně předpokládá, že tento vztah je kauzální, přehlíží dopad subjektivního vnímání, jenž může poskytnout přesnější vysvětlení, proč veřejný nepořádek ovlivňuje strach.

První studie, které poukázaly na vztah mezi veřejným nepořádkem a strachem (např. Lewis a Maxfield, 1980; Skogan a Maxfield, 1981; Lewis a Salem, 1986) používaly pro měření strachu z kriminality izolované indikátory. Jak bylo uvedeno v předchozích oddílech, tyto indikátory lépe měří vnímání rizika („Jak moc si připadáte v bezpečí...?“) než pocity strachu („Jak moc se bojíte...?“). Proto ani tak neměří vztah mezi veřejným nepořádkem a pocitem strachu, ale spíše nám sdělují cosi víc o vztahu mezi veřejným nepořádkem a vnímaným rizikem, ovšem jen málo o jeho dopadu na strach z kriminality nebo jejich vzájemném vztahu (LaGrange, Ferraro a Supancic, 1992).

To je podstatné, pokud si uvědomíme, co vlastně bezprostředně vyvolává strach na prázdných domech, zanedbaných čtvrtích, pouličních opilcích, divoké mládeži či odpadcích. Takové věci sotvakdy způsobí přímou škodu, ale často posilují strach lidí z kriminality (Ferraro a Supancic, 1992; Ferraro, 1995).

Tuto skutečnost rozebírají LaGrange, Ferraro a Supancic (1992), kteří rozlišili mezi strachem z kriminality a vnímaným rizikem díky tomu, že použili vícečetné indikátory: ptali se respondentů, *nakolik se bojí*, že by se mohli stát obětí deseti různých trestných činů (měření strachu z kriminality), a poté respondenty požádali, aby u každého trestného činu uvedli, *nakolik je podle nich pravděpodobné*, že by se stali jeho obětí v nadcházejícím roce (měření vnímaného rizika). Vytvořili také seznam devíti aspektů veřejného nepořádku od odpadků až po opuštěné automobily a požádali respondenty, aby uvedli, zda se podle nich jedná o velmi závažný problém, určitý problém nebo žádný problém.

Ze studie vyplynulo, že dopad veřejného nepořádku je ovlivněn vnímáním rizika, jež má přímý dopad na strach z kriminality. To znamená, že respondenti, kteří uvedli, že veřejný nepořádek je problém nebo závažný problém, zároveň posoudili vnímané riziko jako vysoké, což podle všeho ovlivnilo jejich ohodnocení strachu: respondenti, kteří uváděli vysokou míru veřejného nepořádku a vnímaného rizika, měli zároveň větší strach z kriminality (LaGrange, Ferraro a Supancic, 1992).

LaGrange, Ferraro a Supancic také dospěli k závěru, že to, zda vnímané riziko posílilo, nebo neposílilo pocit strachu, záviselo na dalších proměnných, jako je věk, rasa, pohlaví, zkušenost s viktimizací, zločinnost v okolí, sociální soudržnost v dané čtvrti a denní doba (LaGrange, Ferraro a Supancic, 1992: 326–327).

Nevýhodou studie LaGrange, Ferraro a Supancic (1992) je, že využívá telefonní vzorky respondentů. Taková metoda je z několika důvodů problematická. Jedním zdrojem zkreslení je, že některé domácnosti telefon nemají. Lze se domnívat, že segmenty populace nedosažitelné telefonem také častěji mění místo pobytu. Rovněž je pravděpodobné, že tento segment populace je možná navyklejší na kriminalitu (v roli obětí, svědků, důvěrníků pachatelů i přímo pachatelů) než běžní jedinci, a jeho vynechání ze vzorku tak může tím či oním neznámým způsobem ovlivnit výsledky (LaGrange, Ferraro a Supancic, 1992).

Význam subjektivních interpretací dopadu veřejného nepořádku na strach z kriminality zdůraznili Covington a Taylor (1991), kteří objektivně měřili veřejný nepořádek v 66 čtvrtích Baltimoru a zjistili, že samostatná míra vnímaného veřejného nepořádku je silnějším prediktorem strachu než objektivní měření.

Když zkoumáme strach z kriminality, je důležité vzít v potaz to, jak lidé subjektivně interpretují své bezprostřední okolí. Důvod, proč má veřejný nepořádek vliv na strach lidí z kriminality, je, že slouží jako signál možného vysokého rizika viktimizace; a lidé usuzují na riziko vlastní viktimizace právě z takovýchto signálů, a ne z interpretace objektivního rizika (Ferraro, 1995). Navíc máme-li komplexně porozumět dopadu veřejného nepořádku na strach, je třeba vzít v potaz nejen vliv subjektivních interpretací jednotlivých lidí, ale také vliv pohlaví, věku, socioekonomického statusu, denní doby a celkového pocitu ohrožení. Předpokládat, že strach z kriminality je pouze výsledkem veřejného nepořádku, by znamenalo přehlížet podíl dalších samostatných proměnných – nejen vnímaného rizika, ale také sociodemografických faktorů.

- **Důsledky strachu z kriminality**

Durkheim pokládal kriminalitu za funkční v tom smyslu, že je zdrojem skupinové soudržnosti, jež svým působením přispívá ke kolektivnímu jednání, zároveň vyjadřuje a posiluje sociální solidaritu a utužuje danou komunitu (Durkheim, 1933; Lewis a Salem, 1986).

Conklin (1975) tento názor zpochybňuje a uvádí, že kriminalita svým nepřímým dopadem (strach) bere lidem schopnost důvěřovat, navzájem je izoluje, vede k omezení sociální interakce a k vnější migraci, motivuje lidi k tomu, aby měnili své běžné aktivity a životní styl, a přitom se podílí na celkovém úpadku dané komunity.

Bylo zjištěno pět obvyklých reakcí na strach z kriminality. Jsou jimi vyhýbající se chování, sebeobrané chování, zajišťující chování, komunikativní chování a participativní chování (Garofalo, 1981). Nejčastějšími reakcemi na strach z kriminality bývají vyhýbající se chování a sebeobrané chování (Wilson a Brown, 1973; Garofalo, 1981; Gray a O'Connor, 1990). Clarke a Lewis uvádějí, že více než 65,5 % jejich respondentů tvrdí, že kvůli strachu z kriminality po setmění nevycházejí ven (Clarke a Lewis, 1982: 53).

Z většiny výzkumů strachu z kriminality zřetelně vyplývá, že svůj životní styl a běžné aktivity nejčastěji pozměňují ženy a senioři (Stanko, 1992; Ristanovic, 1995). První výzkum kriminality v Inslingtonu ukázal, že 36 procent žen-respondentek – a pouze 7 procent mužů-respondentů – uvádí, že kvůli strachu z kriminality nikdy nevychází po setmění (Jones, Maclean a Young, 1986: 167). Podobný výsledek přinesl i druhý výzkum kriminality v Inslingtonu, což přivedlo badatele k závěru, že takové vyhýbající se chování omezuje zapojení žen do veřejného prostoru natolik, že se v důsledku jedná vlastně o jakýsi zákaz nočního vycházení (Crawford et al., 1990: 91). Oba výzkumy také ukázaly, že čím starší lidé jsou, tím spíše – bez ohledu na pohlaví – dělají preventivní opatření (Jones, Maclean a Young, 1986: 168).



Dopad strachu z kriminality na kvalitu života vedl ke vzniku celé řady hypotéz a studií, které se pokoušejí objasnit jeho možné důsledky. Jedna z nich říká, že strach může mít nepřímý ekonomický dopad na komerční sektory v centrech měst, jelikož lidé se bojí vycházet ven a volí raději bezpečné meze vnějších předměstí, což vede k dalšímu vyklidňování velkých oblastí v centrech měst (Henig a Maxfield, 1978).

Uvádí se, že strach z kriminality může ovlivnit i páchání a prevenci trestné činnosti, jelikož se kvůli němu vyprazdňují ulice a omezuje se přítomnost lidí a mezilidská interakce. Když se lidé ze strachu vyhýbají veřejnému prostoru, oslabuje se tím řada neformálních komunitních podpůrných mechanismů, které by, pokud by fungovaly, nejspíš pomáhaly zamezovat trestné činnosti, snižovat strach a podporovat oběti (Jacobs, 1961; Painter, 1992). Langworthy a Whitehead (1986) ukazují, že strach z kriminality podporuje represivní postoje k reakcím trestního soudnictví na kriminalitu.

Ross (1993) v zevrubné studii věnované dopadu strachu z kriminality na zdraví zjistil, že lidé, u nichž se vyskytuje vyšší míra strachu, uvádějí rovněž nižší míru subjektivního zdraví a vyšší míru psychologické zátěže. Zjistilo se, že kvůli negativnímu dopadu strachu z kriminality na podpůrné sociální síť mají lidé sklon se více izolovat a omezují svou účast na sociálních interakcích, což může ovlivnit jejich emocionální rovnováhu a psychologickou pohodu – přičemž oba tyto faktory jsou pro zdraví jedince stěžejní (Ross, 1993).

Vymezit vztah mezi strachem z kriminality a jeho dopadem na kvalitu života je ovšem problematické. Strach se sice na omezení mobility a sociální interakce může významně podílet, nicméně mohou k němu přispívat i jiné faktory, jako například tělesné postižení, finanční omezení nebo to, že člověk nemá kam jít či raději večer zůstává doma (Crawford et al., 1990; Fattah, 1997).

Hinderlang, Gottfredson a Garofalo zjistili, že vyhýbající se a preventivní opatření, k nimž se jedinci uchylují, nepředstavují drastické změny životního stylu, ale jemné úpravy denního režimu. Podotýkají, že lidé nečiní zásadní změny v tom, co dělají, ale spíše pozměňují způsoby, jak to dělají (Hinderlang, Gottfredson a Garofalo, 1979: 224). K takovým změnám patří třeba volba jiných dopravních tras, žádost o doprovod přítele nebo různé úpravy domácnosti, kupříkladu instalace zámků (Ferraro, 1995). Ferraro (1995) tyto výsledky podpořil podobnými zjištěními, jež ukazují, že při volbě strategií přístupu ke kriminalitě se lidé uchylují k poměrně stálým opatřením v oblasti „životního stylu“ (Ferraro: 1995, 106).

Proto představa, že strach z kriminality způsobuje naprostou sociální izolaci, jež vyvolává představu bezbranného schouleného jedince skrývajícího se za záplavou obranných zařízení, zbaveného vší autonomie a svobody pohybu, může být dost daleko od pravdy.

Obrannou reakci, k níž může strach vést, lze pokládat za vcelku racionální v tom smyslu, že může snížit pravděpodobnost viktimizace. Badatelé uvádějí, že až když tato reakce přesahuje zdravé obavy a není ukotvena v realitě, lze ji od podstaty označit za dysfunkční či iracionální (Skogan: 1988).

Jak ovšem můžeme definovat či určit, že daná reakce na strach přesahuje zdravé obavy a je z podstaty iracionální? Zmínění badatelé se domnívají, že míra strachu u lidí je úměrná objektivnímu riziku a jejich reakce onomu riziku odpovídají – kdy už však strach začíná být iracionální? Pokud se k preventivním opatřením uchyluje osoba žijící v oblasti s vysokou kriminalitou, můžeme ji pokládat za dosti racionální ve smyslu snahy o zajištění vlastního bezpečí.

Podobně se iracionalita strachu lidí a jeho souvisejících dopadů nevyhnutelně spojuje s těmi, jejichž objektivní míra viktimizace je nízká, tj. se ženami a seniory, a jejichž reakce na kriminalitu se popisuje jako iracionální, jelikož neodpovídá jejich objektivnímu ohrožení. Ovšem tuto reakci lze pokládat i za zcela racionální a výzkumy by se naopak mohly zaměřit na „neracionálnost“ strachu mužů, kteří jsou vystaveni objektivně vysokému riziku, ale přitom se nebojí (Riger, Gordon a LeBailly, 1978; Stanko, 1992; Goodey, 1995; Simon, 2007).

Studie, které zjišťují pozitivní důsledky strachu z kriminality na chování (např. Liska, Sanchirico a Reed, 1988), neberou v potaz dopad vnímaného ohrožení. Ferraro (1995) uvádí, že jedna ze dvou

reakcí na vnímané ohrožení je nucené chování, druhou pak strach. Zjistil, že jak nucené chování, tak strach jsou pravděpodobné důsledky vnímaného velkého ohrožení. Dospívá k závěru, že aby došlo k reakci, jako je nucené chování, musí se vyskytnout kognitivní reakce, že dané osobě potenciálně hrozí nebezpečí (vnímané riziko). Pak jsou možné dva důsledky, emocionální reakce (strach) nebo behaviorální reakce (nucené chování).

Ferraro činí tento rozdíl ve snaze ukázat, že reakce, kterou badatelé tradičně připisovali strachu z kriminality, možná není na místě a že se může jednat o dosti racionální reakci, pokud vezmeme v potaz subjektivní interpretace. Uvádí, že lidé se nebezpečí raději vyhnou, než aby se s ním pracně potýkali. Většina lidí se snaží vyhýbat problémům, ale také jim připadá, že je zapotřebí sebe sama i svou domácnost vybavit pro případ nejrůznějších nepředvídaných událostí ve světě plném rizik viktimizace (Ferraro, 1995: 115).

## **Snižování strachu z kriminality**

Panuje sice zjevná shoda, že kriminalita představuje závažný společenský problém, ale co se týče reakcí na ni, tak výrazná shoda neexistuje. Někteří badatelé a tvůrci strategií vykreslují obrázek strachu z kriminality bujícího zejména mezi seniory a ženami, zčásti kvůli tomu, že chybně vyhodnocují objektivní riziko (např. Clemente a Kleiman, 1976, Braithwaite, Biles a Whitrod, 1979; Clarke a Lewis, 1992; Lindquist a Duke, 1982; Dijk, Mayhew a Killias, 1989; Kelley, 1992; James, 1993). Další výzkumy ovšem ukazují, že strach z kriminality sice existuje, ale je spojen se skutečným rizikem (Yin, 1980; Warr, 1983/84/90; Jones, McLean a Young, 1986) a že nejde o tak všudypřítomný problém, jak se někteří domnívají (Yin, 1980/82; Ferraro, 1995; Fattah, 1997; Jackson, 2011).

Další spornou oblastí je otázka vhodných strategií překonávání strachu z kriminality. Není pochyb, že je potřeba usilovat o to, aby si lidé připadali v bezpečí (a aby v bezpečí skutečně byli!). Nikdo nebude odmítat cíl vytvořit bezpečnější komunity a snížit strach z kriminality; vůbec však není zřejmé, jak tohoto cíle dosáhnout (Ferraro, 1995).

Tradiční a nejobecněji přijímaný návod na snížení strachu z kriminality se zaměřuje na nemožný úkol snížit či eliminovat kriminalitu samotnou. Vychází z nevyřčeného předpokladu, že prosazování tradičních represivních přístupů sníží jak přímou viktimizaci, tedy počet skutečných obětí, tak nepřímou viktimizaci, tedy počet těch, kdo sice nemají přímou zkušenost s kriminalitou, ale stále více se jí bojí (Fattah 1991; Ferraro 1995).

Lidé si postupně začali uvědomovat, že mnoho problémů spojovaných s kriminalitou, včetně strachu, je nezávislých na samotné viktimizaci. Jelikož lidé mohou být kriminalitou znepokojeni nebo se jí bát, aniž by zakoušeli viktimizaci, někteří badatelé tvrdí, že je pro změnu potřeba se zaměřit nejen na trestné činy. Clemente a Kleiman (1976) dokonce tvrdí, že strach z kriminality je závažnější problém než samotná kriminalita. Pokud tuto premisu přijmeme, může to vést k celé řadě strategií s cílem vštípit lidem pocit bezpečí, včetně snah změnit názory veřejnosti na kriminalitu (např. Henig a Maxfield, 1978; Grabosky, 1995).

Další spornou oblastí ovšem je otázka, zda názory veřejnosti na kriminalitu skutečně jsou nepřesné, iracionální, či dokonce vyžadují změnu; proto nelze ani přehnaně zdůraznit, jak je důležité porozumět distribuci a etiologii strachu a skutečnému riziku viktimizace. Pokud se naše reakce opírá o nesprávné informace a investujeme do strategií snižování strachu u nesprávných lidí a za nesprávných podmínek, mohou naše kroky ve skutečnosti strach z kriminality vytvářet, a ne ho snižovat (Ferraro, 1995; Jackson, 2004).

Málokdo by zpochybňoval zásadu snižování strachu, a pokud do něj investujeme, do jisté míry to zlepší kvalitu života lidí; napjatá situace ovšem vzniká ve chvíli, kdy se změna vnímání lidí (tedy strachu) pokládá za náhražku podstatnějšího snížení kriminální viktimizace. Kolik úsilí je tedy třeba věnovat snižování strachu a kolik zajišťování bezpečnosti lidí? (Ferraro, 1995; Jackson, 2004)



Odpověď na tuto otázku rozhodne o tom, jakou prioritou pro nás budou jednotlivé programové iniciativy. Zdůrazňuje-li se v přístupu ke snižování strachu „kvalita života“ (Winkel, 1988), potom se výskyt determinantů strachu z kriminality pokládá za nezávislý na zkušenosti s viktimizací a rizikem a místo toho se analyzuje jako závažný problém dané komunity. Programy pak nemusejí zahrnovat tradiční instituce systému trestního soudnictví, ale spíše se zaměřují na komunitní postupy, jako jsou strategie vytváření důvěry v komunity, opravy a zvelebování čtvrtí nebo zakládání sousedských hlídek složených z místních obyvatel. Základními cíli přístupu zdůrazňujícího „kvalitu života“ je umožnit komunitám, aby získaly jistý pocit kontroly nad kriminalitou, podpořit sociální soudržnost a sociální kontakt v rámci dané čtvrti, vrátit místním obyvatelům kontrolu tím, že získají větší zodpovědnost za rozhodování o vlastní čtvrti, a zvýšit atraktivitu prostředí, což má mít celkový dopad na kvalitu života lidí v dané čtvrti, a tedy i na jejich strach z kriminality (Henig a Maxfield, 1978; Winkel, 1988; James, 1993; Zedner, 1994).

Vychází-li se z názoru, že nikoliv strach z kriminality, ale samotná kriminalita je závažný problém, nejspíše se při snižování strachu uplatní přístup zaměřený na kriminalitu, jenž se opírá o tradiční preventivní a represivní přístupy k trestné činnosti – kriminalita se tak potírá přímo, což by v případě úspěchu mělo mít dopad i na strach (Winkel, 1988). Kromě toho se strach z kriminality může pokládat i za výhodu, jelikož může vést k preventivním strategiím, jež snižují riziko možné viktimizace.

Třebaže oba názory jsou žádoucí, jejich vzájemná vyváženost i reálný konečný dopad na strach z kriminality jsou problematické. Tímto tvrzením se opět vracíme k tomu, nač v této studii opakovaně odkazujeme, totiž k vlivu vnímaného ohrožení na strach z kriminality.

Ať už uplatníme jakoukoliv strategii, pokud někdo vnímá riziko vlastní viktimizace jako vysoké, budou mít jakékoliv postupy jen malý dopad. Pokud se „přísně zakročí“ proti kriminalitě ve jménu zvýšení bezpečí lidí, může to mít nevhodný protichůdný efekt, že se kriminalita přesune a míra strachu se ve skutečnosti zvýší (Henig a Maxfield, 1978; Lohman, 1983).

Někteří navíc zpochybňují, že by strategie založené na komunitních iniciativách, jako jsou například sousedské hlídky, skutečně dokázaly snížit strach z kriminality; ukazuje se totiž, že zapojení do takových iniciativ může obavy ve skutečnosti zvyšovat.

Každá strategie, která se snaží čelit strachu z kriminality, musí vzít v potaz významné rozdíly v tom, jak lidé interpretují riziko vlastní viktimizace, oproti strachu z takových nenadálých událostí (Ferraro, 1995). Potřebujeme proto vědět, jak, kdy a za jakých podmínek lidé vnímají své ohrožení jako velké, a to bez ohledu na to, jestli jim nějaké objektivní riziko skutečně hrozí. Když lépe porozumíme tomu, jak tyto faktory ovlivňují interpretaci rizika, možná nás to posune dál, než když se budeme zaměřovat na všudypřítomnost strachu (Ferraro, 1995).

Merry (1981) uvádí, že je důležité pochopit kognitivní úsudek, který vede jedince k tomu, že předvídá újmu nebo nebezpečí. Chceme-li porozumět strachu z kriminality, je méně užitečné ptát se, jak moc se daný jedinec bojí, než zkoumat jednak obsah jeho kognitivního posouzení situací coby nebezpečných, jednak to, jak často se do takových situací dostává.

Tento směr výzkumu rozvinuli další badatelé (např. Brantingham a Brantingham, 1981/93; Felson, 1994; Fattah, 1997; Miller, 2007) a dospěli k závěru, že je konstruktivnější zaměřit se na podmínky a lokality ovlivňující individuální vnímání rizika, a plně tak porozumět vzniku strachu i jeho distribuci v čase a prostoru (Fisher a Nasar, 1995).

Fisher a Nasar (1995) se při zkoumání toho, co označují jako „body strachu“, pokusili identifikovat typické rysy určitých lokalit, jež vyvolávají strach a vedou lidi k domněnce, že jim hrozí viktimizace. V návaznosti na dřívější studii (Brantingham a Brantingham, 1981), která jako první analyzovala strach ve vztahu k fyzické lokalitě či místu, dospěli Fisher a Nasar k závěru, že místa vyznačující se určitými fyzickými charakteristikami, jako je možnost úkrytu před potenciálními pachatelí, nemožnost úniku kvůli uzavřenosti cest a neexistence fyzických prvků, které by vybízely

k využití daného místa (např. dobré osvětlení a vybavenost), vyvolávají v lidech větší pocit ohrožení, a v důsledku i strach. To znamená, že podmínky v dané lokalitě mohou ovlivnit kognitivní úsudek, že lidem hrozí riziko, a to bez ohledu na riziko skutečné či objektivní (Fisher a Nasar, 1995).

Tato studie (Fisher a Nasar, 1995) je významná hned z několika důvodů. Zaprvé, zdůraznila skutečnost, že použití izolovaných indikátorů, které se ptají s explicitním odkazem na místo či lokalitu jako „v této čtvrti“, „v blízkosti vašeho domova“ nebo „na těchto ulicích“, jen málo přispívá k identifikaci skutečných podmínek a okolností vzniku strachu z kriminality. Autoři tvrdí, že takové indikátory nemohou ukázat, kde se nacházejí specifická místa strachu a za jakých podmínek v těchto lokalitách vzniká strach. Studie zdůraznila také skutečnost, že vágní geografická určení jako „ve vaší čtvrti“ nezachycují specifické lokality ani podmínky, které v jedincích stimulují proces způsobující strach.

Uplatní-li se tato logika, programy snižující strach by měly cílit na místa či oblasti, které vyvolávají pocit ohrožení možnou viktimizací. Na strach a problémy se strachem spojené se tak lze zaměřit na úrovni, kde lidé skutečně vnímají riziko vlastní viktimizace jako vysoké a kde lze realizovat řešení, která toto vnímané riziko odrážejí (Fisher a Nasar, 1995).

Warr a Stafford (1983) dále zkoumali význam vnímaného rizika pro snižování strachu a zjistili, že jejich respondenti si nepřipadají ohrožení viktimizací nejzávažnějšími trestnými činy (např. vraždou), ale spíše jim připadá, že riziko jejich viktimizace je vysoké u majetkových deliktů; a také se ukázalo, že strach respondentů z kriminality odpovídá jejich vnímanému ohrožení. Autoři proto navrhuje, že snižování strachu by se mělo zaměřit na trestné činy, které lidé skutečně pokládají za největší osobní ohrožení. Tato skutečnost je podstatná v souvislosti se zjištěním, že strach žen z kriminality přímo souvisí s vnímaným rizikem znásilnění (Gordon a Riger, 1989; Ferraro, 1995).

Byla navržena řada konkrétních strategií snižování strachu, jejichž cílem má být vštípit lidem pocit bezpečí. Některé z nich zahrnují využití policejní služby veřejnosti (*community policing*; např. Henig a Maxfield, 1978; Balkin a Houlden, 1983; Trojanowicz, 1986; Brown a Wycoff, 1987; Williams a Pate, 1987; Box, Hale a Andrews, 1988; Moore a Trojanowitz, 1988; Bennet, 1991/94; Ito, 1993), jiné komunitní opatření (např. Henig a Maxfield, 1978; Toseland, 1982; Balkin, 1983; Lewis a Salem, 1986; Smith, 1989; James, 1993; Ross, 1993) a další zase ovlivňování mediálního zpravodajství o trestné činnosti (např. Henig a Maxfield 1978; Heath, 1984) či úpravy fyzického prostředí (*environmental design*; např. Jeffery, 1972; Newman, 1972; Newman a Frank, 1982; Valentine, 1990; Vrij a Winkel, 1991; Geason a Wilson, 1990; James, 1993; Nair, Ditton a Phillips, 1993; Painter, 1994).

Strategie snižování strachu, které se opírají o vysvětlení na komunitní úrovni, tedy například policejní činnost v komunitách (např. Trojanowicz, 1986; Bennet, 1991/94; Ito, 1993) nebo posilování soudržnosti komunit (např. Henig a Maxfield, 1978; Lewis a Salem 1986; Smith, 1986; James, 1993), mohou mít na strach z kriminality jen malý dopad, jelikož přehlížejí podíl místně specifických procesů vzbuzujících strach, jež souvisejí s konkrétními rysy daného prostředí (Fisher a Nasar, 1995). Totéž lze říct o strategiích úpravy fyzického prostředí, jako je například lepší pouliční osvětlení, jelikož ty se zaměřují jen na jednu z řady okolností, jež mohou vzbuzovat pocit strachu (Nair, Ditton a Phillips, 1993; Gabriel, 2003).

Jakákoliv strategie se musí zaměřovat na to, čeho se obávají obyvatelé dané čtvrti. Tyto obavy často odrážejí problémy, jež místní obyvatelé pokládají za závažné. Zaměříme-li se na tyto faktory, může nám to pomoci určit, jak, proč a kdy lidem připadá, že jsou ohroženi viktimizací. Z takových zjištění vyplyne, jakou důležitost je třeba přikládat té či oné strategii. Navíc pokud se v dané komunitě vyskytuje strach, nemusí jít přímo o strach z kriminality, ale o obecné obavy z místních problémů, jako je například nezaměstnanost či rasové napětí (Garofalo a Laub, 1978; Lewis a Salem, 1986). Tudíž strategie posilování pocitu bezpečí bude mít dost možná jen malý dopad.

První i druhý výzkum kriminality v Islingtonu ukázaly, že strach z kriminality se výrazně uplatňuje u těch, kdo jsou nejvíce ohroženi viktimizací (Jones, MacLean a Young, 1986; Crawford et

al., 1990). Takovéto lokální výzkumy kriminality představovaly konstruktivní krok k rozlišení mezi strachem z kriminality na ulici, ve veřejné dopravě či doma, k rozvinutí genderově specifického chápání strachu, k zaměření na skupiny, jež vyjadřují vysokou míru strachu, a ke zkoumání, jak je strach z kriminality určován a ovlivňován vnímaným rizikem (Zedner 1994). Odhalily důležitou skutečnost, že strach z kriminality možná není tak iracionální, jak se dříve předpokládalo, a že se strategie nezaměřují na ty sociální skupiny, které se nadměrně bojí, tedy ženy, děti a příslušníky menšin a pracující třídy, jejichž strach z kriminality je racionálním odrazem jejich skutečně nadměrného ohrožení viktimizací.

Dva slibné příklady strategií snižování strachu, jež berou v potaz tyto okolnosti a jsou analyzovány výše, zahrnují komunitní, problémově orientovanou policejní činnost, při níž občané a policisté identifikují nejzávažnější problémy s kriminalitou v dané oblasti i způsoby, jak je řešit. Existuje nebezpečí, že v takových iniciativách převládnu skupinové (například policejní) zájmy; nicméně evaluace provedené ve Spojených státech ukazují, že tyto programy zvýšily efektivitu policejní činnosti, snížily míru strachu a zlepšily vnímání nepořádku a kvality života (Grabosky, 1995).

Další studie (Cohn, Kidder a Harvey, 1979) ukázala, že strach z kriminality se u lidí spojuje s vnímanou ztrátou kontroly (významné subjektivní interpretace). Autoři zjistili, že respondenti zapojení do programů prevence kriminality, tedy programů, jejichž cílem je, aby k trestné činnosti vůbec nedošlo, pociťovali menší strach a připadalo jim, že mají věci víc pod kontrolou, než respondenti zapojení do programů prevence viktimizace, tedy programů, které ovlivňovaly dobu, po kterou byli respondenti vystaveni danému stresoru – šlo například o vyhýbání se určitým oblastem nebo využití zámků, poplašných zařízení, psů a dalších opatření na ochranu domácností. Tato skupina vykazovala vyšší míru strachu z kriminality, jelikož jim připadalo, že ani tak nemají kontrolu nad rizikem vlastní viktimizace (vnímaným rizikem).

V dalším oddílu jsme nastínili několik aspektů, jež by měla vzít v potaz každá strategie snižování strachu, a to, kam by se zřejmě mělo napřít úsilí. Stranou jsme nechali celou řadu dalších aspektů, kupříkladu vyhodnocení dřívějších studií či specifické programy snižování kriminality. Místo toho jsme pokládali za podstatné – ve světle slabin dosavadních studií o strachu z kriminality, na něž jsme upozornili v předchozích oddílech – tyto faktory analyzovat v souvislosti se snižováním strachu.

## **Závěr**

Studie o strachu z kriminality sice odhalily celou řadu faktů, ale možná nás příliš neposunuly k porozumění jeho existenci. Většina výzkumů se opírá o korelační studie, které obvykle ukazují jen spojitost mezi jednou samostatnou proměnnou, jako je například věk, pohlaví či socioekonomický status, a distribucí strachu coby závislé proměnné. Příliš nevypovídají o tom, proč, jak a za jakých podmínek se strach z kriminality vyskytuje. Tyto studie navíc obvykle přehlížejí důležitost subjektivních interpretací pro strach z kriminality. Jelikož strach ovlivňují subjektivní faktory, není na místě předpokládat, že by události skutečně vzbuzující strach dokázaly zachytit experimentální či průzkumné metody – ty pouze odrážejí předjímaný strach, nikoliv skutečný strach.

Výzkumy strachu z kriminality se musejí odpoutat od příliš omezeného metodologického a teoretického rámce. Až příliš se spoléhalo na užívání průzkumných metod a až příliš se uplatňuje výzkum založený na izolovaných indikátorech strachu, např. otázkách, zda si respondent připadá v noci venku v bezpečí (Hale, 1996). Tento omezený rámec neumožňuje odhalit situační a podmíněné kontexty strachu a přehlízí jeho významný subjektivní aspekt.

Nové výzkumy strachu z kriminality by měly zahrnout kvalitativní metody využívající etnografické studie, životní příběhy a individuální a skupinové rozhovory – tyto metody mohou společně vést k lepšímu porozumění strachu z kriminality. Průzkumné metody mají ovšem ve výzkumu strachu z kriminality nadále důležitou roli: zjišťují, nakolik lze výsledky jiných přístupů

zevšeobecnit, a naopak jejich využívání se obohatí hlubšími poznatky ostatních přístupů. Nové výzkumy by neměly pokládat strach za danost, ale měly by se snažit rozebrat koncept strachu a vymezit jeho těžko uchopitelný subjektivní kontext (Hale, 1996; Jackson, 2011).

Zkoumání kriminality je citlivá záležitost a jeho dopad na životy jednotlivých lidí se liší. Není na místě, aby badatelé předpokládali, že existuje míra strachu přesně odpovídající riziku, a stejně problematické je domnívat se, že existuje objektivní míra kriminality nezávislá na subjektivním posouzení (Young, 1980). Přehlížení těchto skutečností přivedlo některé badatele k tvrzení, že strach z kriminality představuje větší problém než kriminalita sama (Jackson, 2011).

Není pochyb, že určité sociodemografické faktory ovlivňují strach z kriminality. Otázka, jak tyto faktory a podmínky ovlivňují domněnku, že jsme ohroženi, je možná lepším tématem pro analýzu než pokus vymezit neuchopitelný a všudypřítomný fenomén strachu. Strach z kriminality nás bude provázet vždy. Určité situace, lokality a podmínky mají dopad na to, nakolik nám připadá, že nám hrozí riziko viktimizace.

Máme-li porozumět reálným dopadům strachu z kriminality, je důležité, abychom pochopili, za jakých podmínek vzniká. K tomu opět patří zohlednění subjektivních interpretací, jelikož lidé se za zavřenými dveřmi možná neschovávají ze strachu, ale spíš proto, že jim připadá, že jim bezprostředně hrozí viktimizace. Právě toto vnímané ohrožení nám pomůže lépe pochopit strach a umožní nám opřít poznání dopadů strachu o přesné informace.

Strategie snižování strachu představují vítanou techniku prevence kriminality, rozhodně však není jasné, zda by měly být prioritou. Konstruktivní reakce na strach z kriminality by zahrnovala snahu rozpoznat, kdy lidem připadá, že jsou ohroženi kriminalitou. Takové strategie možná budou mít na snížení strachu větší dopad (Ferraro, 1995). Můžeme se sice nadále snažit o to, aby si lidé připadali v bezpečí, avšak takové úsilí bude mít jen malý dopad, je-li míra kriminality vysoká a lidé vidí, že jsou ve svém běžném životě ohroženi – někteří lidé se tedy budou bát vždy.

## LITERATURA

- Balkin, S. a Houlden, P. (1983). Reducing Fear of Crime Through Occupational Presence [Snižování strachu z kriminality přítomností příslušníků určitých povolání]. *Criminal Justice and Behaviour*, 10(1): 12–33.
- Baumer, T. L. (1985). Testing a General Model of Fear Data from a National Survey [Zkoumání obecného modelu údajů o strachu z celostátního průzkumu]. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 22: 239–255.
- Baumer, T. L. (1978). Research on Fear of Crime in the United States [Výzkumy strachu z kriminality ve Spojených státech]. *Victimology: An International Journal*, 3(3-4): 254–264.
- Bennett, T. (1991). The Effectiveness of a Police-Initiated Fear-Reduction Strategy [Účinnost policejní strategie snižování strachu]. *British Journal of Criminology*, 31(1): 1–14.
- Bennett, T. (1994). Confidence in the Police as a Mediating Factor in the Fear of Crime [Důvěra v policii jako faktor ovlivňující strach z kriminality]. *International Review of Victimology*, 3(3): 179–194.
- Box, S., Hale, C., a Andrews, G. (1988). Explaining Fear of Crime [Jak vysvětlit strach z kriminality]. *British Journal of Criminology*, 28(3): 340–356.
- Brantingham, P. J., a Brantingham, P. (1981). *Environmental Criminology* [Environmentální kriminologie]. Beverly Hills: Sage.
- Brantingham, P.J., a Brantingham P. (1993). The Physical Environment of Street Crime [Fyzické prostředí pouliční kriminality]. *Journal of Environmental Criminology*, 13: 2–28.
- Braithwaite, J., Biles, D., a Whitrod, R. (1979). Fear of Crime in Australia [Strach z kriminality v Austrálii], in H. J. Schneider (ed.), *The Victim in International Perspective: Papers and Essays*

- Given at the Third International Symposium on Victimology* [Oběti v mezinárodní perspektivě: referáty a příspěvky přednesené na třetím mezinárodním sympoziu o viktimologii], New York: Gruyter, 220–228.
- Braungart, M., Braungart, R., a Hoyer, W.T. (1980). Age, Sex and Social Factors in Fear of Crime [Věk, pohlaví a sociální faktory u strachu z kriminality]. *Sociological Focus*, 13(1): 55–66.
- Carcach, C., Frampton, P., Thomas, K., a Cranich, M. (1995). Explaining Fear of Crime In Queensland [Jak vysvětlit strach z kriminality v Queenslandu]. *Journal of Quantitative Criminology*, 11(3): 271–287.
- Carvalho, I. a Lewis, D. A. (2003). Beyond community: Reactions to crime and disorder among inner-city residents [Mimo meze komunity: reakce na kriminalitu a nepořádek u obyvatelů center měst]. *Criminology*, 41: 779–812.
- Cates, J. A., Dian, D. A. a Schnepf, G. W. (2003). Use of protection motivation theory to assess fear of crime in rural areas [Využití teorie ochranné motivace pro posouzení strachu z kriminality ve venkovských oblastech]. *Psychology Crime and Law*, 9: 225–236.
- Chadee, D. a Ditton, J. (2003). Are older people most afraid of crime? Revisiting Ferraro and LaGrange in Trinidad [Bojí se starší lidé kriminality více? Trinidad a nový pohled na Ferrarovy a LaGangeovy výzkumy]. *British Journal of Criminology*, 43: 417–433.
- Clarke, A. H., a Lewis, M. J. (1982). Fear of Crime Among the Elderly: An Exploratory Study [Strach z kriminality u seniorů: výzkumná studie]. *British Journal of Criminology*, 22(1): 49–62.
- Cohen, E. S., Kidder, L. H., a Harvey, J. (1978). Crime Prevention vs. Victimization Prevention: The Psychology of Two Different Reactions [Prevence kriminality vs. prevence viktimizace: psychologie dvou odlišných reakcí]. *Victimology: An International Journal*, 3(3–4): 285–296.
- Cohen, L. E., a Felson, M. (1979). Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activities Approach [Společenské změny a trendy v míře kriminality: přístup zaměřený na běžné činnosti]. *American Sociological Review*, 44: 588–608.
- Covington, J., a Taylor, R. B. (1991). Fear of Crime in Urban Residential Neighbourhoods: Implications of Between- and Within- Neighbourhood Sources for Current Models [Strach z kriminality v městských rezidenčních čtvrtích: co pro současné modely vyplývá ze zdrojů o jednotlivých čtvrtích a z jejich srovnání]. *The Sociological Quarterly*, 32(2): 231–249.
- Crawford, A., Jones, T., Woodhouse, T., a Young, J. (1990). *Second Islington Crime Survey* [Druhý výzkum kriminality v Islingtonu]. Center for Criminology, Middlesex Polytechnic.
- Dickinson, J., and Williams, P., (1993) Fear of Crime: Read All About It? The Relationship between Newspaper Crime Reporting and Fear of Crime [Strach z kriminality: to všechno známe z novin? Vztah mezi pokrytím kriminality v novinách a strachem z kriminality]. *British Journal of Criminology*, 33(1): 33–56.
- Ditton, J., Chadee, D., Farrall, S., Gilchrist, E., a Bannister, J. (2004). From imitation to intimidation: A note on the curious and changing relationship between the media, crime and fear of crime [Od imitace k zastrašování: poznámka o pozoruhodném a proměnlivém vztahu mezi médiem, kriminalitou a strachem z kriminality]. *British Journal of Criminology*, 44: 595–610.
- Durkheim, E. (1933). *The Division of Labour in Society* [Děla práce ve společnosti]. New York: Free Press.
- Eve, R. A., a Eve, S. B. (1984). The Effects of Powerlessness, Fear of Social Change, and Social Integration on Fear of Crime Among the Elderly [Dopady bezmoci, strachu ze společenských změn a sociální integrace na strach z kriminality u seniorů]. *Victimology: An International Journal*, 9(2): 290–295.
- Farrall, S., Bannister, J., Ditton, J. a Gilchrist, E. (1997). Questioning the measurement of the fear of crime: Findings from a major methodological study [Otázky nad měřením strachu z kriminality: výsledky rozsáhlé metodologické studie]. *British Journal of Criminology*, 37: 657–78.

- Fattah, E. A., a Sacco, V. F. (1989). *Crime and Victimization of the Elderly* [Kriminalita a viktimizace seniorů], New York: Springer-Verlag.
- Fattah, E. A. (1991). *Understanding Criminal Victimization: An Introduction to Theoretical Victimology* [Jak rozumět kriminální viktimizaci: úvod do teoretické viktimologie]. Scarborough (Kanada): Prentice Hall.
- Fattah, E. A. (1997). *Criminology: Past, Present and Future: A Critical Overview* [Kriminologie v minulosti, přítomnosti a budoucnosti: kritický přehled], St. Martin's Press.
- Felson, M. (2010). *Crime and Every Day Life. Insights and Implications for Society* [Kriminalita a každodenní život. Zjištění a důsledky pro společnost]. Pine Forge Press.
- Ferraro, K. F. (1995). *Fear of Crime: Interpreting Victimization Risk* [Strach z kriminality: interpretace rizika viktimizace]. State University of New York Press.
- Ferraro, K. F., a LaGrange, R. (1987). The Measurement of Fear of Crime [Měření strachu z kriminality]. *Sociological Inquiry*, 57: 70–101.
- Ferraro, K. F., a LaGrange, R. (1992). Are Older People Most Afraid of Crime? Reconsidering Age Differences in Fear of Victimization [Bojí se starší lidé kriminality více? Nový pohled na věkové rozdíly u strachu z viktimizace]. *Journal of Gerontology: Social Sciences*, 47: 233–244.
- Figgie, H. E. (1980). *The Figgie Report on Fear of Crime. America Afraid Part I: The General Public* [Figgieho zpráva o strachu z kriminality. Amerika se bojí, 1. část: široká veřejnost], New York: Research and Forecast.
- Fisher, B., a Nasar, J. L. (1995). Fear Spots in Relation to Microlevel Physical Cues: Exploring the Overlooked [Místa strachu ve vztahu k fyzickým stopám na mikroúrovni: zkoumání přehlíženého], *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 32(2): 214–239.
- Fischer, C. S. (1976). *The Urban Experience* [Městská zkušenost]. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Furstenburg, F. (1971). Public Reaction to Crime in the Streets [Reakce veřejnosti na pouliční kriminalitu]. *The American Scholar*, 40(4): 601–610.
- Gabriel, U., a Greve, W. (2003). The Psychology of Fear of Crime: Conceptual and Methodological Perspectives [Psychologie strachu z kriminality: konceptuální a metodologické pohledy], *British Journal of Criminology*, 43: 600–614.
- Grabosky, P. N. (1995). *Fear of Crime and Fear Reduction Strategies* [Strach z kriminality a strategie snižování strachu]. *Trends and Issues in Crime and Criminal Justice* [Trendy a otázky v oblasti trestné činnosti a trestního soudnictví], č. 44. Canberra: Australian Institute of Criminology.
- Garofalo, J. (1979). Victimization and Fear of Crime [Viktimizace a strach z kriminality]. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 16(1): 80–97.
- Garofalo, J. (1981). Fear of Crime: Causes and Consequences [Příčiny a následky strachu z kriminality]. *The Journal of Criminal Law and Criminology*, 72(2): 839–857.
- Garofalo, J., a Laub, J. (1978). The Fear of Crime Broadening Our Perspective [Strach z kriminality nám rozšiřuje obzory]. *Victimology: An International Journal*, 3(3– 4): 242–253.
- Geason, S., a Wilson, P. (1988). *Designing out Crime: Crime Prevention Through Environmental Design* [Úpravami proti kriminalitě: prevence kriminality prostřednictvím úprav fyzického prostředí]. Canberra: Australian Institute of Criminology.
- Goodey, J. (1994). Fear of Crime: What Can Children Tell Us? [Strach z kriminality: co se dozvíme od dětí?]. *International Review of Victimology*, 3: 195–210.
- Gordon, M. T., a Riger, S. (1989). *The Female Fear* [Strach u žen]. New York, Londýn: The Free Press.
- Grabosky, P. N., a Wilson, P. (1989). *Journalism and Justice. How Crime is Reported* [Novinářství a spravedlnost. Mediální pokrytí kriminality]. Leichhardt: Pluto Press.
- Grabosky, P. N. (1995). Fear of Crime, and Fear Reduction Strategies [Strach z kriminality a strategie snižování strachu]. *Current Issues In Criminal Justice*, 7(1): 7–19.



- Gray, D. V., a O'Connor, M. E. (1990). Concern About and Fear of Crime in an Australian Rural Community [Znepokojení nad kriminalitou a strach z ní v australské venkovské komunitě]. *Australian and New Zealand Journal of Criminology*, 23: 284–298.
- Gray, E., Jackson, J. a Farrall, S. (2008). Reassessing the fear of crime [Nové hodnocení strachu z kriminality]. *European Journal of Criminology*, 5: 309–326.
- Hale, C., Pack, P., a Salkea, J. (1994). The Structural Determinants of Fear of Crime: An Analysis Using Census and Crime Survey Data from England and Wales [Strukturální determinanty strachu z kriminality: analýza využívající údaje ze sčítání lidu a výzkumu kriminality v Anglii a Walesu]. *International Review of Victimology*, 3: 211–233.
- Hale, C. (1996). Fear of Crime: A Review of the Literature [Strach z kriminality: přehled odborné literatury]. *International Review of Victimology*, 4: 79–150.
- Heath, L. (1984). Investigation into the Impact of Components of Newspaper Crime Reports On Fear of Crime [Zkoumání dopadu složek novinových zpráv o kriminalitě na strach z kriminality]. *Journal of Personality and Social Psychology*, 47(2): 263–276.
- Henig, J., a Maxfield, M. G. (1978). Reducing Fear of Crime: Strategies for Intervention [Snižování strachu z kriminality: strategie pro programy]. *Victimology: An International Journal*, 3(3–4): 297–313.
- Hindelang, M. J., Gottfredson, M. R., a Garofalo, J. (1978). *Victims of Personal Crime: An Empirical Foundation for a Theory of Personal Victimization* [Oběti trestných činů proti osobám: empirický základ teorie osobní viktimizace]. Cambridge (USA): Ballinger.
- Ito, K. (1993). Research on the Fear of Crime: Perceptions and Realities of Crime in Japan [Výzkumy strachu z kriminality: vnímání a realita kriminality v Japonsku]. *Crime and Delinquency*, 39(3): 385–392.
- Jackson, J. (2009). A psychological perspective on vulnerability in the fear of crime [Psychologický pohled na ohrožení u strachu z kriminality]. *Psychology, crime and law*, 15(4).
- Jackson, J. (2004). Experience and expression: Social and cultural significance in the fear of crime [Zkušenost a výraz: společenský a kulturní význam strachu z kriminality]. *British Journal of Criminology*, 44: 946–966.
- Jackson, J. (2008). Bridging the social and the psychological in fear of crime research [Propojování sociálních a psychologických aspektů ve výzkumech strachu z kriminality]. In M. Lee, a S. Farrall (eds.), *Fear of crime: Critical voices in an age of anxiety* [Strach z kriminality: kritické hlasy ve věku úzkosti]. Londýn: Glasshouse.
- Jaehnic, W. B., Weaver, D. H., a Fico, F. (1981). Reporting Crime and Fearing Crime in Three Communities [Zprávy o kriminalitě a strach z kriminality ve třech komunitách]. *Journal of Communication*, 31: 88–96.
- James, M. P. (1993). *Crime Prevention for Older Australians* [Prevence kriminality pro australské seniory]. Canberra: Australian Institute of Criminology.
- Jones, T., MacLean, B., a Young, J. (1986). *Islington Crime Survey* [Výzkum kriminality v Islingtonu]. Gower Publishing.
- Junger, M. (1987). Women's Experiences of Sexual Harassment: Some Implications for Their Fear of Crime [Zkušenosti žen se sexuálním obtěžováním: některé důsledky pro jejich strach z kriminality]. *British Journal of Criminology*, 27(4): 358–383.
- Keane, C. (1992). Fear of Crime in Canada: An Examination of Concrete and Formless Fear of Victimization [Strach z kriminality v Kanadě: zkoumání konkrétního a beztvareho strachu z viktimizace]. *Canadian Journal of Criminology*, 34(2): 215–224.
- Krannich, R. S., Berry, E. H., a Greider, T. (1989). Fear of Crime in Rapidly Changing Rural Communities: A Longitudinal Analysis [Strach z kriminality v rychle se měnících venkovských komunitách: longitudinální analýza]. *Rural Sociology*, 54(2): 195–212.

- Kury, H. (1994). *The Victims Experience and the Fear of Crime* [Zkušenosti obětí a strach z kriminality]. Referát přednesený na osmém mezinárodním sympoziu o viktimologii: Adelaide.
- LaGrange, L. R., a Ferraro, K. F. (1989). Assessing Age and Gender Differences in Perceived Risk and Fear of Crime [Posuzování rozdílů ve věku a pohlaví u vnímaného rizika a strachu z kriminality]. *Criminology*, 27(4): 697–717.
- LaGrange, L. R., Ferraro, K. F., a Supansic, M. (1992). Perceived Risk and Fear of Crime: Role of Social and Physical Incivilities [Vnímané riziko a strach z kriminality: role sociálního a fyzického nepořádku]. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 29: 311–334.
- Langworthy, R. H., a Whitehead, J. T. (1986). Liberalism and Fear as Explanations of Punitiveness [Liberalismus a strach jako vysvětlení represivních postojů]. *Criminology*, 24(3): 575–591.
- Lavrakas, P. J. (1982). Fear of Crime and Behavioural Restrictions in Urban and Suburban Neighbourhoods [Strach z kriminality a zábrany v chování v městských a předměstských oblastech]. *Population and Environment*, 5(4): 242–264.
- Lewis, D. A., a Salem, G. (1986). *Fear of Crime, Incivilities and the Production of a Social Problem* [Strach z kriminality, veřejný nepořádek a vznik společenského problému]. Transaction Books.
- Lewis, D. A., a Maxfield, M. G. (1980). Fear in the Neighbourhoods: An Investigation of the Impact of the Crime [Strach v jednotlivých oblastech: zkoumání dopadů kriminality]. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 17: 160–186.
- Lindquist, J. H., a Duke, J. M. (1982). The Elderly Victim at Risk: Explaining the Fear-Victimisation Paradox [Senioři jako ohrožené oběti: jak vysvětlit paradox vztahu strachu a viktimizace]. *Criminology*, 20: 115–126.
- Liska, A. E., Lawrence, J. J. a Sanchirico, A. (1982). Fear of Crime as a Social Fact [Strach z kriminality jako sociální fakt]. *Social Forces*, 60(3): 760–770.
- Liska, A. E., Sanchirico, A. a Reed, M. D. (1988). Fear of Crime and Constrained Behaviour. Specifying and Estimating a Reciprocal Effects Model [Strach z kriminality a nucené chování: specifikace a odhad modelu recipročních účinků]. *Social Forces*, 66: 827–837.
- Liska, A. E. a Baccaglioni, W. (1990). Feeling Safe by Comparison: Crime in the Newspaper [Připadat si poměrně v bezpečí: kriminalita v novinách]. *Social Problems*, 37(3): 360–374.
- Lohman, J. S. (1983). Fear of Crime as a Policy Problem [Strach z kriminality jako politický problém]. *Victimology: An International Journal*, 8(1–2): 336–346.
- Mawby, R., a Gill, M. (1987). *Crime Victims, Needs, Services and the Voluntary Sector* [Oběti kriminality, potřeby, služby a dobrovolnický sektor]. Londýn: Tavistock.
- Maxfield, M. G. (1984). The Limits of Vulnerability in Explaining Fear of Crime: A Comparative Neighbourhood Analysis [Meze ohrožení při objasňování strachu z kriminality: srovnávací analýza různých oblastí]. *Research in Crime and Delinquency*, 21(3): 233–250.
- Merry, S. E. (1981). *Urban Danger: Life in a Neighbourhood of Strangers* [Nebezpečí ve městech: život ve čtvrti plné neznámých lidí]. Philadelphia: Temple University Press.
- Miller, J. (2007). Impact of situational factors on survey measured fear of crime [Dopad situačních faktorů na strach z kriminality měřený v průzkumech]. *International Journal of Social Research Methodology*, 1–19. DOI: 10.1080/13645570701606093.
- Mugford, S. (1984). Fear of Crime – Rational or Not? A Discussion and Some Australian Data [Strach z kriminality – racionální, nebo ne? Rozbor a vybraná australská data]. *Australian and New Zealand Journal of Criminology*, 17: 267–275.
- Nair, G., Ditton, J., a Phillips, S. (1993). Environmental Improvements and the Fear of Crime [Zlepšování fyzického prostředí a strach z kriminality]. *British Journal of Criminology*, 33(1): 49–62.
- Newman, O. (1972). *Defensible Space* [Hájitelný prostor]. New York: Macmillian.
- Newman, O., a Frank, K. A. (1982). The Effects of Building Size on Personal Crime and Fear of



- Crime [Dopady velikosti budov na zločiny na osobách a strach z kriminality]. *Population and Environment*, 5(4).
- O'Malley, P. (1991) *Perceptions of Crime, Fear of Crime, and Attitudes to Police in Victoria. Selected Findings From the Australian Bureau of Statistics Crime and Prevention Survey, Victoria, July 1987* [Vnímání kriminality, strachu z kriminality a postojů k policii ve státě Victoria. Vybrané výsledky z průzkumu kriminality a prevence provedeného Australským statistickým úřadem, Victoria, červenec 1987]. National Center for Socio-Legal Studies, La Trobe University.
- Pain, R.H. (1995). Elderly Women and Fear of Violent Crime: The Least Likely Victims? [Seniorky a strach z násilných trestných činů: nejméně pravděpodobné oběti?]. *British Journal of Criminology*, 35(4): 584–598.
- Painter, K. (1992). Different Worlds: The Spatial, Temporal and Social Dimensions of Female Victimization [Různé světy: prostorové, časové a sociální rozměry viktimizace žen]. In D. Evans a D. Herbert, *Crime, Policing and Place: Essays in Environmental Criminology* [Kriminalita, policejní činnost a lokality: eseje o environmentální kriminologii]. Londýn: Routledge, 164–195.
- Painter, K. (1994). The Impact of Street Lighting on Crime, Fear and Pedestrian Use [Dopad pouličního osvětlení na kriminalitu, strach a využití ulic chodci]. *Security Journal*, 5(3): 166.
- Riger, S., LeBailly, R. K., a Gordon, M. T. (1981). Community Ties and Urbanites' Fear of Crime: An Ecological Investigation [Komunitní vazby a strach obyvatel měst z kriminality: ekologické zkoumání]. *American Journal of Community Psychology*, 9(6): 653–665.
- Ristanovic, V. N. (1995). Fear of Crime in Belgrade [Strach z kriminality v Bělehradu]. *International Review of Victimology*, 4:15–31.
- Rosenbaum, D. (1987). The Theory and Research Behind Neighbourhood Watch: Is it a Sound Fear and Crime Reduction Strategy [Teorie a výzkumy, o něž se opírají sousedské hlídky: jde o solidní strategii omezování strachu a kriminality?]. *Crime and Delinquency*, 33(1): 103–134.
- Rosenbaum, D. (1988). Critical Eye on Neighbourhood Watch: Does It Reduce Crime and Fear? [Kritický pohled na sousedské hlídky: omezují kriminalitu a strach?]. In T. Hope T. a M. Shaw (eds.), *Communities and Crime Reduction* [Komunity a omezování kriminality]: 126–146.
- Silvermen, R. A. a Kennedy, L. W. (1985). Loneliness, Satisfaction and Fear of Crime: A Test of Non-Recursive Effects [Osamělost, uspokojení a strach z kriminality: test nezvratných účinků]. *Canadian Journal of Criminology*, 27: 1–13.
- Simon, J. (2007). *Governing through crime* [Vládnout prostřednictvím trestné činnosti], Oxford: Oxford University Press.
- Skogan, W. G. (1977). Public Policy and the Fear of Crime in Large American Cities [Veřejná politika a strach z kriminality ve velkých amerických městech]. In J. Gardiner (ed.), *Public Law and Public Policy* [Veřejné právo a veřejná politika], New York: Praeger, 1–18.
- Skogan, W. G. (1986). Fear of Crime and Its Behavioral Implications [Strach z kriminality a jeho dopady na chování]. In Ezzat A. Fattah (ed.), *From Crime Policy to Victim Policy: Re-orientating the Justice System* [Od zaměření na kriminalitu k zaměření na oběti: proměna soudního systému], St. Martins Press: 167–188.
- Skogan, W. G. (1988). The Impact of Victimization on Fear [Dopad viktimizace na strach]. In Z. Separovic (ed.), *Victimology – An International Action and Study of Victims* [Viktimologie – mezinárodní působení a výzkum obětí], sv. 1, Záhřebská univerzita: 131–141.
- Skogan, W. G. a Maxfield, M. G. (1981). *Coping With Crime: Individual and Neighbourhood Reactions* [Jak přistupovat ke kriminalitě: individuální a komunitní reakce]. Beverley Hills, Londýn: Sage.
- Smith, J. J. (1989). Social Relations, Neighbourhood Structure and the Fear of Crime in Britain [Společenské vztahy, struktura čtvrtí a strach z kriminality v Británii]. In D. J. Evans a D. T. Herbert (ed.), *The Geography of Crime* [Geografie kriminality], Routledge: 193–227.
- Stafford, M., Chandola, T., a Marmot, M. (2007). Association between fear of crime and mental

- health and physical functioning [Spojitost mezi strachem z kriminality a duševním zdravím a tělesným fungováním]. *American Journal of Public Health*, 97: 2076–2081.
- Stanko, E. A. (1992). The Case of Fearful Women: Gender, Personal Safety and Fear of Crime [Případ bojácných žen: gender, osobní bezpečnost a strach z kriminality]. *Women and Criminal Justice*, 4(1): 117–135.
- Stanko, E. A. (2011). Women, Crime and Fear in Public [Ženy, kriminalita a strach na veřejnosti], in W. Skogan (ed.), *Reactions to Crime and Violence* [Reakce na kriminalitu a násilí], Beverly Hills: Sage.
- Sutton, R. a Farrall, S. (2005). Gender, socially desirable responding, and the fear of crime: Are women really more anxious about crime? [Gender, sociálně žádoucí reakce a strach z kriminality: opravdu mají ženy větší obavy z kriminality?], *British Journal of Criminology*, 45: 212–224.
- Taylor R. B., a Hale, M. (1986). Testing Alternative models of Fear of Crime [Zkoumání alternativních modelů strachu z kriminality]. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 77(1): 187.
- Taylor R. B., a Covington, J. (1993). Community, Structural Change and Fear of Crime [Komunita, společenské změny a strach z kriminality]. *Social Problems*, 40(3): 374–397.
- Travis, G., Egger, S., O'Toole, B., Brown, D., Hogg, a Stubbs, R. (1995). The International Crime Surveys: Some Methodological Concerns [Mezinárodní výzkumy kriminality: několik metodologických výhrad]. *Current Issues in Criminal Justice*, 6(3): 346–361.
- Trojanowicz, R. C. (1986). Evaluating a Neighbourhood Foot Patrol Program: The Flint Michigan Project [Vyhodnocení programu sousedských hlídek: projekt ve městě Flint ve státu Michigan]. In D. P. Rosebaum (ed.), *Community Crime Prevention: Does It Work?* [Komunitní prevence kriminality: funguje?]. Beverly Hills: Sage, 157–178.
- Valentine, G. (1990). Women's Fear and The Design of Public Space [Strach u žen a podoba veřejného prostoru]. *Built Environment*, 16(4): 288–303.
- van Dijk, J. J. M. V., Mayhew, P. a Killias, M. (1989). *Experiences of Crime Across the World. Key Findings in the 1989 International Crime Survey* [Zkušenosti s kriminalitou z celého světa. Hlavní výsledky Mezinárodního výzkumu kriminality z roku 1989], 2. vyd. Law And Taxation Publishers.
- Vrij, A., a Winkel, F. W. (1991). Characteristics of the Built Environment and Fear of Crime: A Research Note on Interventions in Unsafe Locations [Charakteristiky člověkem utvářeného prostředí a strach z kriminality: poznámka z výzkumu o intervencích v nebezpečných lokalitách]. *Deviant Behaviour; An Interdisciplinary Journal*, 12: 203–215.
- Warr, M. a Stafford, M. (1983). Fear of Victimization: A Look at the Proximate Causes [Strach z viktimizace: pohled na blízké příčiny]. *Social Forces*, 61(4): 1033–1043.
- Warr, M. (1985). Fear of Rape Among Urban Women [Strach ze znásilnění u žen ve městech]. *Social Problems*, 32: 238–250.
- Warr, M. (1990). Dangerous Situations: Social Context and Fear of Victimization [Nebezpečné situace: společenský kontext a strach z viktimizace]. *Social Forces*, 68(3): 891–907.
- Whitrod, R. (1982). *Problems in the Measurement of the Fear of Crime* [Problémy při měření strachu z kriminality], Adelaide: Victims of Crime Service.
- Wilson, P. R. a Brown, J. W. (1973). *Crime and the Community* [Kriminalita a komunita]. St Lucia: University of Queensland Press.
- Wilson, J. Q. a Kelling, G. L. (1982). Broken Windows [Rozbitá okna]. *Atlantic Monthly*, březen: 29–38.
- Winkel, F. W. (1989). The Police and Reducing Fear of Crime: A Comparison of the Crime-Centered and the Quality of Life Approaches [Policie a snižování strachu z kriminality: srovnání přístupů zaměřených na kriminalitu a na kvalitu života]. *Police Studies*, 11: 183–189.
- Winkel, F. W. a Virj, A. (1990). Fear of Crime and Media Crime Reports: Testing Similarity Hypothesis [Strach z kriminality a mediální zprávy o kriminalitě: testování hypotézy o podobnosti]. *International Review of Victimology*, 27(4): 492–504

- Wyant, B. R. (2008). Multilevel impacts of perceived incivilities and perceptions of crime risk on fear of crime isolating endogenous impacts [Víceúrovňové dopady vnímaného veřejného nepořádku a vnímání rizika kriminality na strach z kriminality při vyloučení endogenních dopadů]. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 45: 39–64.
- Young, J. (1988). Risk of Crime and Fear of Crime: A Realist Critique of Survey Based Assumptions [Riziko kriminality a strachu z kriminality: realistická kritika předpokladů vycházejících z průzkumů]. In M. Maguire a J. Pointing (eds.), *Victims of Crime: A New Deal?* [Oběti kriminality: nová koncepce?]. Milton Keynes, Filadelfie: Open University Press.
- Zedner, L. (1994). Victims [Oběti]. In M. Maguire, R. Morgan a R. Reiner (eds.), *The Oxford Handbook of Criminology* [Oxfordská příručka kriminologie]. Oxford: Clarendon Press, 1207–1246.
- Ziegler, R. a Mitchell, D. B. (2003). Ageing and the fear of crime: An experimental approach to an apparent paradox experience [Stárnutí a strach z kriminality: experimentální přístup ke zdánlivě paradoxní zkušenosti]. *Aging Research*, 29: 173–87.



**PROBLÉMY TRESTNÍHO SOUDNICTVÍ: EVALUACE PROGRAMŮ,  
PREVENCE KRIMINALITY, STRACH Z KRIMINALITY A RECIDIVA  
– POHLEDEM AUSTRALSKÝCH KRIMINOLOGŮ**

Autoři: Michael Benes  
Brad Astbury  
Michael Montalto  
Ray Carroll

Překlad: Daniel Soukup

Vydavatel: Institut pro kriminologii a sociální prevenci  
Nám. 14. října 12, 150 21 Praha 5

Určeno: Pro odbornou veřejnost

Design: addnoise.org

Sazba: Metoda spol. s r.o. Brno

Tisk: Reprocentrum, a.s., Blansko

Dáno do tisku: listopad 2014

Vydání: první

Náklad: 80 ks

